



T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



ÇEVRE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ÇEVRE EĞİTİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KALKINMA/EĞİTİM İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE
ETİĞİ YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

ELİF DURSUN

İzmir

2023

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÇEVRE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ÇEVRE EĞİTİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KALKINMA/EĞİTİM İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE
ETİĞİ YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

ELİF DURSUN

DANIŞMAN
Prof. Dr. ALİ EKBER GÜLER SOY

İzmir

2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kalkınma/Eğitim İlişkileri Çerçevesinde Çevre Etiği Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

09/02/2023

Elif DURSUN



DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU



Tarih: 07/03/2023

Tez Başlığı:

Kalkınma/Eğitim İlişkileri Çerçevesinde Çevre Etiği Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 184 sayfalık kısmına ilişkin, 06/03/2023 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 19'dur**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı

Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☐

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☒

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Altı (6) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, Kaynakça dâhil, Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde.	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Elif Dursun
Öğrenci No : 2019950014
Anabilim Dalı : Çevre Eğitimi Anabilim Dalı
Programı : Çevre Eğitimi Yüksek Lisans Programı
Statüsü : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

ÖĞRENCİ

Elif DURSUN
07.03.2023

DANIŞMAN

Prof.Dr. Ali Ekber GÜLER SOY
07.03.2023

TEŞEKKÜR

Hayatım boyunca her kararımı destekleyen ve bugüne gelmemi sağlayan sevgili aileme, özellikle her zaman yanımda olan ve tüm karamsarlıklarına rağmen bana ışık olan ablam Esra DURSUN'a, aynı dönemde tez yazdığım ve bana desteklerini esirgemeyen arkadaşım Dilay Melis ÖZŞAHİN'e ve Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çevre Eğitimi Anabilim Dalı hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Ama en büyük teşekkürümü engin bilgileriyle yolumu çizen, beni bu konu hakkında araştırma yapabileceğime cesaretlendiren, ilgisini ve desteğini hiç esirgemeyen sevgili danışmanım Prof. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY'a iletmek istiyorum.

Elif DURSUN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	XI
ABSTRACT.....	XII
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç ve Önem	3
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri.....	3
1.4. Sınırlılıklar	4
1.5. Varsayımlar	4
1.6. Tanımlar.....	4
BÖLÜM II	7
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	7
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	7
2.1.1. Etik	7
2.1.1.1. Faydacı Yaklaşım (Utilitarianism).....	9
2.1.1.2. Haklar Yaklaşımı.....	9
2.1.1.3. Adalet Yaklaşımı.....	9
2.1.1.4. Meta-Etik.....	10
2.1.1.5. Normatif Etik.....	10
2.1.1.6. Uygulamalı Etik	10
2.1.2. Çevre Etiği.....	10
2.1.3. Kalkınma Kavramı ve Özellikleri	12
2.1.3.1. Ülkelerin Kalkınmışlık Düzeyleri.....	14
2.1.4. Sürdürülebilir Kalkınma.....	15
2.2. İlgili Araştırmalar	18

BÖLÜM III	22
YÖNTEM	22
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni	22
3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar.....	22
3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları.....	23
3.4. Verilerin Analizi	25
3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği	26
3.6. Araştırmacının Rolü	26
BÖLÜM IV	27
BULGULAR.....	27
4.1. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Birinci Alt Probleme Ait Bulgular: Kalkınma ve Eğitim İlişkisinin İncelenmesi	27
4.1.1. İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE).....	28
4.1.2. Eğitimin Gelir Düzeyine Etkisi	30
4.1.3. Eğitimin İstihdam Etkisi.....	32
4.1.4. Eğitimin Teknolojiye Etkisi	33
4.1.5. Eğitimin Refah Düzeyine Etkisi.....	34
4.1.6. Eğitimin Sağlık Üzerine Etkisi.....	35
4.2. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan İkinci Alt Probleme Ait Bulgular: Sürdürülebilir Kalkınma Eğitimi	36
4.2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi.....	36
4.2.1.1. Büyümenin Sınırları (The Limits to Growth - 2 Mart 1972)	37
4.2.1.2. Stockholm Çevre Konferansı (5-16 Haziran 1972)	38
4.2.1.3. Akdeniz Eylem Planı (1975).....	39
4.2.1.4. Ozon Tabakasının Korunması İçin Viyana Sözleşmesi (22 Mayıs 1985) ...	40
4.2.1.5. Montreal Protokolü (16 Eylül 1987).....	41
4.2.1.6. Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu -1987).....	41

4.2.1.7. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Zirvesi- 3-14 Haziran 1992).....	42
4.2.1.8. Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (5-13 Eylül 1994).....	45
4.2.1.9. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansları (Habitat I- 31 Mayıs-11 Haziran 1976 ve Habitat II- 3-14 Haziran 1996).....	45
4.2.1.10. Kyoto Protokolü (11 Aralık 1997).....	46
4.2.1.11. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi (Milenyum Kalkınma Hedefleri- 6-8 Eylül 2000).....	47
4.2.1.12. Dünya Kalkınma Zirvesi (Johannesburg Zirvesi-26 Ağustos- 4 Eylül 2002)	49
4.2.1.13. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20- 20-22 Haziran 2012)	50
4.2.1.14. 2030 Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (27 Eylül 2015)	51
4.2.1.15. Paris İklim Anlaşması (30 Kasım-13 Aralık 2015).....	52
4.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim.....	53
4.3. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Üçüncü Alt Probleme Ait Bulgular: Çevre Etiği Yaklaşımları.....	56
4.3.1. İnsan Merkezci (Antroposentrik) Yaklaşım	57
4.3.1.1. Sıkı İnsan Merkezcilik	58
4.3.1.2. Zayıf İnsan Merkezcilik	59
4.3.1.3. Kâhyalık Etiği	59
4.3.1.4. Aydınlanmış İnsan Merkezcilik.....	60
4.3.1.5. Reformist İnsan Merkezcilik.....	60
4.3.1.6. Modern İnsan Merkezcilik	61
4.3.1.7. Serbest Pazarıcı Yaklaşım.....	61
4.3.1.8. Metaekolojik Yaklaşım.....	62
4.3.1.9. Teknoloji Merkezci (Teknosentrik) Yaklaşım	63
4.3.1.10. Sığ Ekoloji	63
4.3.2. Canlı Merkezci (Biosentrik) Yaklaşım.....	65

4.3.2.1. Yaşama Saygı Etiği.....	65
4.3.2.2. Doğaya Saygı Etiği	66
4.3.2.3. Gaia (Yaşayan Dünya) Etiği	67
4.3.2.4. Hayvan Hakları Yaklaşımı.....	68
4.3.3. Çevre Merkezci (Ekosentrik) Yaklaşım (Bütüncül Çevre Etiği).....	69
4.3.3.1. Yeryüzü Etiği (Toprak Etiği).....	70
4.3.3.2. Derin Ekoloji.....	72
4.3.4. Fütürist (Gelecekçi) Yaklaşım.....	75
4.4. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Dördüncü Alt Probleme Ait Bulgular: Çevre Etiği (Ekoloji Düşünce) Akımları.....	75
4.4.1. Ilımlı (Çevre Korumacı=Çevrecilik) Akımlar	76
4.4.1.1. Yeni-Malthusculuk	76
4.4.1.2. Eko-Kalkınma	77
4.4.1.3.Sürdürülebilir Kalkınma	78
4.4.1.4. Liberal Ekoloji	78
4.4.1.5. Kurumsalcı Yaklaşım.....	79
4.4.1.6. Biyo-Çevreci Yaklaşım.....	80
4.4.1.7. Yeşil Kapitalizm	80
4.4.1.8. Eko-Çıkarcılar (Eco-opportunizm)	81
4.4.2. Radikal Akımlar (Köktenci Çevrecilik)	82
4.4.2.1. Biyo-Bölgeselcilik	82
4.4.2.2. Kültürel Ekoloji	83
4.4.2.3. Eko-Marksizm.....	84
4.4.2.4. Eko-Anarşizm	85
4.4.2.5. Toplumsal Ekoloji.....	86
4.4.2.6. Eko-Feminizm.....	87
4.4.2.7. Politik (Siyasal) Ekoloji.....	89
4.4.2.8. Eko-Muhafazakârlık (Yeşil Muhafazakârlık)	89

4.4.2.9. Eko-Sosyalizm	90
4.4.2.10. Çevreci Sofuluk (Environmental Puritanizm).....	91
4.4.2.11. Ortodoks Çevrecilik	91
4.4.2.12. Eko-Dindarlık (Sinizm)	92
4.4.2.13. Kutsal Ekoloji (Spiritual Ecology-Mistik Ekoloji)	94
4.4.2.14. Eko-Psikoloji.....	94
4.4.2.15. Eko-Faşizm	96
4.4.2.16. Eko-Eleştiri (Çevreci Eleştiri).....	97
4.4.2.17. Kırsal Çevre Etiği	98
4.4.2.18. Sosyo-Çevreci Yaklaşım.....	99
4.4.2.19. Biyosferik Etik.....	100
4.4.2.20. Eko-Terörizm.....	101
4.5. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Beşinci Alt Probleme Ait Bulgular: Çevre Etiği Yaklaşım-Akımları ile Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiler	101
4.6. Araştırmanın Uygulama Kısımında Yer Alan Birinci ve İkinci Alt Problemlere Ait Bulgular: Öğretmen Adaylarının Kalkınma Eğitimi ve Çevre Etiğiyle İlgili Görüşleri..	111
4.6.1. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği Kavramını Tanımlama Biçimleri	112
4.6.2. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği Yaklaşım ve Akımlarına Yönelik Bilgileri	114
4.6.3. Öğretmen Adaylarının Kendilerine Yakın Gördüğü Çevre Etiği Yaklaşımı ve Akımları	118
4.6.4. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği ve Eğitim Arasındaki İlişkiyi Değerlendirme Biçimleri.....	121
4.6.5. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiğinin Eğitimdeki Yerini Gelecek Kuşaklar Açısından Değerlendirmesi	123
4.6.6 Öğretmen Adaylarının Kalkınma ve Çevre Etiği İlişkilerini Değerlendirmesi ..	125
4.6.7. Öğretmen Adaylarının Kalkınma-Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği Kavramları Arasındaki İlişkiyi Değerlendirmesi	128
4.6.8. Öğretmen Adaylarının Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiyi Değerlendirmesi	129

4.6.9. Öğretmen Adaylarının Eğitim ve Kalkınma Çerçevesinde Çevre Etiğine Bakışları	130
BÖLÜM V	132
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	132
5.1. Tartışma	132
5.2. Sonuç	137
5.2.1. Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçlar	138
5.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Eğitiminin Önemi	138
5.2.3. Çevre Etiği Yaklaşımları	139
5.2.4. Çevre Etiği (Ekolojik Düşünce) Akımları	139
5.2.5. Çevre Etiği Yaklaşımları Çerçevesinde Kalkınma ve Eğitim İlişkisinin Değerlendirilmesi.....	140
5.3. Öneriler.....	144
KAYNAKÇA.....	146
EKLER.....	162
EK 1. Akademik Özgeçmiş	162
EK 2. Etik Kurul İzni	163
EK 3. Uygulama İzni.....	164
EK 4. Görüşme Formu	165

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyete göre dağılımı	23
Tablo 2 Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının branş dağılımı	23
Tablo 3 2021 verilerine göre dünyada insani gelişmişlik endeksi en yüksek olan 10 ülke ...	29
Tablo 4 2021 verilerine göre dünyada insani gelişmişlik endeksi en düşük olan 10 ülke	29
Tablo 5 2011-2021 yılları arasında okuryazar oranlarının en düşük olduğu ülkeler	31
Tablo 6 2021 yılı verilerine göre ülkelerde yetişkin başına düşen ortalama yıllık gelir	31
Tablo 7 2015-2020 yılları arasındaki işsizlik oranı en düşük ülkeler sıralaması	32
Tablo 8 2015-2020 yılları arasında Türkiye’deki işsizlik oranları (%).....	33
Tablo 9 OECD ülkelerinin refah oranları	34
Tablo 10 OECD ülkelerinin sağlık hizmetlerinden yararlanma oranları	35
Tablo 11 İnsan merkezci (antroposentrik) yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı .	102
Tablo 12 Canlı merkezci (biosentrik) yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı	104
Tablo 13 Çevre merkezci (ekosentrik) yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı	105
Tablo 14 Fütürist (gelecekçi) yaklaşımın kalkınma ve eğitime bakış açısı	105
Tablo 15 İlimli (çevre korumacı=çevreci) akımların kalkınma ve eğitime bakış açısı	106
Tablo 16 Radikal (köktenci çevrecilik) akımların kalkınma ve eğitime bakış açısı	108
Tablo 17 Öğretmen adaylarının çevre etiği kavramını duymalarına yönelik veriler	112
Tablo 18 Öğretmen adaylarının çevre etiğini nereden duydıklarına yönelik veriler	112
Tablo 19 Öğretmen adaylarının çevre etiğini tanımlama biçimleri	113
Tablo 20 Öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşım ve akımlarını duyma frekansı	115
Tablo 21 Öğretmen adaylarının kendilerine yakın gördüğü çevre etiği yaklaşımları ve akımları	119
Tablo 22 Öğretmen adaylarına göre gelecek kuşaklar açısından çevre etiğinin eğitimdeki yeri	124
Tablo 23 Öğretmen adaylarına göre çevre etiği ve kalkınma ilişkisi.....	125
Tablo 24 Öğretmen adaylarının kalkınma çerçevesinde değerlendirdikleri çevre etiği yaklaşım ve akımları	127
Tablo 25 Öğretmen adaylarına göre kalkınma-sürdürülebilir kalkınma-çevre etiği arasındaki ilişki	128
Tablo 26 Öğretmen adaylarına göre kalkınma ve eğitim ilişkisi	129

Tablo 27_Öğretmen adaylarına göre eğitim-kalkınma çerçevesinde çevre etiği kuramlarının çevre bilincine etkisi	130
--	-----



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Çevre etiği yaklaşımlarının sınıflandırması	57
Şekil 2 . Çevre etiği akımları sınıflandırılması	76



ÖZET

KALKINMA/EĞİTİM İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE ETİĞİ YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çevresel sorunların giderek arttığı günümüzde ülkelerin kalkınma faaliyetlerinin etkileri de büyüktür. Doğaya zarar veren kalkınma biçimleri çevresel krizleri küresel boyuta taşıyarak tüm dünyanın geleceğini tehdit etmeye başlamıştır. Kalkınma insani gelişmişlik için önemli olsa da yanlış bir kalkınma anlayışı doğanın sömürülmesine ve yok edilmesine neden olmaktadır. Bu araştırmadaki amaç kalkınma ve eğitim ilişkilerini açıklamak ve kalkınma/eğitim ilişkisini çevre etiği çerçevesinde değerlendirmektir. Araştırmanın bulgularına ulaşabilmek için kalkınma, eğitim, sürdürülebilir kalkınma, çevre etiği yaklaşımları konularını içeren kaynaklar taranmış ve 2020/2021 Eğitim-Öğretim yılı içerisinde Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nde meslek bilgisi seçmeli derslerinden 'Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim' dersini alan 2. sınıf öğrencileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Tartışma kısmında araştırmada ulaşılan bulguların farklı çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Kalkınma ve eğitim ilişkisi, sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve çevre etiği yaklaşımları üzerine yapılan araştırmalarda benzerlikler ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonucunda konu kapsamında bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, eğitim, sürdürülebilir kalkınma, çevre etiği, çevre etiği yaklaşımları

ABSTRACT

EVALUATION OF ENVIRONMENTAL ETHICS APPROACHES IN THE FRAMEWORK OF DEVELOPMENT-EDUCATION RELATIONS

In today's world, where environmental problems are increasing, the effects of development practices of countries are also getting tremendous. The forms of development that harm nature have begun to threaten the future of the world by carrying environmental crises to a global dimension. Although development is important for human needs, a approach towards development causes the exploitation and destruction of nature. The aim of this research is to explain and evaluate the development and education relations within the framework of environmental ethics. In order to reach the findings of the research, resources including development, education, sustainable development, and environmental ethics approaches were scanned and the 2nd grader who took the 'Sustainable Development and Education' course from the vocational knowledge elective courses at Dokuz Eylül University Buca Education Faculty in the 2020/2021 academic year were also surveyed. Semi-structured interviews were conducted with these students. The obtained data were analyzed with the descriptive content analysis method and the findings were reached. In the discussion part, the comparison of the findings obtained in the research with the results of different studies is included. Similarities have emerged in the research on the relationship between development and education, sustainable development education and environmental ethics approaches. As a result of the research, some suggestions were given within the scope of the subject.

Keywords: Development, education, sustainable development, environmental ethics, environmental ethics approach

BÖLÜM I

GİRİŞ

Araştırmanın giriş bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın problemi ve alt problemler, sınırlılıklar, varsayımlar ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

İnsan var olduğu andan itibaren doğa ile etkileşim içinde olup yaşamını idame ettirecek kaynakları yine doğadan karşılamaktadır. İnsanın doğaya etkisi zaman ve mekân boyutlarının değişmesiyle farklılık gösterir. Tarih öncesi dönemlerde mağaralarda, kaya altı sığınaklarda veya ağaç kovuklarında yaşam süren insan topluluklarının, yiyecek kaynaklarına göre yer değiştirirken, tarımsal faaliyetlerin başlaması ile yerleşik hayata geçiş sağlayarak doğayı işlemeye başladıkları görülmektedir. Doğanın işlenmesi ve kaynakların tüketimi ilk zamanlarda yerel ölçüde kalsa da giderek artan dünya nüfusunun ihtiyaçları sonucunda küresel boyuta ulaşmıştır.

İnsan-doğa ilişkisinin tarihsel aşamaları incelendiğinde üç temel aşamadan söz etmek mümkündür. Bu aşamalar üç şekilde sıralanabilir: avcı-toplayıcı topluluklar, tarım toplulukları ve endüstriyel topluluklardır. Avcı-toplayıcı topluluklar, yenilebilir bitkileri toplayarak veya yakın çevresinde bulunan hayvanları avlayarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Avcı-toplayıcı toplumların doğa üzerindeki etkileri sınırlı ve yerel ölçüde olmakla beraber daha çok iklim koşulları, bitki örtüsü, civardaki hayvan çeşitliliği gibi çevresel faktörlerin bu toplumlar üzerinde etkisinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Tarım toplulukları, bitkileri besin kaynağı olarak yetiştirmek için otlakları ve ormanları tarım arazisine dönüştürerek sulama ve gübreleme teknikleri ile toprağı işlemişler ve hayvanları evcilleştirerek doğanın kontrolünü ellerine almaya başlamışlardır (Harper, 1996; Tuna, 2012). Çevre koşullarından dolayı göçebe bir hayat süren toplumlar, doğa üzerinde hakimiyetlerinin artması ile yerleşik hayata geçiş sağlamışlardır. Tarımın toplumlar tarafından benimsenmesi, doğanın sömürsünün başlamasının yanı sıra eşit olmayan arazi dağılımına bağlı olarak besin kaynaklarına hakimiyetin adaletsiz oluşu da feodalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yazgan,2010).

İnsanın doğa üzerindeki sömürsü tarım toplulukları döneminde başlamış olsa da asıl köklü ve büyük etkilerine 18.yy'nın ortalarında başlayan Endüstri Devrimi ile geçildiği söylenilebilir. Endüstri Devrimi makineleşmenin geliştirilerek insan ve hayvan gücüne dayalı üretimin yerini aldığı, enerji ihtiyacı olarak fosil yakıtların kullanıldığı ve insanların sanayi

kentlerine göç ederek kentleşmenin arttığı dönemdir. Endüstrileşmenin başladığı Batı Avrupa ülkeleri güçlerini arttırmak için gelişmemiş ülkelerin doğal kaynaklarını ve ham madde ihtiyaçlarını sömürerek veya ithal ederek bunları işlemişler ve ürün olarak bu ülkelere geri satmışlardır. Ülkelerin gelişmek için yarış haline girerek ham madde arayışlarını arttırması ve endüstriyel üretimde fosil yakıtların kullanılması çevresel sorunların yaygınlaşmasına da neden olmuştur. Fosil yakıtların sebep olduğu başlıca çevre sorunları: hava, su ve toprak kirliliği, asit yağmurları, ozon tabakasında seyrelme ve küresel ısınma vb. (Tuna, 2012).

Endüstrileşme ile kent merkezlerine göçün artması kent nüfuslarında artış yanında plansız kentleşme, altyapı sorunu, yeşil alanların ve tarım arazilerinin azalması, erozyon gibi çevre sorunlarının oluşmasının yanı sıra bazı sağlık sorunlarına da yol açmıştır. Sir Edwin Chadwick ve Ludwig Semmelweis tarafından 1850’li yıllarda başlatılan Büyük Sanitasyon Hareketi, sağlık sorunlarının çevresel etmenlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Güler, 2008; Torunoğlu, 2018). Chanwick’in Florence Nightinale’e yazdığı bir mektubunda fabrikalarda çalışan işçilerin yaşam sürelerinin kısalığı, bebek ölümleri ve salgın hastalıklar gibi sağlık sorunlarına sebep olan kaynakların şehirlerdeki çukur ve açık helalar, çöplükler ve gübrelilikler olduğunu belirtmiş, aynı zamanda atıkların evlerin etrafında birikmesinin toprak kirliliğine yol açtığını yazarak bu helaların kapatılıp yerine tuvaletlerin yapılmasını ve kirli su atık boşaltım sistemlerinin inşasını önermiştir. Bu çabalar halk sağlığı merkezlerinin kurulmasını sağlarken, kentlerin altyapı sorunlarının giderilmesi için önemli adımlar atılmasına neden olmuştur. Söz konusu olaylar neticesinde veba, kolera hastalıklarının yayılması azalmış ve böylelikle yaşam alanlarının, çevrenin sağlıklı olması için altyapının ve hijyen koşullarının sağlanabilmesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Temel, Sevensan ve Vaizoğlu, 2008; Torunoğlu, 2018).

Daha sonraları endüstrileşme ülkelerin zenginleşebilmesi için vazgeçemeyecekleri bir alan haline gelmiştir. Endüstrileşme sonucunda ne kadar çevresel sorun çıkarsa çıksın ülkeler zenginliklerine zenginlik katabilmek adına çevre sağlığını hiçe saymıştır. Nitekim 1952 yılında Londra’da hava kirliliği nedeniyle bir hafta içerisinde dört bin kişi hayatını yitirmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1998). World Health Organization (WHO) 2012 yılında yaklaşık 3 milyon kişinin hava kirliliği yüzünden hayatını kaybettiğini açıklamıştır. Bu ölümlere sebep olan hastalıklar ise sıklıkla istemik kalp hastalığı, akciğer kanseri, inme, akut solunum yolu enfeksiyonları ve kronik obstruktif akciğer hastalıklarıdır (World Health Organization, 2016).

Günümüzde ekolojik krizler yerel düzeyden çıkıp küresel bir düzeye evrilmiştir. Bu krizler atmosferden toprağa, içtiğimiz sudan soluduğumuz havaya ve toplumsal ilişkilerden insan psikolojisine kadar birçok yerde karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Endüstrileşmeyle

birlikte tüm biyosfer geniş ölçekte bir sömürüye ve saldırıya maruz kalmış ve tüm dengesi bozulmuştur (Çelik, Gülersoy, İdem ve Dedeoğlu, 2017). İnsanlar zaman içerisinde dengesini bozduğu biyosferden bekledikleri verimi alamadıklarının farkına varmaya başlamalarıyla çevreye karşı olan tutumlarını sorgulamaya başlamışlar ve bu tutumlardaki yanlışlıkları fark etmişlerdir. Gelecek kaygısı insanların ekolojik krizlere daha ciddi eğilmelerine sebebiyet vermiş ve bu çevresel sorunları nasıl en aza indirebileceklerini, yaşamlarına devam ederken çevreye nasıl daha az zarar vereceklerini sorgulamaya başlamışlardır (Chawla, 1992; Görümlü, 2003; Gülersoy, Dülger, Dursun, Ay ve Duyal, 2020).

1.2. Amaç ve Önem

Ülkeler kalkınma hareketlerini sürdürürken bu hareketlerin çevreye vereceği zararı en aza indirmek ve gelecek nesillerin bize emanet ettiği doğayı korumak adına verilecek olan eğitimden yola çıkarak kalkınma ve eğitim ilişkilerini açıklamak ve kalkınma/eğitim ilişkilerini çevre etiği çerçevesinde değerlendirmek bu çalışmanın asıl amacıdır.

Günümüzde bir ülkenin kalkınabilmesi için eğitimin ne kadar önemli olduğu, eğitim sayesinde kalkınma hareketleri sonucu oluşan olumsuzluklarla nasıl baş edilebileceği, kalkınma/eğitim ilişkisinin çevre etiği yaklaşımları açısından nasıl değerlendirileceği ve bu üç temel konunun bir arada incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmaması konunun önemini ifade etmektedir. Ayrıca gelecek nesilleri yetiştirecek olan öğretmen adaylarının kalkınma, eğitim ve çevre etiği hakkında görüşleri alınarak bu konularla ilgili bilinç düzeylerinin ortaya çıkarılmasının gelecek nesillerin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde öğretmen faktörünün oynadığı rolün incelenmesi araştırmanın bir diğer önemli noktasıdır. Bu araştırma söz konusu konular kapsamında diğer çalışmalara da kaynak teşkil edebilecektir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Araştırmanın problem cümlesi, “Kalkınma ve eğitim arasında nasıl bir ilişki vardır, bu ilişki çerçevesinde çevre etiği yaklaşımları nasıl değerlendirilmektedir? Gelecek nesilleri yetiştirecek olan öğretmen adaylarının kalkınma eğitimi ve çevre etiğiyle ilgili görüşleri nelerdir?” şeklindedir. Araştırmanın alt problemleri iki grup altında toplanmıştır. Birinci grupta araştırmanın teorik kısmına yönelik alt problemler bulunurken ikinci grupta ise uygulama kısmına yönelik alt problemler yer almaktadır.

Araştırmanın teorik kısmına yönelik alt problemler şu şekildedir:

- a) Kalkınma ve eğitim arasında nasıl bir ilişki vardır, eğitimin kalkınmaya etkileri nelerdir?
- b) Sürdürülebilir kalkınma eğitimi neden önemlidir?

- c) Çevre etiği yaklaşımları nelerdir?
- d) Çevre etiği (Ekolojik Düşünce) akımları nelerdir?
- e) Çevre etiği yaklaşımları-akımları ile kalkınma ve eğitim arasındaki ilişkiler nasıldır?

Araştırmanın uygulama kısmına yönelik alt problemler ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Öğretmen adaylarının kalkınma, eğitimi ve çevre etiğiyle ilgili görüşleri nelerdir?
- b) Öğretmen adaylarının kalkınma, eğitim ve çevre etiği ile ilgili görüşleri üzerinde cinsiyet farklılığının etkisi var mıdır?

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma;

1. Araştırma literatür ve kaynak taraması kapsamında kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, eğitim, çevre, çevre etiği başlıklarını kapsayan makaleler, tezler, kitaplar ve etkinliklerle;
2. 2020/2021 Eğitim-Öğretim Yılı içerisinde Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nde meslek bilgisi seçmeli derslerinden 'Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim' dersini alan 2. sınıf öğrencileriyle yapılacak görüşmeler ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Varsayımlar

Araştırma aşağıdaki varsayımlara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

1. Araştırmada kullanılacak olan betimsel içerik analizi yönteminin bulguları gerçeğe uygun bir şekilde aktarılacak ve değerlendirmeler bu bağlamda yapılacaktır.
2. Görüşmelerde sorulacak olan sorular uzman kişilerin görüşü alınarak hazırlanacaktır ve görüşme sırasında yönlendirilme yapılmadan öğretmen adaylarının görüşü alınacaktır.
3. Görüşme sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yapılarak değerlendirilecek, katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dışına çıkılmayacaktır.

1.6. Tanımlar

Çevre: Çevre kavramı çok disiplinli bir çerçeveye sahip olmasından dolayı tanımlanırken farklı açılardan ele alınması gerekir. Keleş ve Hamamcı (1998), çevreyi nitelik

ve mekânsal açıdan ele alarak farklı boyutlarda tanımını yapmışlardır. Nitelik açısından çevre; fiziksel çevre ve toplumsal çevre olarak ayrılmaktayken mekânsal açıdan ise yerleşme yerlerine ve ölçeklere göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Fiziksel olarak çevre kavramı, insanın içerisinde yaşadığı, varlığını ve niteliğini fiziki olarak algıladığı ortama denilmektedir. Fiziksel çevre oluşumuna göre doğal çevre ve yapay çevre olmak üzere ikiye ayrılır. Doğal çevre, insanın oluşumunda katkıda bulunmadığı, hazır olarak bulunan, canlı ve cansız öğeleri içerisinde barındıran çevreye denir. Yapay çevre ise, insanın kendi bilgi ve kültür birikiminden yola çıkarak doğal çevresinde bulunan yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kullanarak oluşturduğu çevreye verilen isimdir.

Toplumsal çevre kavramı fiziksel çevre içerisinde var olan insanların ekonomik, siyasal ve toplumsal sistemler gereği yarattıkları ilişkilerin tümünü kapsamaktadır. Fiziksel çevre ile toplumsal çevre birbirini tamamladığı için birini diğerinden ayırmak imkansızdır.

Çevre, mekân boyutunda değerlendirildiğinde ise coğrafi sınırlar ön plana çıkmakta ve yerelden küresele kadar uzanan farklı mekân boyutları söz konusu olmaktadır. Mekân, yerleşme yerlerine göre, kırsal ve kentsel olarak ayrılırken, ölçeklere göre ise, yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel olarak sınıflandırılmaktadır. Mekânsal çevre, çevreyi meydana getiren değerleri, bu değerlerin karşılaştıkları sorunları ya da bu sorunların incelenmesi gibi konuları araştıran boyuttur. Çevre hangi boyutuyla ele alınırsa alınsın tüm unsurlar birbirleri ile sıkı bir etkileşim içerisinde.

Çevre etiği: İnsanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi ayrımlara tabi tutularak incelenmesidir (Des Jardins, 2006).

Çevre etiği yaklaşımları: Çevresel problemlere çözüm önerileri getirmek, çevrenin korunmasını ve gelişmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkan düşünceler ve eleştirilerdir (Kayaer, 2013).

Eğitim: Bireyin doğduğu andan itibaren başlayıp ölünceye kadar yaşam boyu devam eden, içerisinde yaşadığı toplumda bilgisini, becerisini, yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin toplamıdır (Tezcan, 1985).

Etik: İnsanların davranışlarını ve tutumlarını kendilerine göre düzenledikleri ilkeler sistemi ya da dizisine verdikleri isimdir (Türkeri, 2009).

Kalkınma: Bir toplumdaki ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda arzu edilen her türlü değişme ve gelişme durumudur (Tok, 2010).

Sürdürülebilirlik: Kökeni Latince “sustinere” kelimesine dayanan sürdürülebilirlik kavramı esas olarak, sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, var olmak, desteklemek anlamına gelmektedir (Onions, 1964).

Sürdürülebilir kalkınma: Gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan bugünün gereksinimleri karşılayan bir gelişmedir (United Nations, 1987).

Sürdürülebilir kalkınma için eğitim: Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda her yaştan insana örgün, yaygın veya informal eğitim türleriyle verilen eğitimidir.



BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırma konusuyla ilgili kuramsal çerçeveye ve araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Kuramsal Çerçeve

Kuramsal çerçeveyi araştırmanın temelini oluşturan *etik*, *çevre etiği*, *kalkınma*, *sürdürülebilir kalkınma* ve *eğitim* kavramları oluşturmaktadır. Aşağıda bu kavramlarla ilgili literatür araştırmaları sonucunda elde edilen bilgiler yer almaktadır.

2.1.1. Etik

Etik kavramı Yunanca “ethos” kelimesinden türetilmiş olup davranış şeklini ifade eden karakter anlamını taşımakta ve ahlaksal değerler statüsü olarak tanımlanmaktadır (Akkoyunlu Ertan, 1998). Bu genel tanımlamadan yola çıkarak etik kavramını iki farklı şekilde açıklayabiliriz. İlk olarak; töre, görenek, alışkanlık gibi insanların birbirleri ile olan ilişkilerini ve davranış biçimlerini ifade etmektedir. İkinci olarak insan davranışlarına yön veren kuralları iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi ayrımlara tabi tutup toplumsal değer ölçütlerinin sorgulanmasını sağlayarak iyi, güzel ve doğru olanı bulmaya yönlendiren sistematik bütünlüğü ifade eder (Kılıç, 2008).

Etik kavramı ahlak kavramı ile benzerlikler göstermektedir. Ahlak, toplumlarda kişilerin törelere uygun davranışlarını düzenleyen kurallar ve yasalar bütünüdür (Akarsu, 1997). Solomon, ahlak ve etik arasındaki farkı açıklarken ahlak kavramının insanın değer ve davranışlarını içerdiğini, etik kavramının ise bu alanda yapılan akademik çalışmaları kapsadığını belirtmektedir. Etik, ortaya çıkan olayların sebeplerini “niçin doğru?” şeklinde sorular yöneltilerek davranışlarımızın denetlenmesini ve temellendirilmesini sağlamaktadır (Akkoyunlu Ertan, 1998).

Etik düşüncenin ortaya çıkması ilk insan topluluklarına kadar uzanmaktadır. Etik, insan davranışlarını yönlendiren, davranışları sorgulayan ve ortak mekanlarda toplumların yaşamasını ve birlikte hareket etmesini sağlayan kurumsal yapılarla ilgilenmektedir. Eski zamanlara ait kazı çalışmaları, ortaya çıkan yerleşim birimleri, kent kalıntıları ve dinler üzerindeki çalışmalar etiğin topluluklarla beraber ortaya çıktığı bilgisini doğrulamaktadır. Fakat etik ile ilgili yazılı kaynaklara ancak Eski Yunan döneminde ulaşabilmekteyiz. Etik

görüş biçimleriyle ilgili dikkat çeken önemli isimlerden biri Demokritos'tur. Demokritos, ölçülü davranmanın mutluluğun anahtarı olduğunu ifade eder ve insanın ölçülü davranmasının ona huzuru ve sakinliği sağlayacağını savunur. Burada bahsi geçen ölçülü davranış biçimi etik bir davranışı simgelemektedir. MÖ 5. yüzyılda Atina'da yaşayan Sofistler ise farklı bir etik görüşe sahiptir. Sofistlere göre bütün insanlar için iyi veya kötü diye bir şey yoktur, her insanın iyi veya kötü değerleri birbirinden farklılık gösterebilir. Bir insan için iyi olan diğer insan için kötü olabilir. Bu göreceli durumun var olması toplumda özgürlüğün ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Sokrates ise Sofistlerin bu görüşüne tamamen karşı çıkmaktadır. Sokrates'e göre toplum bir iynin üzerinde uzlaşabilir ve bu iyi kişiden kişiye göre değişmediği için evrensel iyi olarak nitelendirilmektedir. Aristoteles etik felsefesine katkı da bulunan başka bir Eski Yunan filozofudur. Aristoteles'i diğer felsefecilerden ayıran düşünce biçimi ise, o zamana kadar ahlak hakkında herhangi bir sorgulamanın yapılmamasıdır. Aristoteles'ten önceki felsefeciler ahlakı kendiliğinden var olan doğal bir şey olarak kabul etmekteydiler, fakat Aristoteles önceki ahlak anlayışlarını sistematik bir şekilde sınıflandırarak bunları eleştiren ilk kişi olmuştur. Aristoteles etik kavramını felsefeden ayrı inceleyerek onun ayrı bir dal olmasını sağlamıştır. Aristoteles için iyi bir hayat demek mutluluk anlamına gelmektedir. İnsan mutluluğu elde edebilmek için ölçülü davranmalı, aşırıya kaçmamalı ve orta yolu bulma çabası içerisinde olmalıdır (Kılıç, 2008).

Aydınlanma dönemi ile birlikte akıl her şeyden üstün tutulmuş ve etik kavramı bu çerçevede farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Örneğin Yeni Çağ felsefecilerinden biri olan Bacon, sadece ahlak ve politika felsefeleriyle uğraşmanın insanın gelişimine katkı sağlamayacağını düşünmektedir. Bacon'un bu düşünce biçimi felsefeye yeni bir yön verme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bacon'a göre deney ve gözleme daha fazla değer verilmelidir, çünkü doğadaki deney ve gözlemler doğrultusunda doğadaki saklı güçler ortaya çıkarılabilir ve böylelikle o güçlerden yararlanılabilir. Bacon doğaya karşı onu tanıyıp daha sonra doğaya egemen olma görüşüne sahiptir (Akarsu, 1997; Kılıç, 2008). Immanuel Kant akıl ve ahlak konusunda önemli fikirler öne sürmüştür. Kant, ahlaklı olmayı insanın ödevleri ve sorumluluklarıyla yakından ilişkilendirmiştir. Bir kişinin ödev duygusundan dolayı faaliyette bulunması onun ahlaklı olduğunu göstermektedir. Örneğin borcu olan bir kişinin borcunu ödememe durumunda hapse girme ihtimalinin bulunması ve bu durumdan korktuğu için borcunu ödemesi bir zorunluluk halidir, böyle bir davranış ahlaklı olma ile ilişkilendirilemez. Fakat kişi borcunu ödemenin onun sorumluluğu olduğu bilincine sahipse o zaman ahlaklı olarak kabul edilir. Ahlaki eylem ödev ve saygıdan dolayı gerçekleştirilmektedir, ahlaklı kişi

davranışlarını zorunluluk veya ödevde uygunluktan dolayı değil ödevden dolayı yapan kişidir (Türkeri, 2009).

Tarih boyunca bazı felsefeciler ve ilahiyatçılar tarafından etik görüş farklı değerlendirilmiş ve bu durum farklı etik düşünce formlarının çıkmasına sebebiyet vermiştir. Literatür incelendiğinde; faydacı yaklaşım, haklar yaklaşımı, adalet yaklaşımı, meta-etik, normatif etik, uygulamalı etik şeklinde etik biçimleri bulunduğu görülmektedir.

2.1.1.1. Faydacı Yaklaşım (Utilitarianism)

John Stuart Mill ve Jeremy Bentham tarafından geliştirilen faydacı yaklaşım herhangi bir eylemin ahlaki açıdan değerlendirilebilmesi için mutlaka fayda sağlıyor olması gerektiğini savunmaktadır. Temel nokta olarak eylemin sonuçları o eylemin doğruluğunu ya da yanlışlığını göstermektedir. Bu yaklaşımda sonuç eğer haz veya mutluluk veriyorsa doğrudur, fakat acı ve üzüntü veriyorsa o zaman yanlıştır. Örneğin Hitler Almanya'yı geliştirme niyetiyle hareket etmiştir eğer burada niyete bakılacak olursa başlangıçta yarar sağlayacak bir niyetin olduğu görülür, fakat olayların gidişatı ve sonucunda acı, katliam ve işkence gibi durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu olay faydacı yaklaşım tarafından ahlaki bir eylem olarak değerlendirilemez, çünkü eylemlerin sonucunda mutluluk değil acı ortaya çıkmıştır (Türkeri, 2009).

2.1.1.2. Haklar Yaklaşımı

Bu yaklaşımın insanların *insan* olmalarından dolayı bazı temel hak ve özgürlüklere sahip olmaları ve bu hak ve özgürlüklerin başkaları tarafından ellerinden alınamayacağı fikrine dayanmaktadır. Günümüzde insanların yaşama hakkı, kişi hürriyeti ve güvenliği, kişi dokunulmazlığı, yerleşme ve seyahat hürriyeti, düşünce hürriyeti, sağlık hakkı, eğitim hakkı, özel hayatın gizliliği ve korunması, seçme ve seçilme hakkı gibi birçok hak ve özgürlüğü bulunmaktadır. Eğer bir karar, etkilenecek kişilerin bu hak ve özgürlüklerini koruyacak yönde ise o zaman doğru bir karar olduğunu söylemek mümkündür (Akalın, 2019).

2.1.1.3. Adalet Yaklaşımı

Kişilerin verdikleri kararların tarafsızlık, doğruluk ve eşitlik ilkelerine dayanması gerektiğini söyleyen etik görüş biçimidir. Kaynakların taraf tutulmadan adil bir şekilde dağıtılması, her zaman bu tutarlılığın korunması ve dürüstçe hareket edilmesi bu yaklaşımın temel göstergeleridir (Akalın, 2019).

2.1.1.4. Meta-Etik

Meta-etik, etiğin sebep olduğu problemleri ele alan, etiğin nesnelliğini, ahlaki terimlerini ve yargılarını tartışan bir etik görüş biçimidir. Meta-etik, etiğin doğası ile ilgili kafa yorarak doğru-yanlış, iyi-kötü gibi inançları nasıl temellendirileceğini tartışmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken meta-etik, neyin iyi veya neyin yanlış olduğu gibi bir davranışın yapılıp yapılamamasıyla ilgilenmemektedir. Değer yargılarında bulunulmaz. Daha çok kuramsal, mantıksal ve bilimsel sorular sorarak bunlara cevaplar bulmaya çalışır (Akalin, 2019; Cevizci, 2002).

2.1.1.5. Normatif Etik

Ahlaki davranışların içeriğiyle ilgilenen etik dalıdır. Doğru ve yanlış davranışları bazı kurallar çerçevesinde birbirinden ayırmaktadır. Normatif etik insan davranışlarının nasıl anlaşılacağıyla ilgilenip neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış, neyin güzel neyin çirkin olduğunu incelemektedir. Normatif etik, insanların davranış biçimlerini sorguladığı için hayatlarını nasıl sürdürmeleri gerektiği hakkında bilgiler verirken, insanlara ne yapıp ne yapmayacaklarını da söylemektedir. Yani kısaca bu etik görüşün insanlara yol gösteren ve uyulması gereken kuralları sıralayan etik ilke olduğunu söylemek mümkündür (Akalin, 2019; Cevizci, 2002).

2.1.1.6. Uygulamalı Etik

Belirli özel alanlarda ortaya çıkan sorunların tartışılması için ölçütler oluşturan ve bu ölçütleri insan davranışlarına uygulanabilirliğini sorgulayan etik biçimidir. Uygulamalı etik çeşitlerine; *iş etiği*, *bilişim etiği*, *yönetim etiği*, *çevre etiği*, *halkla ilişkiler ve reklamcılık etiği* gibi örnekler verilebilmektedir. Uygulamalı etik anlayışı gelecek nesilleri göz önünde bulundurarak sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için insanların ekosistemle bütünleşmesini sağlayacak sürdürülebilir toplum oluşturmaya amaçlamaktadır (Akalin, 2019; Çobanoğlu, 2009).

2.1.2. Çevre Etiği

Çevre etiği ya da diğer ismiyle ekolojik etiğin anlaşılabilmesi için kavramı oluşturan kelimelerin kökenlerine inmek gerekmektedir. Ekoloji kavramı ilk kez Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından tanımlanmıştır. Ekoloji, canlıların birbirleriyle ve fiziksel çevreleriyle kurdukları ilişkileri inceleyen bilim dalına verilen isimdir. Ekoloji bilimindeki en önemli kavramlardan biri ekosistemdir. Ekosistem, canlı ve cansız varlıkların bir arada yaşadığı

dinamik bir sistemdir. Ekosistemlerin korunması canlı hayatlarının devamlılığı için büyük önem arz etmektedir. Günümüzde ekoloji kavramı *çevrebilim* olarak da bazı kaynaklarda yer almaktadır. Fakat çevre bilimi içerisinde çok fazla disiplini barındırmaktadır ve ekoloji de bunlardan biridir. Genel olarak çevre, canlı varlıklar üzerinde doğrudan veya dolaylı yollardan etki yapabilen kimyasal, fiziksel, biyolojik ve toplumsal faktörlerin tümü olarak tanımlanabilmektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009).

Çevre etiği uygulamalı etiğin alt dallarından biridir ve insan kendi dışında kalan doğayla ilişkisini etik çerçevede inceler. Çevre etiğinin ortaya çıkmasında artan çevre sorunlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde insanın doğaya atfettiği değer çevre etiği kavramının ve buna yönelik yaklaşımların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. İnsanların doğaya nasıl bir değer atfettiğini anlayabilmek için, bazı değer çeşitlerine değinmek gerekmektedir. Araçsal değer, bir canlı veya doğal bir varlık fayda sağlıyorsa ona verilen değer türüne denilmektedir. Araçsal değerde bir nesne herhangi bir biçimde kullanılabiliriyorsa o zaman onun araçsal bir değeri vardır. Araçsal değer çevreye atfedilecek olursa o zaman çevrenin metalaştırıldığını görürüz. Doğal varlıklar sadece insanlara yarar sağladığı ölçüde değere sahip olur. Başka bir değer çeşidimiz ise içsel değerdir. İçsel değere göre bir varlık insanlara fayda sağlasın ya da sağlamasın kendine özgü bir değeri bulunmaktadır. Bu görüşün benimsenmesi doğadaki tüm varlıkların var olmaları nedeniyle bir değer atfedilmesi anlamına gelmektedir ve çevrenin korunabilmesi için bu görüşün önemli bir yeri vardır (Akkoyunlu Ertan, 1998).

Çevre etiği, birey ve toplumun birlikte hareket edebilmesi, kişisel çıkar çatışmalarından uzaklaşmalarını hedeflemektedir. Çevre etiğinin genel amaçları şu şekilde sıralanmaktadır:

- İnsanların eylemlerini ahlaki açıdan yorumlamak.
- İnsanların bilinçli yönelimlerini arttırarak bu bilinci güçlendirecek düşünceleri sağlam temellere bağlamak.
- Ahlaksal davranışların insanın iradesine bağlı olarak kabul gören veya kabul görmeyen bir hareket olup olmadığını göstermek.
- İnsanların doğal çevresiyle olan ilişkilerinde ahlaki bir sorumluluk sahibi olmasını sağlamak.
- Çevreyi korumak (Kılıç, 2008).

Çevre etiği tartışmaları 1970’li yılların başında akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar 19. yy’da çevre ile ilgili felsefi görüşler bulunsada akademik olarak ilk tartışmalar 1970’li yıllarda başlamıştır. Bu yıllarda ilk olarak insan ele alınmış ve insanın diğer varlıklardan üstün olup olamayacağı, diğer varlıklara içsel değerin verilip verilemeyeceği tartışılmıştır. İnsan merkezci düşüncelerin ağır bastığı bu yıllarda zamanla bazı düşünürler tarafından farklı yaklaşımlar ortaya atılmış ve farklı alanlardan çevreye bakış açıları geliştirilmiştir. Çevre etiği günümüzde kentleşme, nüfus, çevre politikası, çevre ekonomisi, ekoloji, sosyoloji, psikoloji, biyoloji, coğrafya ve felsefe gibi birçok disiplini içerisinde barındıran multidisipliner bir yapıya sahiptir. Çevre etiği kapsamında birçok yaklaşım ve akım bulunurken hemen hemen hepsinin ortak amacı çevreyi korumaktır (Akalın, 2019). Çevre etiği doğayı korumayı amaçlarken var olan çevresel krizlerin kökenini sorgulamakta ve bunların çözümlenebilmesi için öneriler sunmaktadır. Çevre etiğinin çevre korumacı yaklaşımları; yeniden insan hakları, hayvan hakları, çevre hakları ve gelecek kuşakların hakları gibi kavramları gündeme getirmiştir.

2.1.3. Kalkınma Kavramı ve Özellikleri

Kalkınma kavramı kendi içerisinde çeşitleri olsa da genel olarak bir ulusun ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve toplumsal alanlarda arzu edilen değişimi ve gelişimi olarak tanımlanmaktadır (Tok, 2010). Kalkınma toplumda yaşanan değişim süreçlerini kapsar. Ülkeler ve toplumlar zaman içinde değişime uğramaktadır. Zaman içerisinde toplumlardaki kaynak dağılımı, üretim yöntemleri, kurumsal yapı, insanların tutum ve davranışları, toplumsal değerler değişmekte ve belirli bir yönde gelişmektedir. Kalkınma bir toplumun yapısal niteliklerini olumlu yönde değiştirirken farklı amaç ve süreçleri içerebilir. Örneğin kalkınma, insanların daha fazla gelir elde etmek ve yaşam standartlarını yükseltebilmeleri için mevcut sosyal sisteme yeni ve modern üretim tekniklerinin getirilmesini gerektirebilir ya da geleneksel bir toplumun, gelişmiş bir ulusun sahip olduğu toplumsal ve teknolojik yapıya topluca dönüştürülmesi gibi süreçleri içerebilir (Tolunay ve Akyol, 2006).

Ülkeler kalkınma ekonomilerinin gelişmesini sağlamak için kalkınma planları ve politikaları oluşturmaktadır. Kalkınmayı belirleyen nitelikler ise şu şekilde sıralanır:

- Toplumsal yapının koşulları göz önünde bulundurularak ülke kaynaklarının uygun bir biçimde kullanılmasını sağlayan uzun vadeli bir ekonomik politika geliştirilmesi ve bunun uygulamaya geçirilmesi,
- Üretim alanlarındaki verimliliğin artırılması,

- Altyapı yatırımlarının diğer sektörleri olumlu etkileyecek biçimde geliştirilmesi,
- Gelir dağılımının adil olması,
- Beslenme sorunlarına sağlıklı beslenme şartlarına uygun olarak çözüm getirilmesi,
- Geleneksel eğitim anlayışından uzaklaşarak ülkenin uzun vadede insan gücü ihtiyacına cevap verecek gerekli bilgi, beceri ve donanıma sahip bireylerin yetiştirilmesi,
- Bireylerin, konut ve sağlık ihtiyaçlarının belirli düzeylerde çözülmesi,
- Bireylerin teknolojik ve kültürel değişimi kavrayarak, bireysel çıkarlarla ulusal çıkarları bağdaştırabileceği bir dünya görüşüne sahip olması (Tolunay ve Akyol, 2006).

Kalkınma kavramına yönelik geçmişten günümüze farklı tanımlamalar yapılmış ve özellikle modernleşme, sanayileşme ve büyüme terimleri kalkınma ile aynı anlamı taşıyormuşçasına çoğu zaman aynı şekilde dile getirilmiştir. En çok karıştırılan ise ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme kavramları olmuştur. Kalkınma ve büyüme birbirine benzerlikler gösterse de keskin bir çizgiyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Büyüme, bir devletin milli gelirinde sürekli pozitif artış görülmesi şeklinde tanımlanırken kalkınma ise toplumsal, siyasal ve kültürel durumları da ele almaktadır. Büyüme milli gelir gibi nicel verileri içerir, fakat kalkınma milli gelir ve toplumun refahı gibi hem nicel hem de nitel olguları bünyesinde barındırmaktadır (Arslan, 2019). Kalkınmayı belirleyen niteliklerden ülke kaynaklarının uygun bir biçimde uzun vadede kullanılacak şekilde politikaların geliştirilmesi ve üretimde verimliliğin artırılması aynı zamanda büyümenin nitelikleri ve hedefleri arasında yer almaktadır. Kalkınma ekonomik büyümeyi içerisine alan çok geniş bir alandır.

Kalkınma insanın doğduğu andan itibaren hayatına giren ve hayatına yön veren bir kavramdır. Nitekim kalkınma bireylerin eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını sağlarken aynı zamanda siyasal, kültürel, toplumsal kazanımlar elde etmelerini ve geliştirmelerine de olanak verir. Sosyal statüsünü geliştiren ve muhafaza eden bireyler kendilerini ifade edebilme ve kendilerini gerçekleştirebilme adına daha özgür adımlar atar. Buradan hareketle toplumun özgürlüğünde kalkınmanın etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ekonomik kalkınmanın çok fazla ilerlemediği ülkelere bakılacak olursa çalışma saatlerinin fazlalığından kaynaklanan emek sömürsü,

gelişmemiş eğitim ve sağlık sistemi, sağlıksız beslenme, gecekondulaşma ve daha birçok insan özgürlüğünü kısıtlayan faktörler olduğunu görmek mümkündür (Fırat, Aydın ve Ürün, 2015).

2.1.3.1. Ülkelerin Kalkınmışlık Düzeyleri

Ülkeler detaylı bir şekilde incelenecek olursa her ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal özelliklerinin farklı olduğu görülür. Bu farklılıklara o ülkenin bulunduğu coğrafi konum, biyoçeşitlilik, doğal kaynaklar, geleneksel yapı, hedefler, nüfus gibi birçok etmen sebep olmaktadır. Ülkeler arasındaki bu farklılıklar bize kalkınmışlık düzeylerini belirleme açısından kolaylık sağlar. Kalkınmışlık düzeylerine göre ülkeler az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş olmak üzere üç sınıfa ayrılır.

Az gelişmişlik kavramı; sanayileşememiş, tarımda makineleşmeye geçememiş, geri kalmış, genel nüfusun okuma yazma oranı düşük, bilimsel ve kültürel faaliyetlere ayrılan bütçenin yetersiz olduğu bölge veya ülkeleri ifade etmektedir. Az gelişmiş ülkeleri diğer ülkelerden ayıran ekonomik, demografik, sosyal ve teknolojik özellikler vardır. Bu özellikleri genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Tarım sektörü dışındaki diğer sektörlerde istihdam oranlarının düşük olması ve tarımda ilkel tekniklerin kullanılması,
- Kişi başına düşen milli gelirin düşük ve gider harcamaları içerisinde en büyük yüzdeyi yiyecek giderlerinin oluşturması,
- Dengesiz gelir dağılımı,
- Nüfus artış oranının fazla, kırsal alanlardaki nüfusun daha yoğun olması,
- Yüksek doğum ve ölüm oranı,
- Eğitim düzeyi düşüklüğü,
- Toplumsal davranışlarda var olan geleneklerin hakimiyeti,
- Yetersiz beslenme, sağlık imkanlarına ulaşamama, barınma ihtiyacını karşılayamama,
- Haberleşme, ulaşım gibi teknolojik araçların yetersizliği ve ilkel olması (Tolunay ve Akyol; 2006).

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yukarıda yer alan özellikler dikkate alınarak belirlenen az gelişmiş ülkeler arasında; Etiyopya, Burundi, Cibuti, Eritre, Afganistan, Mozambik, Nepal, Madagaskar, Gine, Mozambik, Kamboçya, Uganda, Bangladeş, Yemen, Tanzanya, Çad, Mali, Sierra Leone, Burkina Faso, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti gibi ülkeler yer almaktadır (T. C. Dış İşleri Bakanlığı, 2022).

Gelişmiş ülkelerin özellikleri incelendiğinde bu ülkelerin sanayileşmesi oldukça ilerlemiş, yetersiz beslenme sorunu olmayan, dünyada yiyecek üretimde ilk sıralarda yer alan ve besin dağılımını denetim altında tutan ülkeler oldukları göze çarpmaktadır. Bu ülkelerin gelişmiş teknolojileri sayesinde sağlık sistemleri ileri düzeydedir ve ortalama insan yaşamı seksen iki yıldır (World Bank, 2020). Gelişmiş ülkelere ölüm oranları ile doğum oranları düşüktür. Gelişmiş ülkelere kadın başına düşen çocuk sayısı ikinin altında kalmaktadır bu da giderek yaşanan bir nüfusu ortaya çıkarmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1998). Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yayımladığı yazıya göre gelişmiş ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Danimarka, Portekiz, İsveç, İsviçre, Norveç, Finlandiya, Estonya, İrlanda ve İzlanda yer almaktadır (International Monetary Found, 2011).

Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere kadar sanayilerini ileri düzeye taşıyamamış olsalar da onlarda da yaşam düzeyinin yükselmesi, doğurganlık ve ölüm oranlarının düşmesi, Nüfus artışının yavaşlaması, hızlı kentleşme gibi özellikler bulunmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1998). Gelişmekte olan ülkelere Türkiye, Arjantin, Meksika, Endonezya, Çin, Suudi Arabistan ve Hindistan örnektir (International Monetary Found, 2011).

2.1.4. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirlik kavramı 1980'lerden itibaren farklı alanlarda yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Söz konusu kavram değişik alanlarda kullanılsa da hepsi için geçerli olan temel özelliği, geleceği hedef alması ve kullanıldığı alanın kaynaklarının israf edilmeyip korunması gerektiğini içermesidir. Bu şekilde bakıldığında sürdürülebilirlik kavramı hukuk, politika, iktisat, çevre bilimi, psikoloji, sosyoloji gibi birçok alanı birbirine bağlamaktadır (Wilson, 2003). Sürdürülebilirlik kavramının anlamından yola çıkarak ilk kez 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" adıyla bilinen Birleşmiş Milletler Brundtland Raporu'nda *gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan bugünün gereksinimleri karşılamak* şeklinde sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmıştır (UN, 1987).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı birbiriyle etkileşim içerisinde olan sosyal, ekonomik ve çevre olmak üzere üç farklı boyutu içermektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu insanların refah seviyesinin üst düzeylere ulaşmasını amaçlamaktadır ve bunu sadece günümüzdeki kuşaklar için değil gelecekteki kuşaklar için de hedefler. Tüm toplumların barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını eşit ve adaletli bir şekilde karşılamak, sosyal güvenliği sağlanmak, yoksul insan sayısını sıfıra indirmek, uluslararası barış ve dayanışmayı gerçekleştirmek ve sosyo-kültürel mirası korumak temel parametrelerdir (Des Jardins, 2006; Ergün ve Çobanoğlu, 2012).

Ekonomik boyutu dünya üzerinde yer alan kaynakların kıtlığından yola çıkarak bu kaynakları en verimli ve israf edilmeden kullanılmasını kapsamaktadır. Hızla artan dünya nüfusuyla birlikte tüketim miktarı da gittikçe artmakta ve bu durum kaynak sınırlılığını bizlere tekrar hatırlatmaktadır. Kaynaklar yeryüzünün üretim kapasitesini aşmayacak bir şekilde kullanılmazsa sürdürülebilir bir durum söz konusu olmayacaktır. Bunun için üretim ve tüketim alışkanlıklarından uzaklaşılarak ekonomik açıdan daha sürdürülebilir bir sistemin hayata geçirilmesi ön plana çıkmaktadır (Des Jardins, 2006; Ergün ve Çobanoğlu, 2012).

Çevresel boyutu ise hem ekolojik çevrenin hem de kültürel çevrenin korunmasını içermektedir. Doğal kaynakların kendilerini yenileyebilme süreçlerinden daha hızlı bir şekilde tüketilmesine karşı çıkmaktadır. Tüketim miktarı doğal kaynakların kendini yenileyebilme kapasitesinin altında kalırsa sürdürülebilirlik o zaman mümkün olacaktır (Ergün ve Çobanoğlu, 2012). Sürdürülebilir bir sistem için kaynak temeli sabit tutularak, yenilenebilir kaynak sistemlerinin veya çevresel kaynak fonksiyonlarının kötüye kullanımından kaçınılmalı ve yenilenemeyen kaynaklar içerisinde tüketim söz konusu olacaksa bu tüketimde yatırımlar sayesinde yerine yeteri miktarda konulmuş olan tercih edilmelidir (Tıraş, 2012).

2.1.3.5. Eğitimin Önemi ve Amacı

Eğitim bir insanın arzu edilen bilgiye, beceriye, tutuma, anlayışa ve eleştirel düşünme biçimine ulaşmasını sağlamaktadır. Eğitim sayesinde insanların var olan potansiyelleri ortaya çıkmakta ve daha da gelişmeleri sağlanmaktadır. Eğitim bireyin gelişmesine katkı sağladığı gibi okuyan birey toplumların gelişmesinde, toplumlar ise ülkelerinin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Eğitim tüm insanların temel hakkı olup, bir sistem dâhilinde eğitimin sosyal sınıf farkı gözetilmeksizin her bir bireye ulaştırılması gereklidir (Öztürk ve Suluk, 2019).

Eğitim insanların bilgi birikimini arttırırken aynı zamanda olaylara farklı bakış açılarıyla bakma yetisi de kazandırmaktadır. Ayrıca bireyin karakterinin, öz saygısının ve özgüveninin oluşmasında da eğitimin büyük etkisi bulunmaktadır. Eğitim insanın bulunduğu her yerde olabileceği için yaşam boyu öğrenme hiç bitmez. Bu yüzden eğitimin amacı da bilim insanlarınca ve düşünürlerce hep farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Londra Üniversitesi eğitim profesörü Thomas Percy Nunn eğitimin amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Karakter oluşumunu sağlamak,
- Hayata hazırlamak,
- Sağlıklı bir bedende güçlü bir zihin yetiştirmek (Yamasaki ve Foskett, 2009).

Rialtas Na Heireann ise eğitimin amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Toplumun genel olarak ahlaki, sosyal ve kültürel değerlerini anlamak ve eleştirel bakış açısı geliştirmek,
- Başkalarının haklarını gasp etmemek, haklarına, inançlarına saygı göstermek, benlik saygısını kazanmak,
- Entelektüel gelişime ve bireyin tam eğitim potansiyelinin kazandırılmasına teşvik etmek,
- Bireyin sorgulayıcı özelliğini geliştirmek, konularda eleştirel ve yapıcı analizlerde bulunmasını sağlamak,
- Bireyin yaratıcı yeteneklerinin gelişimini sağlamak,
- Öğrencilere iş için gerekli donanıma sahip olmalarını sağlamak amacıyla gerekli becerileri kazandırmak,
- Toplumda şefkatli, hoşgörülü ve politik olarak bilinçli bireylerin yetişmesini sağlamak,
- Özgüvenli, yenilikçi ve girişimci ruhlu insanlar yetiştirmek,
- İnsanların ekonomik gelişime katkı sağlayabilmesi için eğitilmiş olmalarını sağlamak (akt. Öztürk ve Suluk, 2019).

2.2. İlgili Araştırmalar

Kortenkamp ve Moore (2001) çalışmalarında antroposentrik, ekosentrik etik ve ekolojik ikilemleri belirlemek istemişler ve bireysel farklılıkların ve durumsal değişkenlerin çevre etiği yaklaşımlarını etkileyen önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine bu çalışmada çevre yanlısı olan tutumlarda ekosentrik düşüncelerin ön plana çıktığı ve ekolojik hasarların daha çok çevre merkezli akıl yürütmeyi ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.

Gökdayı (2003) “Çevreciliğe Farklı Yaklaşımlar ve Derin Ekoloji Yaklaşımına Bookchin’in Eleştirisi” isimli makalesinde günümüze kadar ortaya atılmış olan çevre yaklaşımlarından canlı merkezcilik, çevre merkezcilik, toplumsal ekoloji, radikal çevrecilik, Ortodoks çevrecilik, çevreci sofuluk, eko-çıkarıcılar, ekodindarlık, ekofeminizm, sığ ekoloji ve derin ekoloji ile ilgili kavramsal tanımlamalarda bulunarak bu yaklaşım ve akımların genel özelliklerini açıklamıştır. Daha çok derin ekoloji yaklaşımına yoğunlaşarak derin ekolojiyi sığ ekolojiden ayıran özelliklere, düşünsel içeriğine ve çevre politikalarının belirlenmesinde derin ekolojinin rolüne değinmiştir. Araştırmanın sonucunda ise derin ekoloji düşüncesinin çevre politikalarından çok, çevre etiği tartışmalarında kullanılması gereken bir yaklaşım olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca derin ekolojinin daha gerçekçi temellere oturtulmasının çevre açısından daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ertan (2004) “2000’li Yıllarda Çevre Etiği Yaklaşımları ve Türkiye” adlı makalesinde insan ve doğa ilişkisinden yola çıkarak insanın doğaya nasıl egemen olmak istediğinden ve çevre sorunları sonucunda çevre bilincinin ortaya çıkmaya başlamasından bahsetmiştir. Araştırmacı çevreye bakış açımızı belirleyen unsurlardan biri olan etik kavramının önemini vurgulamış ve insan merkezci yaklaşımlar ve çevre merkezci yaklaşımın özelliklerine değinmiştir. Bu çalışmada Türkiye’deki çevre yasası da incelenmiş fakat etik yaklaşımların getirdiği yeni uygulamalar ve yasal düzenlemeler olmadığı için bu bölüm kısa tutulmuştur.

Özdemir (2007) “Yeni Bir Çevre Eğitimi Perspektifi: Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitim” adlı makalesinde çevre eğitimi kavramından yola çıkarak çevre eğitiminin gelişim süreçlerini ve çevre eğitimi yaklaşımlarını tüm yönleriyle ele almıştır. Ayrıca çevre eğitiminin etkililiğini arttırabilmek için hayata geçirilebilecek olan, ekolojik taşınabilirlik, ekonomik taşınabilirlik, kuşaklararası adalet, bütünsellik, disiplinlerarasılık, süreklilik, sorgulayıcılık, yaşantısallık, esneklik, kapsayıcılık, küresellik-yerellik, yapılandırmacı, katılımcılık, yenilikçi öğrenme, antizipatif öğrenme, partizipatif öğrenme, verimlilik ve etkinlik, tutumluluk ve devamlılık ve doğaya uygunluk ilkeleri açıklanmış ve izlenilmesi gereken stratejiler geniş bir

çerçeve ile ortaya konulmuştur. Araştırmanın son bölümünde ise sürdürülebilir gelişmeye yönelik çevre eğitiminin amaçları, izlenilmesi gereken uygulama süreçleri ve öğretim tekniklerine yer verilmiştir.

Engin (2010) “Coğrafya Eğitiminde Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilirlik Eğitimi ve Çevre Eğitimi Konularının Kazandırılması” adlı yüksek lisans tezinde ortaöğretim coğrafya derslerinde anlatılan sürdürülebilir kalkınma ve çevre eğitimi konularının öğrencilere kazandırılma süreçleri üzerinde durmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve çevre eğitiminin coğrafya dersi içerisindeki yeri, önemi ve öğretim süreci boyunca ortaya çıkabilecek aksaklıkları ortaya koymak için İstanbul, Tekirdağ, Şırnak ve Yozgat’ta bulunan anadolu lisesi, meslek lisesi ve genel lise türündeki liselerden toplan 660 öğrenci ve 34 öğretmene anket uygulanmış elde edilen veriler SPSS ile değerlendirilerek frekans ve yüzdelik sonuçları grafik ve tablolar halinde sunulmuştur.

Wongchantra ve Nuangchalerm (2011) yayımlamış oldukları çalışmalarında Çevre Teknolojileri bölümünde okuyan 4. sınıftaki lisans öğrencilerinin çevreye ve çevre etiğine yönelik bilgi düzeylerini belirleyebilmek için öğrencilerle deney ve kontrol grubu içeren bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışma dört hafta sürmüş ve deney grubuna geleneksel ve çevre etiğine dayanan yöntemlerin kullanıldığı eğitim verilmiştir. Dört haftanın sonucunda veriler analiz edilerek deney grubunun bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ergün ve Çobanoğlu (2012) “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği” isimli makalelerinde, sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği kavramlarını detaylı bir şekilde açıklamaktadırlar. Yine bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma anlayışına yöneltile eleştiriler irdelenmiş ve gelecek nesillerle ilgili sorunlara değinilmiştir. Araştırmanın sonucunda sürdürülebilir kalkınma anlayışının, bugünkü kuşakları sadece gelecek nesiller için sorumlu tuttuğu ve doğayı yine kaynak olarak algıladığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınmanın etik açıdan insan merkezli olduğu fakat yarattığı sonuçlar bakımından canlı ve çevre merkezli etik değerlere de hizmet ettiği görüşü ön plana çıkmıştır.

Yaylı (2012) “Çevre Etiği Bağlamında Kalkınma, Çevre ve Nüfus” isimli makalesinde, artan nüfusa karşılık sınırlı kaynakların varlığının altını çizerek gelecek nesillere kaynakların aktarılması için sürdürülebilir kalkınmanın önemine değinmektedir. Yine yazar, gelecek nesillere bugünkü kaynakları aktarabilmek ve doğal kaynak kullanımını insanların lehine kısıtlayabilmek için etik ilkelerin önemli bir yeri olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın

sonucunda çevre etiği kapsamında gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler incelenerek, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki refah düzeyinin düşürülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kayaer (2013) “Çevre ve Etik Yaklaşımlar” isimli makalesinde çevresel krizler sonucunda duyarlılığın gelişmesini konu alan çevrecilik akımını ve çevre etiği yaklaşımlarını incelemektedir. Çevre etiği yaklaşımlarını, insan merkezci, canlı merkezci, çevre merkezci ve yeni bir yaklaşım çeşidi olarak gelecekçi yaklaşım şeklinde ele almaktadır. Bu yaklaşımlar ortaya çıkışına sebebiyet veren düşünce türleri açısından ele alınmakta ve genel özellikleri açısından değerlendirilmektedir. Çevre merkezci ve canlı merkezci yaklaşımın insan merkezci yaklaşıma göre daha etik olduğu fakat, çevre merkezci ve canlı merkezci yaklaşımlar karşılaştırılacak olursa çevre merkezci yaklaşımın daha ileri olduğu belirtilmektedir. Başka bir etik yaklaşım olan gelecekçi yaklaşımın ise çevrenin korunması ve geliştirilmesi açısından sorumluluk bilinci yükleyen aynı zamanda gelecek ile ilgili umut vadeden bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

Çetin (2014) “Eğitim ve Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği” isimli tez çalışmasında; eğitim ve kalkınma ilişkisini incelemiş ve bu eğitim-kalkınma ilişkisinden yola çıkarak uluslararası kalkınma göstergeleri ışığında Türkiye’nin kalkınmışlık durumunu ele almıştır. Çalışmanın sonucunda eğitim ile kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu fakat Türkiye’nin eğitim açısından gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı bulgularına ulaşılmıştır.

Soleimanpour Omran (2014) yazmış olduğu makalesinde çevresel krizlerin tüm dünya sistemlerini tehdit ettiği için çevre eğitiminin önemine değinmiştir. Çevreyi korumaya yönelik tutum ve değerleri incelediğinde ise değer yargılarının çevre etiğinin temelini oluşturan insan ilişkilerinin üzerinde doğrudan ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada mevcut çevre eğitimi sisteminin gözden geçirilmesi ve yeni bir sosyal öğrenme biçiminin hayata geçirilmesi gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

Günkör (2017) “Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi” isimli makalesinde eğitim ve kalkınma ilişkisini farklı ülkelere ait verilerin ışığında inceleyerek değerlendirmeler yapmıştır. Çalışma sonucunda eğitimin; insanların yaşadıkları ortamdaki değişimlere uyum sağlayabilmesi, istihdamın artması, yüksek gelir, teknolojinin gelişmesi, refah düzeyi, sosyal alanlar ve sağlık sistemlerinin gelişmesi konusunda olumlu etkileri olduğu tespit edilmiş ve kalkınma ve eğitim arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu vurgulanmıştır.

Budak Balı (2020) “Biyoloji Öğretmenlerinin Çevre Etiği Yaklaşımlarının ve Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi” isimli tez çalışmasında, devlet liselerinde görev yapan

60 biyoloji öğretmeninin çevreye karşı tutumlarını analiz edebilmek için Ekosentrik, Antroposentrik ve Çevreye Yönelik Antipatik Tutum Ölçeği ve çevre etiğine yönelik farkındalık düzeylerinin saptanabilmesi için de Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda biyoloji öğretmenlerinin ekosentrik tutumlarının ortalama değerinde, antroposentrik tutumlarının ise ortalama değere yakın olduğu tespit edilmiştir. Çevre etiği farkındalıkları ölçüldüğünde ise çevre etiği tanımı farkındalığının yüksek olduğu ve çevre sorunlarına karşı alınabilecek önlemler arasında çevre etiğinin öneminin fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca biyoloji öğretmenlerinin çevre etiğinin amaçlarına yönelik farkındalık düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmış ve çevre etiğine yönelik farkındalık ne kadar yüksek olursa çevreyi korumanın ve çevreye adapte olmanın o ölçüde mümkün olacağı tespit edilmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu araştırmada kalkınma ve eğitim ilişkilerinin çevre etiği yaklaşımları ve akımları çerçevesinde nasıl değerlendirildiğini tespit etmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi ve görüşme yöntemlerine başvurulmuştur. İki farklı aşamadan oluşan araştırmanın ilk aşamasını, belirli bir konu üzerine yapılan çalışmaları ele alıp eğilimlerini ve sonuçlarını irdeleyen, tanımlayıcı boyutta değerlendiren sistematik çalışmaların yapıldığı betimsel içerik analizi oluşturmaktadır (Sözbilir, Kutu ve Yaşar, 2012). Araştırmanın ikinci aşamasında ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine yer verilmiştir. Karasar'a (2009) göre, yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan sorularla hangi verilerin nasıl toplanacağını ortaya koyan ve görüşme sırasında görüşmeciye derinlemesine bilgi toplama imkânı sunan esnek bir tekniktir.

3.2. Evren / Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırmada kullanılacak bilgilerin elde edilmesinde betimsel içerik analizi yöntemine başvurulduğu ilk aşamanın evrenini; “YÖK Tez Arşivi”, “Google Scholar”, “T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı”, “T.C. Dışişleri Bakanlığı”, “World Bank” “OECD Data” ve “Turcademy” veri tabanları üzerinden eğitim, kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir kalkınma için eğitim, çevre etiği, çevre etiği yaklaşım ve akımları konularını içeren ulusal ve uluslararası kitaplar, etkinlikler, makaleler, tezler ve anlaşmalar oluşturmaktadır. Araştırmanın görüşme yöntemine başvurulduğu ikinci aşamanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi’nde okumakta olan ve meslek bilgisi seçmeli derslerinden “Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim” dersini alan 276 öğretmen aday oluştururken örneklemi ise bu adaylar içerisinde rastgele seçilen ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 30 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına ait demografik bilgiler Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 1

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	15	50
Erkek	15	50
Toplam	30	100

Tablo 2

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının branş dağılımı

Branş	N	%
İlköğretim Matematik	6	20
Sosyal Bilgiler	5	16,66
Fen Bilgisi	3	10
Coğrafya	3	10
İngilizce	3	10
Okul Öncesi	2	6,67
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	2	6,67
Tarih	2	6,67
Türkçe	2	6,67
Biyoloji	1	3,33
Sınıf	1	3,33
Toplam	30	100

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının branş dağılımlarına bakıldığında toplam katılımcıların %20'sini İlköğretim matematik öğretmenliği bölümünde okuyan adayların oluşturduğu ve araştırmaya en fazla katılım sağlayan bölüm olduğu görülmektedir. İlköğretim matematik öğretmenliğinden sonra en fazla katılım sağlayan branş %16,66 ile sosyal bilgiler öğretmenliğidir. Coğrafya, fen bilgisi ve İngilizce bölümlerinden %10 okul öncesi, rehberlik ve psikolojik danışmanlık, tarih ve Türkçe bölümlerinden %6,67 öğretmen adayı katılım sağlarken, %3,33 ile biyoloji ve sınıf öğretmenliği en az katılım sağlayan bölümlerdir.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Araştırmada elde edilen bilgilerin toplanmasında, çalışmanın teorik kısmının desteklenmesi amacıyla ulusal ve uluslararası literatür incelenmiş, uygulamalı yönünün desteklenmesinde ise yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak veriler toplanmıştır. Görüşmede yer verilen açık uçlu sorular, araştırmanın amacına uygun olarak belirlenmiş ve çevre eğitimi uzmanlarının görüşleri alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Uzman görüşlerinin alınması ile son halini alan dokuz adet açık uçlu soru görüşme formuna eklenmiştir. Öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmeler Covid-19 salgını nedeniyle online

görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler “Microsoft Teams” ve “Zoom Meetings” uygulamaları üzerinden yapılmış ve her bir görüşme kayıt altına alınmıştır. Ayrıca yaşanabilecek teknik bir arıza karşısında görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, görüşme esnasında katılımcılar tarafından vurgu yapılan yanıtlar not alınmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular sırasıyla aşağıda verilmiştir:

1. Çevre etiği kavramını daha önce duydunuz mu? Kavram, size ne ifade ediyor? Çevre etiği gelecek kuşaklar için neden önemli olabilir?
2. Çevre etiğiyle ilgili çeşitli yaklaşım ve akımlardan söz edilebilir. (Örneğin: Antroposentrik Yaklaşım, Biyosentrik Yaklaşım, Ekosentrik Yaklaşım, Fütürist Yaklaşım, İlimli Akımlar (Yeni Malthusculuk, Eko-kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Biyo-çevreci, Kurumsalcı, Yeşil Kapitalizm, Eko-çıkarıcılar), Radikal Akımlar (Toprak Etiği, Derin Ekoloji, Biyo-bölgeselcilik, Kültürel Ekoloji, Politik Ekoloji, Eko-feminizm, Eko-marksizm, Eko-anarşizm, Toplumsal Ekoloji, Eko-sosyalizm, Çevreci Sofuluk, Ortodoks Çevrecilik, Eko-dindarlık, Kutsal Ekoloji, Eko-psikoloji, Eko-faşizm, Eko-eleştiri, Kırsal Çevre Etiği, Sosyo-çevreci, Eko-muhafazakârlık, Biyosferik etik). Bunlardan hangileri hakkında bilgi sahibisiniz? Bilgi verebilir misiniz?
3. Çevre etiğiyle ilgili yaklaşım veya akımlardan hangisini kendinize yakın hissediyorsunuz? Neden?
4. Size göre çevre etiği ile eğitim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Bu ilişkiyi, yukarıdaki yaklaşım veya akımlar bakımından değerlendirebilir misiniz?
5. Gelecek kuşaklar açısından eğitim sisteminde çevre etiğinin yeri/önemi nasıl olmalıdır?
6. Size göre çevre etiği ile kalkınma arasında nasıl ilişki olabilir? Yukarıdaki teorilerin kalkınmaya bakışını değerlendirebilir misiniz?
7. Kalkınma-sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiğinin birbirleri arasındaki ilişkileri neler olabilir?
8. Sizce kalkınma ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?
9. Eğitim-kalkınma ilişkisi çerçevesinde çevre etiği kuramları, çevre bilincinin oluşmasında nasıl bir katkı sağlayabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi söyleyebilir misiniz?

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın ilk aşamasında araştırma için belirlenen konu doğrultusunda kalkınma, kalkınma için eğitim, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir kalkınma için eğitim, çevre etiği, çevre etiği yaklaşımları ve çevre etiği akımları şeklinde ana başlıklar oluşturularak; “YÖK Tez Arşivi”, “Google Scholar”, “T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı”, “T.C. Dışişleri Bakanlığı”, “World Bank” “OECD Data” ve “Turcademy” veri tabanları üzerinden yayımlanmış veya yayımlanmamış tüm kaynakların taranması sonucunda bulgulara ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular üst başlıklar oluşturularak gruplandırılmış, özetlenmiş ve neden sonuç ilişkileri açıklanarak sistematik olarak sunulmuştur. Betimsel içerik analizi yöntemlerinde bütün yayımlanmış veya yayımlanmamış nicel ve nitel çalışmalar incelenerek düzenlenmekte ve genel eğilimleri gösterilmektedir. Bu sayede ilgili alanda araştırma yapan veya yapmak isteyen araştırmacılara genel eğilimin neler olduğu gösterilmektedir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007; Miles ve Huberman, 1994; Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021).

Araştırmanın ikinci aşaması için online olarak gerçekleştirilen görüşmeler veri analiz basamaklarına göre analiz edilmiştir. Can (2008) veri analiz basamaklarını dört basamakta özetlemektedir. Bu basamaklar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Görüşmeler esnasında alınan ses kayıtlarının yazıya dökülmesi,
2. Anlamlı veri birimlerinin ve veri sınıflarının saptanması,
3. Veri birimlerinin tanımlanması,
4. Kodlama güvenirliği.

Görüşmeler esnasında kayıt altına alınan veriler ilk olarak yazıya dökülmüş olup daha sonra görüşme sorularına verilen yanıtların hangi alt başlıklar altında toplanacağı belirlenmiştir. Belirlenen gruplara göre öğretmen adaylarının düşünceleri ile ilgili bilgiler saptanmıştır. Bu bilgiler tablolar üzerinde özetlenerek frekans ve yüzde oranları verilmiştir. Öğretmen adaylarının her birine ÖAK1, ÖAK2, ÖAE3...ÖAK30 şeklinde kodlama yapılarak bazı sorularda öğretmen adaylarının yanıtları doğrudan paylaşılmıştır. Bu kodlama görüşme tarihi ve saatine bağlı olarak ilk görüşme yapılan katılımcıdan son görüşme yapılan katılımcıya kadar sırayla görüşülen adayları belirtmektedir. ÖAK kadın katılımcıları ifade ederken ÖAE ise erkek katılımcıları ifade etmektedir.

3.5. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Nitel araştırmaların geçerliliğini araştırma sonuçlarının doğruluğu oluşturmaktadır. İç geçerlilik veri toplama ve veri analizi sürecinin doğru adımlarla yapılması ve sürecin detaylı olarak anlatılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Yapılan bu çalışmada çalışmanın amacı açıklanarak problem ve alt problemlere bağlı olarak araştırmalar yapılmış ve elde edilen bulgular üst başlıklarda toplanarak okuyucuya sunulmuştur. Araştırmanın geçerliliğini arttırabilmek adına kuramsal çerçeve ile araştırmanın içeriğine zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin iç geçerliliğinin sağlanabilmesi için öğretmen adaylarına sorulması planlanan sorular beş uzmana gönderilerek görüşleri alınmış ve uzman görüşleri neticesinde görüşme sorularının son hali görüşme formuna eklenmiştir.

Nitel araştırmalardaki güvenilirlik araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliğiyle ilgilidir (Akyar ve Sarıkaya, 2020). Araştırmanın iç güvenirliliğini sağlamak adına literatür taraması sonucu elde edilen bulgular açık ve tutarlı bir şekilde sunularak başlıklar belirlendikçe uzman görüşüne başvurulmuştur. Öğretmen adaylarıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler hem ses kayıt cihazına hem de “Microsoft Teams” ve “Zoom Meetings” programları üzerinden kayıt altına alınarak veri kaybı önlenmiştir. Ayrıca yapılan görüşme sonuçları araştırmacı tarafından yorumlanmadan doğrudan aktarılmıştır. Araştırmanın dış güvenirliliğini sağlamak adına elde edilen tüm bulgular tartışma kısmında farklı çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

3.6. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı ana problem cümlesini belirleyerek tez konusu hakkında literatür taraması yapmıştır. Araştırmanın öğretmen adayları ile görüşme kısmında gerekli izinler alınarak, rastgele seçilen öğretmen adayları ile görüşme tarih ve saatleri belirlenmiş ve “Görüşme Formu”nda yer alan sorular yöneltilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formlarından elde edilen sonuçlar betimsel içerik analizi ile değerlendirilerek bulgulara ulaşılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu başlık altında 7 alt problem çerçevesinde araştırmanın bulgularına ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Birinci Alt Probleme Ait Bulgular: Kalkınma ve Eğitim İlişkisinin İncelenmesi

Kalkınma çok geniş bir tanım yelpazesine sahiptir. Kalkınma temel olarak ülkelerin gelişmesini sağlayan faktörleri belirleyerek bunların büyümesini ve nasıl kullanılması gerektiğini saptar. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için gerekli olan en önemli yatırım “beşerî sermayedir”. Beşerî sermaye, üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasını sağlayan tecrübe, bilgi ve beceri gibi değerlerin bütünüdür (Taş ve Yenilmez, 2008). Beşerî sermayenin nitelik ve faaliyetlerini oluşturan unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır: iletişim, sayısal zekâ, bireye özgü yapısal beceriler, motivasyon ve azim, öğrenmeyi öğrenme, kendini disipline etme, yaşamsal hedefler, etik açıdan yargılama kapasitesi, diğer insanlarla kurulan ilişkilerdeki beceri, takım çalışması, liderlik, farklı alanlarda ilişkin beceri ve nitelikler, sorun çözme, fiziksel beceri ve ustalık (Çolak, 2010; Öztürk ve Suluk, 2019). Beşerî sermaye günümüzde küreselleşen ve hızla değişen dünyamızın en önemli üretim mekanizmasıdır. Teknolojik ilerlemeler, çağdaşlaşma, ekonominin gelişmesi, refah düzeyinde artış, istihdamın sağlanması gibi gelişmeler beşerî sermaye yatırımlarının sonuçları arasında yer almaktadır. Beşerî sermayenin oluşmasını sağlayan en önemli faktör ise eğitimidir (Taş ve Yenilmez, 2008).

Eğitim, insan yetiştirme sürecini kapsamaktadır ve beşerî sermayenin güçlü olmasını isteyen bir devlet eğitime çok fazla önem vermelidir. Önemli olan sadece eğitime ne kadar bütçe ayrıldığı veya harcadığı değil, ayrılan bütçenin nasıl harcadığıdır. Yani eğitim kurumlarına çok fazla kaynak sağlansa bile nitelikli bir eğitim verilmedikten sonra ayrılan bütçenin veya sunulan kaynakların hiçbir faydası olmayacaktır (Öztürk ve Suluk, 2019). İyi eğitim almış, yenilikçi ve girişimci ruha sahip olan insan sermayesi, toplum içerisindeki ekonomik faaliyetleri de olumlu yönde etki etmektedir. Eğitimli bir birey, üretim tekniklerini etkili bir şekilde kullanmaya, farklı yöntemleri birleştirmeye ve yeni teknik buluşları uygulamaya yatkındır ve işgücü için yeterli potansiyele sahiptir. Nitelikli eğitim almış bireyler yaşadıkları toplumlarda ekonomik, sosyal ve siyasal karar verme sorumluluğunda olan kişilerin yanlış kararlar almasını da önleyebilmektedir (Günkör, 2017; Tezel, 2010).

Eğitim hem bireye hem de topluma değer vermektedir. Eğitim, ekonomik büyümenin sağlanması, gelir düzeyinin yükselmesi, istihdamın artması, teknolojik gelişmelerin hızlanması, yaşam kalitesinin artması, sağlık sistemlerinin gelişmesi ve refah düzeyinin artmasına olumlu katkı sağlamaktadır. Tüm bu unsurlar kalkınmaya etki ettiği için kalkınma ve eğitim arasında yadsınamaz bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Eğitimin kalitesi arttıkça o toplumun kalkınmışlık durumu da artmaktadır. Toplumlar kalkınma düzeylerini arttırabilmek için bireylere verilecek eğitimde şu hedeflerin gerçekleştirilmesi beklenmektedir:

- Zihinsel ve fiziksel yönden yeterli olabilecek her bireyi üretken yapma,
- Kırsal yerleşme alanlarından şehirlere göç edenlere şehirleşme eğitimi verme,
- Teknolojik gelişmelere uyum sağlanabilmesi için bireylere eğitim verme,
- İnsanların birbirlerine uyumunu sağlama,
- Tarım kültüründen endüstri kültürüne geçişi sağlama,
- İnsanların kendilerini yenilemesini sağlama (Baykul, 2008).

Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için tüm bu hedeflerin dikkate alınması beşerî sermayenin güçlenmesine katkı sağlamakta ve hem ülke içinde hem de uluslararası alanlarda işgücünü ve girişimciliği arttırmaktadır (Baykul, 2008).

4.1.1. İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)

BM tarafından 1990 yılında geliştirilen İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE), ekonomik büyüme, yoksulluğun yok edilmesi ve insani ilerlemeyi ölçmeyi sağlayan ölçüttür. İGE ülkelerin ve toplumların yaşam uzunluğu, okuryazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür. İGE bir ülkenin gelişmişlik düzeyini aynı zamanda ekonomik gelişiminin yaşam niteliğini ne düzeyde etkilediğini göstermektedir. Bu endeksin ölçülmesinde başlıca üç gelişim göz önünde bulundurulmaktadır. Bu gelişimler şu şekilde sıralanır:

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam (ortalama yaşam süresi),
- Eğitim [okuryazar oranı (2/3) ve ilköğretim, ortaokul ve üniversite kayıtları yüzdesi (1/3)],
- İnsanca bir yaşam (kişi başına düşen gelir ve alım gücünün Amerikan doları üzerinden hesabı) (Gümüş, 2019).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 2021 yılında yayımlamış olduğu veriler ışığında İnsani Gelişmişlik Endeksinin en yüksek olduğu 10 ülke, dünya ortalaması ve Türkiye'nin endeksi Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3

2021 verilerine göre dünyada insani gelişmişlik endeksi en yüksek olan 10 ülke

Dünya sıralaması	Ülke	İGE	Ortalama Ömür	Beklenen eğitim yılı	Ortalama eğitim yılı	Kişi başına düşen milli gelir payı (\$)
1	İsviçre	0,962	84	16,5	13,9	66,933
2	Norveç	0,961	83,25	18,2	13	64,572
3	İzlanda	0,959	82,7	19,2	13,8	55,782
4	Hong Kong	0,952	85,5	17,3	12,2	62,607
5	Avustralya	0,951	84,5	21,1	12,7	49,238
6	Danimarka	0,948	81,4	18,7	13	60,365
7	İsveç	0,947	83	19,4	12,6	54,453
8	İrlanda	0,945	82	18,9	11,6	76,169
9	Almanya	0,942	80,6	17	14,1	54,534
10	Hollanda	0,941	81,7	18,7	12,6	54,722
	Dünya ortalaması	0,732	71,4	12,8	8,6	16,752
48	Türkiye	0,838	76,0	18,3	8,6	31,033

Kaynak: Nations Development Programme (UNDP) <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

İGE sıralamalarına bakıldığında ilk sıraları çoğunlukla Avrupa ülkelerinin oluşturduğu görülmektedir. Sosyal ve ekonomik açıdan uzunca bir tarihe sahip olmaları Avrupa ülkelerini bu endekste öne çıkarmıştır. Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olduğu için dünya ortalamasının üstünde kalsa da önünde gelişmiş ülkeler yer almaktadır. Türkiye'nin eğitim alanındaki yatırımlarını daha da arttırarak sosyal ve ekonomik açıdan kendisini geliştirmesi gerekmektedir.

UNDP'nin verilerine göre İnsani Gelişme Endeksi en düşük 10 ülke ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

2021 verilerine göre dünyada insani gelişmişlik endeksi en düşük olan 10 ülke

Dünya sıralaması	Ülke	İGE	Ortalama Ömür	Beklenen eğitim yılı	Ortalama eğitim yılı	Kişi başına düşen milli gelir payı (\$)
182	Gine	0,455	58,9	9,8	2,2	2,481
183	Yemen	0,449	63,8	9,1	3,2	1,314
184	Burkina Faso	0,446	59,3	9,1	2,1	2,118
185	Mozambik	0,428	59,3	10,2	3,2	1,198

186	Mali	0,426	58,9	7,4	2,3	2,133
187	Burundi	0,404	61,7	10,7	3,1	732
188	Orta Afrika Cumhuriyeti	0,400	53,9	8	4,3	966
189	Nijer	0,394	61,6	7	2,1	1,240
190	Çad	0,385	52,5	8	2,6	1,364
191	Güney Sudan	0,455	55	5,5	5,7	768

Kaynak: Nations Development Programme (UNDP). <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

İGE sıralamalarında en sonda yer alan ülkelerin genellikle Afrika ülkeleri olduğu göze çarpmaktadır. Bu ülkelerdeki sanayinin az gelişmiş olması, hâlâ ilkel tarım metotlarını kullanmaları, teknolojinin gelişmemesi, sosyal eşitsizliklerin fazla olması ve sağlık imkanlarına yeterince ulaşamaması eğitime yeterli düzeyde yatırım yapılmadığını göstermektedir. Tablo 4'te gösterildiği üzere bu ülkelerin ortalama eğitim yılı 6'yı geçmemektedir. Eğitim bir toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, felsefi, kültürel yönlerden zenginleşmesini sağlarken toplumların kalkınmasına yardımcı olan en önemli etmendir. İGE verileri ışığında eğitime yatırım yapan ülkelerin endeksinin ilk sıralarında olduğu görülürken yeterli önemi vermeyen ülkelerin ise son sıralarda yer aldığı görülmektedir.

4.1.2. Eğitimin Gelir Düzeyine Etkisi

Eğitim nitelikli bireylerin yetişmesini sağlarken yetiştirilen bu bireyler iş alanlarında başarılı oldukça bireylerin kişisel kazançları yükselmekte aynı zamanda sosyal alanlarda da kazanç arttığı için bu iki durum bir ülkenin ekonomik kalkınmasını da olumlu yönden arttırmaktadır. Örneğin bir ülkedeki okuryazar oranının artması, kültürel seviyesinin yükselmesine ve bilinçli toplumların oluşturulmasına katkı sağlayacaktır (Çetin, 2014). Yoksulluğun yaygın olduğu toplumlarda eğitime erişim genel olarak sağlanamaz, dolayısıyla yoksulluk arttıkça eğitime erişim azalmakta, eğitim seviyesi düştükçe de gelir düzeyi azalıp yoksulluk artmaktadır. Kısacası yoksulluk eğitimsizliği, eğitimsizliğin ise yoksulluğu doğurduğu görülmektedir (Berg, 2008; Öztürk ve Suluk, 2019). Uganda 'da yapılan bir araştırmaya göre eğitim düzeyi yüksek bireylerin ve onların ailelerinin daha az eğitim görmüş bireylere göre yoksullukla mücadelede daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Eğitimle yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Eğitim düzeyinde artış meydana geldikçe yoksulluk düzeyinde azalma meydana gelmektedir (Appleton, 2001; Öztürk ve Suluk, 2019).

Dünya Bankası verilerine göre 2011-2021 yılları arasında ülkelerde 15 yaş ve üzeri yetişkinlerin okuryazar oranlarının en düşük olduğu ülkeler Tablo 5 verilmiştir (World Bank, 2022).

Tablo 5

2011-2021 yılları arasında okuryazar oranlarının en düşük olduğu ülkeler

Ülke adı	Yıl	%
Çad	2016	22
Mali	2020	31
Güney Sudan	2018	35
Nijer	2018	35
Afganistan	2021	37
Orta Afrika Cumhuriyeti	2018	37
Burkina Faso	2018	39
Gine	2018	40
Benin	2018	42
Sierra Leone	2018	43

Kaynak: World Bank. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS>

Dünya Bankası'ndan alınan veriler doğrultusunda okuryazar oranı düşük olan ülkelerin hepsinin az gelişmiş ülke oldukları göze çarpmaktadır. Fakat Özbekistan, Ukrayna, Litvanya, Belarus, Estonya, Tacikistan gibi ülkelerde okuryazarlık oranının %100, Samao, Sırbistan, Moldova, Moğolistan, İtalya, Hırvatistan, Romanya, Polonya, İspanya gibi ülkelerde okuryazarlık oranının %99 olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise okuryazarlık oranı ise %97'dir. Bu ülkelere bakıldığında içerisinde az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde yer aldığı için sadece okuryazar oranı yüksek olan bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin yüksek olacağı fikri yanlış olacaktır (World Bank, 2022).

Ülkelerde gelir dağılımını etkileyen faktörler çok çeşitli olabildiği için sadece okuryazarlık oranına bağlı olarak o ülkedeki kişi başına düşen milli gelir tahmin edilemez. Dünya'da 2021 yılında ortalama yetişkin başına düşen milli gelir 17,176 € olarak hesaplanmıştır. 2021 yılı verileri doğrultusunda bazı ülkelerin yetişkin başına düşen ortalama yıllık gelir düzeyleri Tablo 6 sunulmuştur (World Inequality Database, 2022).

Tablo 6

2021 yılı verilerine göre ülkelerde yetişkin başına düşen ortalama yıllık gelir

Ülke adı	Yetişkin başına düşen ortalama yıllık gelir (€)
Amerika Birleşik Devletleri	55,100
Norveç	54,192
İsviçre	53,491
Danimarka	49,164
İsveç	46,200
Almanya	40,660
Fransa	37,066
Türkiye	27,746
Sierra Leone	2,460
Orta Afrika Cumhuriyeti	1,515

Kaynak: World Inequality Database.
https://wid.world/world/#anninc_p0p100_z/US;FR;DE;CN;ZA;GB;WO/2021/eu/k/p/yearly/a/false/0/75000/curve/false/country

İGE verilerine paralel olarak ülkelerdeki eğitim seviyesi arttıkça kişi başına düşen gelir de artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde iş verimliliğine katkı sağlayacak düzeyde eğitimlerin yer alması ve bireylerin yeterli bilgi, beceri ve donanımla kuşatılması yetişkinlik dönemlerinde de iş alanlarında yüksek kazançlar elde etmelerini sağlamaktadır.

4.1.3. Eğitimin İstihdam Etkisi

Günümüz dünyasında değişimin hızlı gerçekleşmesi bilginin de hızla geliştiğini göstermektedir. İnsanların teknik becerilerini geliştirmesi, bilgi düzeylerini arttırması, yaşadığı çağa adapte olması ve gerekli donanıma ulaşması eğitim ile gerçekleşmektedir. Nitelikli eğitim nitelikli bireylerin yetişmesine katkı sağlarken, nitelikli bireyler de iş alanlarında daha fazla tercih edilmektedir. Eğitim seviyesi ve işsizlik oranları arasında yüksek oranda ilişki bulunmaktadır. Bir toplumda nitelikli eğitim seviyesi arttıkça o toplum içerisindeki işsizlik oranı azalmakta yani istihdam oranı yükselmektedir (Çetin, 2014).

Beşerî sermayenin gelişimi ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı arttırmakta, hem de insanların bilgi ve becerilerini kullanarak ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) raporlarına göre 2015-2020 yılları arasındaki işsizlik oranlarının en az olduğu ülkeler aşağıdaki tabloda verilmiştir (OECD, 2021a)

Tablo 7

2015-2020 yılları arasındaki işsizlik oranı en düşük ülkeler sıralaması

Ülke	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Çekya	5.06	3.97	2.91	2.27	2.02	2.55
Japonya	3.38	3.12	2.81	2.44	2.35	2.77
Almanya	4.37	3.91	3.57	3.21	2.98	3.63
Güney Kore	3.59	3.67	3.68	3.83	3.78	3.94
Birleşik Krallık	5.35	4.90	4.42	4.10	3.83	4.58
Yeni Zelanda	5.40	5.13	4.72	4.33	4.10	4.60

Kaynak: The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD).
<https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

İşsizlik oranları incelendiğinde en az orana sahip olan ülkelerin genellikle gelişmiş ülkeler oldukları dikkat çekmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki eğitim düzeyi yüksek olduğu için ihtiyaç duyulan çalışma alanlarına yönelik kişiler yetiştirilmekte ve bu kişilere istihdam sağlanmaktadır. OECD raporlarına göre Türkiye'nin 2015-2020 yılları arasındaki işsizlik oranları da şu şekildedir:

Tablo 8

2015-2020 yılları arasında Türkiye'deki işsizlik oranları (%)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Türkiye	10.33	10.91	10.93	10.89	13.74	13.14

Kaynak: The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD).
<https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

Türkiye işsizlik oranları incelendiğinde bu oranların yıllara göre giderek arttığı tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkemizde her yıl 1 milyondan fazla genç üniversitelerden mezun olmakta ve mezun oldukları alanlarla ilgili iş alanları araştırmaktadır. Lisans eğitimini ülkenin ihtiyaç duyduğu ve kaynak yaratabildiği alanlar dışında tamamlayan gençler işsiz kalmakta ve beyin göçüne yönelmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kendi kaynaklarını ve ihtiyaçlarını belirleyerek bireyleri bu alanda eğitmesi hem işsizlik oranını azaltacak hem de o ülkenin kalkınmasına fayda sağlayacaktır.

4.1.4. Eğitimin Teknolojiye Etkisi

İnsanlığın maddi çevresini değiştirmek için geliştirdiği araç ve gereçlerle ilgili bilgilerin tümü teknoloji olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Teknoloji, toplumlara, eğitim, sağlık, barınma, beslenme, iletişim, ulaşım gibi birçok alanda fayda sağlayarak insan yaşamını daha da kolaylaştırmaktadır. İnsan yaşamı içerisinde teknolojinin yeri gün geçtikçe artmakta ve yaşamı sürdürebilme konusunda aranılan çözümlerin merkezine yerleşmektedir. Teknolojinin ilerletilebilmesi toplumların eğitim seviyesi ile yakın ilişkilidir. Teknolojik gelişmelerin gerçekleştirilebilmesi için bilimsel ilkelerin benimsenmesi, sistemlerin tasarlanması ve uygulamaya sunulması gerekmektedir. Tüm bu teknolojik sistemlerin tasarlanması için yeterli bilgi ve beceri düzeyine sahip bireyler gerekmektedir (Alkan, 1974; Çetin, 2014). Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri teknolojik yatırımlar ve gelişmeler hakkında fikir yürütebilmemizi sağlar. Eğitim seviyesi yükseldikçe teknolojiye yapılan yatırımlar artmakta bu da gelişmiş olan ülkelerin teknolojik ilerlemelerini hızlandırmaktadır.

4.1.5. Eğitimin Refah Düzeyine Etkisi

Ekonomik olaylar ve yaşanan gelişmeler tüm dünya ülkelerinin refah düzeyini değiştirmektedir. Ülkelerdeki refahın ölçümü toplumsal ilerlemede ne derece yol alındığını göstermektedir. Refah toplumsal refah ve bireysel refah olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bireysel refahı belirleyen faktörler ekonomi, kültür ve yönetimdir (Akar, 2014). Kroll (2011)'e göre toplumların ve bireylerin refahının belirlenmesinde var olan kaynakların adil dağılımı ve bu kaynakların sürdürülebilir olması da büyük önem arz etmektedir. Bireysel refahı belirleyen faktörlerden ekonomi, ulusal geliri ifade ederken kültür ise kültürel mirası ve sanatı ifade etmektedir. Yönetimi kapsayan konular ise insan hakları, güvenlik, sivil ve politik sorumluluk ve hizmetlere erişim şeklinde sıralanmaktadır. Toplumsal refah ise birey refahını da içine alarak kaynak yönetimini ve ekosistem servisleri olan doğal olayların etkisini ve kaynakların kullanımını kapsamaktadır (Akar, 2014).

2008 yılında ülkelerin refah düzeyini belirleyebilmek için Amartya Sen, Joseph Stiglitz ve Jean Paul Fitoussi tarafından Ekonomik Performans ve Sosyal İlerleme Ölçüm Komisyonu (The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) kurulmuştur. Bu komisyon yaşam kalitesinin ve refah düzeyinin sekiz farklı kriterin göz önünde bulundurularak ölçülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu kriterler ise şöyle sıralanmaktadır: yaşam standartları için gerekli olan materyaller, sağlık, eğitim, iş yaşamını kapsayan kişisel faaliyetler, sosyal ilişkiler ve iletişim, politika ve yönetim, çevre ve güven şeklindedir (Akar, 2014). Daha İyi Yaşam Endeksi bu sekiz kriterin değerlendirilmesi sonucu 0 ile 10 arasında bir değer göstermektedir. 10'a yakın olan değerler refah düzeyinin yüksek olduğunu belirtirken 0'a yakın olan değerler refah düzeyinin düşük olduğunu ifade etmektedir. OECD ülkelerinin refah düzeylerine ait veriler Tablo 9 verilmiştir (OECD, 2022).

Tablo 9

OECD ülkelerinin refah oranları

Ülkeler	Yaşam memnuniyeti
Finlandiya	10
İzlanda	9
Danimarka	8,8
İsviçre	8,7
İsveç	8,1
Almanya	8,1
Norveç	8
Birleşik Krallık	6,4
Fransa	6,1
Türkiye	4,6
Japonya	4,1

Kaynak: The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD).
<https://www.oecdbetterlifeindex.org/>

OECD ülkeleri yaşam memnuniyeti ortalaması 6,7 olarak hesaplanmıştır. Yaşam memnuniyetleri incelendiğinde ilk sıralarda yine gelişmiş ülkelerin yer aldığı görülmektedir. Türkiye OECD ülke ortalamasının altında yer almaktadır. Refah düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan bu ölçekte eğitim kriteri eğitimin refahı doğrudan etkilediğini göstermektedir. Ayrıca bireylerin daha iyi çalışma ortamlarının oluşması, iyi bir gelir elde etmesi ve yönetimde söz sahibi olması gibi etmenlerde de eğitim dolaylı yoldan etkili olmaktadır.

4.1.6. Eğitimin Sağlık Üzerine Etkisi

Sağlıklı yaşam tüm bireylerin hakkıdır. Bir toplumun sağlık düzeyini eğitim, sağlık hizmetlerine, temiz içme suyuna, kanalizasyona ulaşabilme ve iklim koşulları gibi birçok faktör belirlemektedir. Ülkelerin yapmış olduğu sağlık harcamaları, kişi başına düşen doktor sayısı, kişi başına düşen yatak sayısı gibi veriler ülkelerin sağlık hizmetleri düzeylerini ortaya koyar (Günsoy, 2005). OECD ülkelerinin sağlık sistemlerine yönelik veriler Tablo 10 verilmiştir (OECD, 2021b).

Tablo 10

OECD ülkelerinin sağlık hizmetlerinden yararlanma oranları

Ülke	Kişi başı yıllık sağlık harcamaları (\$)	1000 kişiye düşen doktor sayısı	1000 kişiye düşen hemşire sayısı
Amerika Birleşik Devletleri	12 318	2,6	8,7
Almanya	7 382	4,5	12,1
İsviçre	7 178	4,5	18,4
Norveç	7 064	5,2	18,4
Hollanda	6 752	3,6	10,3
Avusturya	6 693	5,5	12,3
Danimarka	6 384	4,3	10,1
İsveç	6 262	4,3	10,8
Fransa	6 114	3,4	11,3
Kanada	5 904	2,8	10,1
Türkiye	1 226	2	2,7

Kaynak: The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD).
<https://data.oecd.org/healthres/healthspending.htm#indicator-char>

OECD sağlık sistemlerine dair veriler incelendiğinde gelişmiş olan ülkelerin sağlık hizmetlerinin de daha ileri seviyede olduğu görülmektedir. Ülkelerdeki eğitim seviyesinin yükselmesi sağlık alanında uzman (doktor, hemşire, eczacı, anesteziist vs.) kişilerin yetiştirilmesine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda gelişen teknoloji sayesinde yaşam

süresinin uzaması, bazı hastalıkların daha kolay ve hızlı tedavi edilmesi gibi sonuçlar ortaya çıkacaktır.

4.2. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan İkinci Alt Probleme Ait Bulgular: Sürdürülebilir Kalkınma Eğitimi

Ekonomik kalkınma faaliyetlerinin çoğu insanın çıkarlarını gözetenek gerçekleştirildiği için doğa göz ardı edilmiş ve bunun sonucunda da katlanarak artan çevre sorunları ortaya çıkmıştır. İnsanlar yaşam standartlarını yükseltebilmek için sınırsız büyüme hayaline kapılıp kaynakları hızlıca tüketmeye yönelmişlerdir. Fakat kaynakların sınırlılığı ve gelecek kuşaklara da bu kaynakların aktarılması gerektiği bilincinin oluşması ile birlikte sürdürülebilir kalkınma anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel gelişimine ve sürdürülebilir kalkınma için eğitimin nasıl olması gerektiğine yer verilmiştir.

4.2.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi

Ekonomik kalkınma hedeflenirken çevresel tahribata yönelik kaygılar 1960'lı yıllarda artmaya başlamıştır. 1960 yılında İngiliz araştırmacılar Antarktika'da yaşayan penguenlerin dokularında DDT tespit ettiklerinde tüm dünya şaşkınlığa uğramıştır. Yalnızca 15 yıldır kullanılan bu pestisit buzlarla kaplı Antarktika'ya nasıl gelebileceği sorusu sorulmaya başlanmış ve sonucunda da ayrışmaya dayanıklı olan sentetik kimyasalların bulutlar, yağmur, rüzgâr, deniz akıntıları gibi etkenlerle Dünya'nın en ücra köşelerine kadar taşınabildiği fark edilmiştir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2019). 1962 yılında Rachel Carson Silent "Spring (Sessiz Bahar)" kitabını yayınlamış ve bu kitabında pestisitlerin oluşturduğu çevresel yıkımlardan bahsetmiştir. Carson, DDT kullanımının hedef organizmalar dışında uygulama alanında bulunan tüm canlıları etkilediğini ve bu canlıların besin zincirine katılarak bir üst trofik düzeyin yağ dokularında birikip kanserleşmeye sebep olduklarını açıklamıştır. Kitap yayınlandığı zamanlarda büyük tepki almıştır, fakat yapılan araştırmalar neticesinde Carson'un haklı olduğu ortaya çıkmıştır (Altıkat, 2020).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'ya atılan atom bombaları ile dünya nükleer çağa girmiş olup 1950'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) birbiri ardına yaptığı nükleer denemeler sonucunda radyoaktif kirlilik ortaya çıkmıştır. İssız bölgelerde yapılan bu denemelerde patlamanın gücüyle atmosferin üst tabakalarına savrulan nükleer maddelerin zararsız hale gelerek orada kalacağı sanılmaktaydı. Fakat ABD'li fizikçiler tarafından yapılan bir çalışmanın ardından bu

denemeleri takip eden haftalarda deney sahalarına uzak çeşitli bölgelere radyoaktif yağmurlar yağdığı tespit edilmiştir. Radyoaktif yağmurların tüm ekosistem sağlığını tehdit etmesi kamuoyunda tartışmalara sebep olmuş ve 1963 yılında ABD, SSCB ve İngiltere kendi aralarında atmosferde nükleer denemeleri yasaklayan bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma çevreci görüşü benimseyenlerin ilk büyük başarısı olmuştur (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2019).

1968 yılında Paul Ehrlich tarafından hızlı nüfus artışının doğa üzerindeki baskıyı arttırdığını konu alan “Population Bomb (Nüfus Bombası)” isimli kitap yayımlanmıştır. Tüm çevreci gelişmelerin ardından çevre merkezli sivil kuruluşlar oluşturulmuş ve hükümetler çevre üzerine politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır. 1969 yılında San Francisco’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Konferansı’nda John McConnell, dünyamızın güzelliğini kutlayarak çevresel tehditlere dikkat çekmek amacıyla özel bir gün düzenlenmesi fikrini ortaya atmıştır. Amerikalı senatör Gaylord Nelson’ın desteği ile 22 Nisan 1970 tarihinden itibaren her yıl 22 Nisan günü “Dünya Günü” ilan edilmiştir. 1971 yılında iki milyondan fazla insanın çevre kirliliğine karşı sesini yükseltmesi, dünya çapındaki çevresel sorunlara karşı kampanyalar düzenleyen Greenpeace’in kurulması hükümetlerin uluslararası düzeyde kalkınma ve çevre politikaları düzenlemeleri gerekliliğini ortaya koymuştur (Altıkat, 2020).

4.2.1.1. Büyümenin Sınırları (The Limits to Growth - 2 Mart 1972)

1972 yılında 25 ülkeden bilim insanlarının, teknokratların, ekonomistlerin, siyasetçilerin ve sanayicilerin bir araya gelmesiyle oluşturulan Roma Kulübü “Büyümenin Sınırları” adlı bir rapor yayımlamıştır. Bu raporun kökeni 1940’larda Massachusetts Institute of Technology’de (MIT) akademisyen Jay Forrester’in çalışmaları olan dijital bilgisayarlar, bilgi geri besleme dizgesi, taktiksel askeri kararlar ve toplumsal sistemlerin etkileşim güçleri üzerine yapılan çalışmalarda uygulanan bir tahmin metodolojisine dayanmaktadır (Roussopoulos, 2017). 1972 yılında MIT’te görev yapan Meadows ve arkadaşlarının World3 adlı çalışması kullanılarak küresel ekonomik sistemin beş ana eğilimi olan nüfus artışı, gıda güvenliği, üretim, çevre kirlenme düzeyi ve yenilenemez doğal kaynakların tükenme hızının birbirleriyle bağlantıları incelenmiştir. 1900-2100 yılları arasını kapsayan bu incelemeye göre küresel trendlerin aynı hızla devam etmesi durumunda gerek endüstriyel açıdan gerekse nüfus yoğunluğu açısından tahmin edilemez sonuçlar doğacaktır (Aksu, 2011). Bu raporun merkeze aldığı beş eğilimin çerçevesinde gelecekle ilgili olası durumlar şu şekildedir:

- Nüfus artışı, endüstrileşme, gıda üretimi, çevre kirlenmesi ve doğal kaynakların tükenmesi bugünkü eğilimiyle aynı oranda devam edecek olursa gezegenimiz önümüzdeki yüz yıl içerisinde taşıma kapasitesinin sınırlarına ulaşacaktır.
- Bu büyüme hızını değiştirme ve sonraki yıllarda uzun süre devam edebilecek ekonomik ve ekolojik bir denge kurma olanağı vardır. Bu denge Dünya üzerindeki her bireyin temel maddi ihtiyaçlarını karşılayacak ve her bireyin kendini geliştirmesi için eşit imkanlara sahip olmasını sağlayacak biçimde tasarlanabilir.
- İnsanlar birinci madde yerine ikinci maddenin gerçekleşmesi için çaba harcamaları neticesinde, ne kadar erken harekete geçerlerse başarılı olma olasılıkları da o kadar artacaktır (Teksöz, 2014).

Böylesi bir ortamda ilk kez kontrolsüz büyümenin sonucunda yaşanacak ekonomik ve çevresel sorunlar gösterilerek sürdürülebilir bir büyümenin nasıl gerçekleşebileceği konusu tartışılmaya başlanmıştır (Dölek, 2020; Ertuğral, 2018). Raporun önerdiği çözüm yolları ise endüstri yatırımlarında ve doğum oranlarında %40'lık, tarımsal üretimde %20'lik düşüşün sağlanması ve zengin ülkelerin yoksul ülkelere yüksek oranda servet aktarımı yapmasıdır (Roussopoulos, 2017). Çevre ve kalkınmayı ilk kez bir araya getiren bu rapor 30 ülkede 3 milyondan fazla satış yapmıştır. Sınırlı kaynaklarla sınırsız büyümenin imkansızlığı vurgulanarak yeşil ekonominin yapıtaşları atılmaya başlanmıştır (Aksu, 2011).

4.2.1.2. Stockholm Çevre Konferansı (5-16 Haziran 1972)

“Büyümenin Sınırları” raporunun kamuoyunda büyük yankı uyandırmasının ardından BM, 5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında İsviçre'nin başkenti olan Stockholm'da Türkiye'nin de aralarında yer aldığı 113 ülkenin katılımıyla Stockholm Çevre Konferansı'nı (İnsan Çevresi Konferansı) düzenlemiştir (Özkan, 2017; Okumuş, 2013). Bu konferans birbirinden farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve ideolojik yapılara sahip ülkelerin tüm çevresel krizlere ve bunların çözüm yollarına ortak bir pencereden bakabilmek amacıyla ilk kez tüm dünyanın bir araya gelmesini sağlayan en yaygın platform olma özelliğini taşımaktadır (Aksu, 2011). Konferansta ülkeler kendi aralarında gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeleri, aşırı endüstrileşmenin sonucunda çevre krizlerine sebep oldukları yönünde suçlarken, gelişmiş ülkeler ise azgelişmiş ülkeleri ekonomik ve toplumsal yönden geri kalmışlıklarından dolayı çevreyi kirllettikleri yönünde suçlamalarda bulunmuşlardır (Okumuş, 2013). Konferansın tartışma konuları ise şu şekildedir:

- Yerleşim merkezlerinde çevre planlamaları ve çevre yönetimi,
- Doğal zenginliklerin kullanımında çevrenin korunması,
- Uluslararası düzeyde çevreye zararlı maddelerin tanımlanması ve denetimi,
- Çevre sorunlarına yönelik eğitim, bilgi, sosyal ve kültürel politikalar,
- Gelişme ve çevre,
- Çevresel eylemlerde ulusal örgütlerin yer alması (Kaplan, 1999; Yalçın, 2019).

Konferansın sonucunda yayımlanan Stockholm Bildirgesi'nde çevrenin taşıma kapasitesi, kaynakların kullanımında kuşaklar arası hakkaniyet, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevreyle bağlantılı olmasından dolayı çevre ve kalkınma ilişkisinin sürdürülebilirlik düşüncesinin temel dayanağı olduğu görüşleri vurgulanmıştır (Pallemarts, 1992; Teksöz, 2014). Stockholm Bildirgesi'nde tüm insanların sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevreyi korumaya yönelik kararlara katılma hakkı olduğu belirtilmiştir (Parlak, 2007). Stockholm Konferansı sonrasında gerçekleşen başka bir önemli gelişme ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) kurulmasıdır. UNEP çevre sorunları ile ilgili idari yetkiye sahip olmanın yanında biyolojik çeşitliliğin sağlanması için uluslararası birçok anlaşmanın gerçekleşmesine de öncülük etmiştir. Ayrıca UNEP'in görevleri arasında eğitim faaliyetlerini düzenlemek, kamuoyunu bilgilendirmek ve çevreden sorumlu olan yöneticileri eğitmek de yer almaktadır (Roussopoulos, 2017).

Stockholm Konferansı gelişmiş ülkeler veya az gelişmiş ülkeler olarak ayrım yapılmaksızın çevre sorunlarına karşı ortak hareket edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu konferansın başlangıç tarihi olan 5 Haziran "Dünya Çevre Günü" olarak kabul edilmiştir.

4.2.1.3. Akdeniz Eylem Planı (1975)

Stockholm Çevre Konferansı sonrasında kurulan UNEP, 1975 yılında Barcelona'da "Bölgesel Denizler Programı" altında 21 Akdeniz ülkesi ve Avrupa Birliği (AB) tarafından Akdeniz Eylem Planı'nı (AEP) kabul etmiştir. AEP ile Akdeniz ülkelerinde deniz kirliliğine sebep olan faktörlerin belirlenip kontrol edilebilmesi için çevre politikalarının oluşturulması, alternatif kalkınma modelinin geliştirilmesi ve kaynak tahsisi konusundaki seçeneklerin optimizasyonu için uluslararası yardımların sağlanması amaçlanmıştır. 1995 yılına gelindiğinde AEP'nin sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması üzerine olan eksiklikleri fark edilerek bu eksiklikleri tamamlamak için "Akdeniz Kıyı Alanlarının Sürdürülebilir Kalkınması ve Akdeniz'in Deniz Çevresinin Korunması Sözleşmesi" (AEP II. Aşama)

şeklinde düzenlemeye gidilmiştir. Bu sözleşme 9 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Akdeniz Bölgesi'ndeki sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesini hedefleyen bir plan haline dönüşen AEP'nin yeni amaçları ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Bugünkü ve gelecek nesillere yarar sağlayacak ortak değerlerin ve kaynakların yönetimi konusunda tüm Akdeniz ülkelerinin iş birliği içerisinde olması,
- Akdeniz ülkelerine kaynakların tahsisi konusundaki seçeneklerin optimizasyonu için yardım edilmesi,
- Farklı kalkınma modellerinin daha iyi çözümlenebilmesi için hükümet becerilerinin geliştirilmesi,
- Doğanın ve kültürel mirasın korunup, geliştirilmesi,
- Doğal deniz ve arazinin kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanması, çevresel boyutun sosyal ve ekonomik kalkınmaya entegre edilmesi,
- Deniz ve kıyı alanlarındaki kirliliğinin önlenmesi için bu kirliliğe sebep olan girdilerin azaltılması,
- Deniz kirliliğinin incelenmesi ve kontrol edilmesi,
- Ulusal çevre politikalarının geliştirilmesi,
- Yaşam standartlarının iyileştirilmesi (Akdeniz Eylem Planı Sekreteryası, 2021).

4.2.1.4. Ozon Tabakasının Korunması İçin Viyana Sözleşmesi (22 Mayıs 1985)

Sera gazlarının atmosferdeki artışının ozon tabakasına verdiği zararlı etkilere karşı uluslararası düzeyde tedbir alma gerekliliği duyan ilk ülke ABD olmuştur. ABD'nin sera gazlarını azaltma yönündeki istemi başlangıçta yanıt bulamamıştır. 1980'li yılların ortasına kadar Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya gibi dünyadaki kloroflorokarbon (CFC) çıktısının %45'ini oluşturan ve bu ülkeler aracılığıyla ürettikleri ürünleri az gelişmiş ülkelere satan diğer Avrupa ülkeleri bu konu ile ilgili bilimsel araştırmaların kesinlik kazanmamasına dayanarak indirime karşı çıkmışlardır. CFC kullanımını azaltacak yükümlülükleri olan çerçeve sözleşmesi ve protokoller için görüşmelerin başlamasının ardından ABD'yi sadece Kanada ve İskandinav ülkeleri desteklemiştir (Duru, 2001; Porter, 1996). 1985 yılında ozon tabakasında değişikliklere sebep olan veya olabilecek insan faaliyetlerinden kaynaklanan veya kaynaklanabilecek olumsuz etkilere yönelik insan ve çevre sağlığını koruyabilmek adına Viyana Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmeye göre:

- Taraflar insan faaliyetlerinin ozon tabakasında meydana getirdiği değişiklikleri ve bu değişikliklerin insan ve çevre sağlığı üzerine etkilerini daha iyi anlayabilmek ve

değerlendirebilmek adına sistematik gözlem, araştırma ve bilgi alışverişi yoluyla iş birliği yapacaklardır.

- Taraflar yetki alanlarındaki veya kontrol altındaki insan faaliyetlerinin, ozon tabakasında olumsuz değişikliklere neden olduğu veya olabileceği tespit edildiği takdirde bu faaliyetleri kontrol altına almak, azaltmak, sınırlamak veya önlemek için yasal ve idari tedbirler alacaklardır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021a).

Viyana Sözleşmesi'ni imzalayan taraf ülkeler hiçbir yükümlülük altına girmek istememelerinden dolayı bu sözleşmenin çerçeve sözleşme olarak kalmasına sebep olmuştur. Fakat Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrası kabul edilen İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi yüksek oranda Viyana Sözleşmesi'nden etkilenmiştir (Breitmeir, 1997; Duru, 2001).

4.2.1.5. Montreal Protokolü (16 Eylül 1987)

Viyana Sözleşmesi'nin kabul edilmesinin ardından ozon tabakasının seyrelmesine sebep olan maddelerin kullanımının ve üretiminin kontrol altında tutulmasını sağlayacak bir protokol üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır. 1985 yılında Antarktika üzerindeki ozon tabakasının seyrelmiş olduğunun tespit edilmesi üzerine hükümetler, birçok CFC'lerin ve bazı halonların üretimini ve tüketimini azaltacak katı önlemler almaları gerektiğinin farkına varmışlardır. Montreal Protokolü'nde bilimsel ve teknolojik değerlendirmeleri temel alacak şekilde zararlı gazların salınımını azaltmak için azaltım takvimi belirlenmiştir. Azaltımın hızlandırılması için 1990'da Londra'da, 1992'de Kopenhag'da, 1995'te Viyana'da, 1997'de Montreal'de, 1999'da Pekin'de ve 2007'de tekrar Montreal'de hükümetler bir araya gelerek mevcut koşullardan doğan yeni kontrol maddelerinin ve yeni önlemlerin anlaşmaya eklenmesini sağlamışlardır. Türkiye protokole 19 Aralık 1991'de taraf olarak bundan sonraki aşamalarda gerçekleştirilen tüm değişiklikleri kabul etmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021b).

4.2.1.6. Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu -1987)

1983 yılında çevre ve kalkınma ilişkisi üzerine çalışmaların yürütülebilmesi için dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland önderliğinde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) kurulmuştur. WCED “bugünkü kuşaklar ve gelecek kuşaklar arasındaki eşitlik” anlayışından yola çıkarak 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz” başlığıyla Dünya Çevre ve Kalkınma Raporu'nu yayımlamıştır. Raporda sürdürülebilir kalkınmanın ilk kez tanımı yapılırken yaklaşmakta olan dönemin sürdürülebilir kalkınma çağı olduğu ilan edilmiştir.

Çevre ve sosyal öğelerin kalkınma sürecinin ayrılmaz bileşenleri olduğu kabul edilmiş, kalkınmanın sadece ekonomik faktörleri içeren bir kavram olmadığı anlaşılmıştır (Günsoy, 2013). Sürdürülebilir kalkınma kavramı şu üç içerikten oluşmaktadır:

- Mevcut büyüme şeklinin sürdürülemez olduğu,
- Bugünün gereksinimlerinin karşılanması,
- Gelecek kuşakların yaşam standartlarının ve refah seviyelerinin güvence altına alınmasıdır (Aksu, 2011; Güçlü, 2007).

Raporda sürdürülebilir kalkınmanın yanı sıra yoksulluğun önlenmesi için uluslararası iş birliğinin sağlanması, nüfusun kontrol altına alınması ve çevre dostu teknolojik ürünlerin geliştirilmesi gibi konular üzerinde de durulmuştur (Özkan, 2017; Turan, 2014).

4.2.1.7. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Zirvesi- 3-14 Haziran 1992)

Stockholm Çevre Konferansı'ndan yirmi yıl sonra Brezilya'nın başkenti Rio de Janeiro'da Dünya Zirvesi adıyla da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansa 178 ülke, 117 devlet başkanı ve 9 bini gazeteci olmak üzere toplamda 35 bin kişi katılmıştır (Roussopoulos, 2017). Konferansta iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, ormansızlaşma, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kalkınma faaliyetlerinin çevre üzerine etkisi, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk, üretim ve tüketim alışkanlıkları ve uluslararası ekonominin etkileri konuları üzerinde tartışılmıştır (Aksu, 2011; Sencar, 2007). Konferans sonunda Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Orman Varlığının Korunmasına Dair Bildiri ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi belgeleri yayımlanmıştır.

Rio Bildirgesi'nde, ekonomik kalkınmanın uzun süreli sürdürülebilirliği ve çevrenin korunması için hem ülkeler hem de toplumlar arasında küresel iş birliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Uluslararası antlaşmalarla çevre politikalarının kalkınma planlarına entegre edilmesi ve herkesin ortak menfaatinin korunması dikkat çekilen başka bir konudur (Aksu, 2011).

Gündem 21, çevre sorunlarıyla başa çıkılması, doğanın tahribatının engellenmesi ve kalkınma sorunlarının giderilmesi gibi konulardan yola çıkarak 21. yüzyılda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması amacıyla yayımlanan eylem planıdır. Gündem 21 dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ekonomik ve sosyal boyutu içeren uluslararası iş birliği, sürdürülebilir kalkınmanın hızlandırılması, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi,

açlıkla mücadele, nüfus ve sürdürülebilirlik, sürdürülebilir insan yaşam alanları, insan sağlığının korunması ve karar verme sürecinde çevre ve ekonominin entegrasyonu konularını kapsamaktadır. İkinci bölüm, kaynakların korunması ve yönetimi başlığı altında atmosferin korunması, çölleşme, kuraklık ve erozyon ile mücadele edilmesi, arazilerde sürdürülebilir kullanımın sağlanması, doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin korunması, biyoteknoloji ve atık yönetimi konularına değinmektedir. Üçüncü bölümde sürdürülebilir kalkınma sürecinde etkin grupların rolünü güçlendirmek adına kadınların katılımı, gençler ve çocuklar, yerli halklar, sivil toplum kuruluşları, iş çevreleri, ticari birliktelikler, bilimsel ve teknolojik gruplar konuları yer almaktadır. Son olarak dördüncü bölümde ise uygulama mekanizmaları başlığıyla finansman, bilim, teknoloji aktarımı, bilinçlendirme, organizasyon, kurumsal düzenlemeler, uluslararası iş birliği, hukuki araçlar ve enformasyon konuları incelenmiştir (Aksu, 2011).

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 154 ülke temsilcisi tarafından imzalanarak 21 Mart 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin temel amacı atmosferdeki sera gazı emisyonlarının azaltılması ve atmosferdeki sera gazı birikimlerinin iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmaktır. Sözleşmeyi imzalayan tarafların bu amaca ulaşabilmeleri için sözleşme ilkeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Sözleşmeye taraf olan ülkeler, iklim sistemini eşitlik zemininde ortak fakat farklılaşmış sorumluluklarına ve kendi güçlerine uygun olacak biçimde, insanoğlunun şimdiki ve gelecek nesilleri için korumalıdır. Bu mücadelede gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere öncülük etmelidir.
- İklim değişikliğinin zararları etkilerine karşı savunmasız kalan gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri ve özel koşulları dikkate alınmalıdır.
- İklim değişikliğinin nedenlerini önceden tahmin ederek önlemek veya zararları en aza indirmek için önlemler alınmalıdır.
- Taraflar sürdürülebilir kalkınmayı desteklemelidir. İklim değişikliklerine karşı her ülke kendi özel koşullarına ve iklim değişikliğine cevap verecek önlemler almak için koruma politikaları geliştirmeli ve bu politikaları ulusal kalkınma programlarına entegre etmelidir.
- Özellikle gelişmekte olan ülkeleri sürdürülebilir ekonomi ve kalkınmaya teşvik etmek ve böylelikle iklim değişikliği sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeleri için iş birlikleri yapılmalıdır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021c).

Sözleşme kapsamında Ek-I’de yer alan ülkelerin 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 yılı düzeyine indirmeleri hedeflenmiştir. Fakat bu hedefin daha çok iyi niyet düzeyinde olmasından dolayı yaptırım gücü zayıf kalmıştır (Aksu, 2011).

Orman Varlığının Korunmasına Dair Bildiri’de amaç, doğal veya sonradan oluşturulan tüm iklim kuşaklarında yer alan orman varlıklarını korumak ve yönetimini sağlamaktır. Bildirinin ilkeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Ülkeler kalkınma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkelerine bağlı kalmak şartıyla ormanları kullanma haklarına sahiptir.
- Ormanların kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için küresel ölçekte geliştirilmiş sürdürülebilir üretim ve tüketim yöntemleri gereklidir.
- Ormanlar, şimdiki ve gelecek kuşakların ekolojik, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde kullanılmalıdır.
- Biyoteknoloji ürünlerinden ve ormanlardan sağlanan genetik maddeler sayesinde elde edilen kârlar, ormanların çevresinde yer alan ülkelere uzlaşma sağlanarak paylaşılmalıdır.
- Gelişmekte olan ülkeler yakacak ihtiyacını çoğunlukla ormanlardan karşıladıkları için, tahrip edilen yerlere ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı ve bu alanda istihdam sağlanmalıdır.
- Ormanların korunması için özel sektörlerinde katkısı olacak şekilde gelişmekte olan ülkelere finansman destek verilmelidir.
- Ulusal orman politikaları, çeşitli kesimleri kapsamalı ve geçimini ormandan temin eden yerli halkların geçim ihtiyaçlarını karşılamalıdır.
- Orman ürünlerinin uluslararası ticaretinde imtiyazlara yer verilmemelidir.
- Ticari önlemler ile bölgedeki ürünler işlenerek, pazara ulaşmasındaki engeller kaldırılmalı ve yüksek fiyatlarla desteklenmelidir.
- Asit yağmurları gibi ormanların zarar görmesine neden olan kirleticiler kontrol altına alınmalıdır (Zafir, 2014).

Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi Rio Konferansı sırasında açılmış, 157 ülkenin imzalamasıyla Aralık 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 1996 yılında bu sözleşmenin tarafları arasına girmiş, bir yıl sonra da yürürlüğe koymuştur. Sözleşmede yer alan üç temel amaç şu şekilde ifade edilmiştir:

- Biyolojik çeşitlilik korunmalı,
- Biyolojik kaynakların kullanımı sürdürülebilir olmalı,
- Genetik kaynakların kullanımından doğan faydalar, eşit ve adil bir şekilde paylaşılmalıdır (Hayırsever Topçu, 2012).

4.2.1.8. Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (5-13 Eylül 1994)

Dünyanın çeşitli bölgelerinden toplam 178 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla 5-13 Eylül 1994 tarihleri arasında Mısır'ın başkenti Kahire'de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta insanların doğayla uyum içerisinde sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmeleri, kalkınma hakkının insanın temel hakları arasında yer aldığı, cinsiyetler arasındaki eşitlik ve kadınların güçlendirilmesi, nüfus politikalarının kalkınma ile bağlantılı olması, devletlerin sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde öncü rol oynaması ve devletlerin yerli halkın nüfus ve kalkınma gereksinimlerini gözeterek farklı kültürleri kabul edip gelişmelerini desteklemesi konularına yer verilmiştir. Kahire'deki bu toplantının ana amacı, sürekli büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu konferansı kendinden önce gerçekleştirilen nüfus toplantılarından ayıran en büyük özelliği ise kalkınma ve büyüme konularına daha çok önem vermesidir (Keleş ve Hamamcı, 1998).

4.2.1.9. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansları (Habitat I- 31 Mayıs-11 Haziran 1976 ve Habitat II- 3-14 Haziran 1996)

İnsan yerleşimlerinin çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir hâle getirilebilmesi ve dünyadaki konut ihtiyacının sürdürülebilirlik sınırları çerçevesinde karşılanması amacıyla ilk BM İnsan Yerleşim Konferansı olan Habitat I, 1976 yılında Kanada'nın Vancouver şehrinde düzenlenmiştir. Habitat I devletler tarafından, hızlı şehirleşmenin ortaya çıkaracağı olası etkilerin ve sürdürülebilir şehirlere duyulan gereksinimlerin tartışıldığı bir konferans olmuştur. Habitat-I sonucunda barınma ihtiyacı ve giderek büyüyen kentleşmenin küresel anlamda değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi kabul edilmiş ve "BM İnsan Yerleşimleri Merkezi" kurulmuştur (Özkan, 2017).

BM İnsan Yerleşim Konferansı'nın ikincisi Habitat II, 3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenmiştir. Habitat II'de; sanayisi gelişmiş ülkelerdeki üretim ve tüketim kalıpları, sürdürülemez nüfus değişimleri, evsizlik, işsizlik, fakirlik, aile dağılmaları, sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunlar, kaynak yetersizliği, temel altyapı ve hizmetlerin eksikliği, planlama yetersizliği, çevre sorunları, doğal afet kaynaklı etkilerin artması konuları üzerine tartışmalar yürütülmüştür (Özmehmet, 2008).

4.2.1.10. Kyoto Protokolü (11 Aralık 1997)

Rio Zirvesi'nde tasarlanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 1997 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde düzenlenen Kyoto Konferansı'nda sera gazı emisyonlarının azaltılması ve ülkelerin gerekli tedbirleri alması amacıyla Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Protokol, 18 Kasım 2004 tarihinde Rusya'nın katılmasından doksan gün sonra 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Aralık 2006 tarihinde toplamda 169 ülke anlaşmayı imzalamış ve o zamana kadar imzalanan en geniş çaplı çevre iş birliği anlaşması olmuştur (Özmen, 2009). Türkiye protokole 2009 yılında taraf olmuştur ve günümüzde 191 ülke ve AB taraftır. 2012 yılında geçerliliğini yitiren protokolün, Doha'da düzenlenen 18. Taraflar Konferansı'nda ülkelerin uzlaşmaya varması sonucunda 2020 yılına kadar devam etmesi kararı alınmış ve 2013-2020 yılları arası ikinci taahhüt dönemi olarak belirlenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

2008-2012 yılları arasını kapsayan birinci taahhütte protokole imza atmayan en önemli ülkeler arasında ABD ve Avustralya yer almaktadır. ABD, sera gazı emisyonlarını azaltmak için yapacağı yatırımlardan dolayı ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatının artacağını, bu yüzden de pazar kaybı, işsizlik ve ekonomik kayıplar gibi sorunlarla karşılaşacağını belirterek imza atmayı reddetmiştir. Çin ve Hindistan başta olmak üzere bazı ülkeler de imza atmalarına rağmen küresel sera gazı emisyonlarına gelişmiş ülkelerin sebep olduklarını savunmuş ve gelişmekte olan ülkelerin sera gazı emisyonlarının düşük olduğu gerekçesiyle emisyon oranlarında herhangi bir azaltmaya gitmeyeceklerini belirtmişlerdir (Özmen, 2009). Kyoto Protokolü'nde yer alan yükümlülükler şu şekildedir:

- Atmosfere salınan sera gazı miktarı %5,2'ye çekilecek,
- Endüstriden, ısıtmadan, motorlu taşıtlardan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuat yeniden düzenlenecek,

- Daha az enerjiyle ısınma, daha az enerji harcayan araçlarla uzun yol alma, daha az enerji harcayan teknoloji ürünlerinin endüstriye yerleşimi sağlanacak, ulaşımda ve çöp depolamada çevrecilik temel ilke kabul edilecek,
- Atmosfere salınan metan ve karbondioksit oranının azaltılması için alternatif enerji kaynaklarına yönelim oluşturulacak,
- Fosil yakıtların yerine yenilenebilir enerji kaynakları kullanılacak,
- Fabrikalar gibi yüksek enerji harcayan işletmelerdeki atık işlemleri yeniden tasarlanacak,
- Termik santrallerde daha az karbon çıkartan sistemler ve teknolojiler devreye sokulacak,
- Güneş enerjisinin önü açılacak, nükleer enerjide karbon salınımı sıfır olduğu için bu enerji dünyada daha ön plana çıkarılacak,
- Fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınacaktır (Aksu, 2011).

Kyoto Protokolü'nün ikinci taahhüt döneminde birinci taahhüt döneminden farklı olarak Ek-B listesinde bulunan tarafların emisyonlarını 2020 yılında 1990 yılına göre en az %18 azaltması kararlaştırılmıştır. İkinci taahhüt döneminde ABD, Rusya, Yeni Zelanda ve Japonya yer almamıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Başlangıçta tam katılımın sağlanamaması ve katılan ülkelerde sınırlı sayıda ülkenin sera gazı emisyonunu azaltma yükümlülüğü altına girmesi Kyoto Protokolü'nün eksiklikleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca Çin, ABD, Hindistan ve Rusya gibi sera gazı emisyonlarının yüksek olduğu ülkelerin protokolü imzalamaması veya yükümlülükleri yerine getirmemeleri, salınımların 1990 seviyesine çekilmesinde başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Fakat Kyoto Protokolü'nün tamamen başarısız olduğunu söylemek yanlış bir ifade olur. Böyle bir anlaşma yeşil bir gelecek için büyük önem arz etmektedir. Gelişmiş olan ülkeler anlaşma hedeflerine ulaşamamaları da salınımları düşürmek için çaba göstermektedir. Sera gazlarının azaltılması küresel bir anlaşma olmadan mümkün görünmemektedir (Kaya, 2020; Neale, 2009).

4.2.1.11. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi (Milenyum Kalkınma Hedefleri- 6-8 Eylül 2000)

BM Binyıl Zirvesi 6-8 Eylül 2000 tarihleri arasında New York'ta dünya liderlerinin bir araya gelmesiyle gerçekleştirilmiştir. Binyıl Zirvesi'nin sonucunda Binyıl Deklerasyonu

yayımlanmış ve 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen sekiz amaç ve on sekiz alt hedef belirlenmiştir. Deklerasyon’da yer alan amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Mutlak yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırılmak,
- Herkesin temel eğitim hakkını almasını sağlamak,
- Kadınların konumlarının güçlenmesini desteklemek ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermek,
- Çocuk ölümlerini azaltmak,
- Annenin sağlık durumunu iyileştirmek,
- HIV/AIDS, sıtma gibi salgın hastalıklarla mücadele etmek,
- Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak,
- Kalkınmayı hedefleyen küresel ortaklıkları geliştirmek (Aksu, 2011).

2015 yılına gelindiğinde BM tarafından “2015 Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu” yayımlanmış ve başlangıçta gerçekleştirilmesi hedeflenen sekiz amacın büyük ölçüde başarıya ulaştığı belirtilmiştir. Rapora göre, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk oranı 1990’lı yıllarda %47 iken, 2015 yılında bu oran %14’e gerilemiştir. 1990 yılında 1,9 milyar insan yoksullukla mücadele ediyorken 2015 yılında bu sayı yarıya inerek 836 milyona düşmüştür. 15-24 yaş aralığındaki küresel nüfusun okuryazarlık oranı 1990 yılında %83 iken, 2015 yılında %91’e yükselmiştir. İlkokullarda cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için önemli ilerlemeler kaydedilmiş, 2000 yılında okula gidemeyen çocuk sayısı 100 milyon civarlarında iken, 2015 yılında bu sayı 57 milyona düşmüştür. 2000 yılında beş yaş altı çocukların ölüm sayısı 12,7 milyon olarak bildirilirken, 2015 yılında beş yaş altı çocuklardaki ölüm sayısı 6 milyona kadar gerilemiştir. Her 100 bin doğumda ölen anne sayısı 1990 yılında 300 anne, 2015 yılında ise 210 anne olarak kayıtlara geçmiştir. 2000 yılında 3,5 milyon olan HIV vakaları, 2013 yılında %40 azalarak 2,1 milyona düşmüştür. Sağlıklı su kaynaklarına ulaşımın sağlanmasında 1990 yılında 3,5 milyon insan sağlıklı su kaynaklarına erişim sağlayabiliyorken bu sayı 2015 yılında 4,2 milyona kadar yükselmiştir. Kalkınmaya yönelik küresel ortaklıklardaki en önemli göstergeler 2000 yılında küresel kalkınma yardımı 81 milyon dolar iken, 2014 yılında 135 milyon dolara yükselmiştir (Eşkinat, 2016).

Hedeflere ulaşmada büyük ölçüde başarılı olursa da ülkelerin ve bölgelerin içerisindeki düzensizliklerin ve eşitsizliklerin giderilmesinde yetersiz kalınmıştır. Cinsiyet eşitsizlikleri, kırsal ve kentsel alan farklılıkları, yoksulluk, açlık ve çevresel kayıplar gibi sorunlar gelişmekte olan ülkelere ve azgelişmiş ülkelere önemli oranlarda var olmaya

devam etmektedir. Bu kapsamda tüm ülke liderlerinin sürdürülebilir ve evrensel bir kalkınma modelini yakalayabilmeleri için daha fazla çaba harcamaları gerekmektedir (Eşkinat, 2016).

4.2.1.12. Dünya Kalkınma Zirvesi (Johannesburg Zirvesi-26 Ağustos- 4 Eylül 2002)

Rio Zirvesi'nden on yıl sonra Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde, Rio'da alınan kararlar ve geçen süreç içerisinde gerçekleşen ilerlemeler ve gelişmeler tartışılmak üzere BM tarafından Dünya Kalkınma Zirvesi düzenlenmiştir. Zirveye 104 ülke ve hükümet başkanlarının yanı sıra heyetler ve sivil toplum örgütleri de katılım göstermiştir. Zirvede yoksulluğun giderilmesi, doğal kaynakların kullanımı ve kalkınma ile çevre arasındaki yakın ilişki konuları ele alınmıştır (Sencar, 2007). Zirvenin sonunda Johannesburg Deklarasyonu ve Johannesburg Uygulama Planı hazırlanmıştır.

Johannesburg Deklarasyonu'nda sürdürülebilir kalkınmanın yerel, bölgesel ve küresel bağlamda gerçekleştirilmesinde ülkelerin ortak sorumluluklarının olduğu ifade edilirken çevrenin korunmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında yükümlülüklerin olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda ekonomik kalkınma gerçekleştirilirken çevresel sürdürülebilirlikle eşgüdümlü ilerlemesinin önemi üzerinde durulmuştur. Biyoçeşitliliğin azalması, çölleşme, küresel iklim değişikliği, doğal afetlerdeki artış, verimli toprak kaybı, hava, su ve deniz kirlilikleri gibi çevresel sorunların devam ettiğini ve bu sorunların en çok etkilediği ülkelerin ise gelişmekte olan ülkeler olduğu Johannesburg Deklarasyonu'nda yer verilen başka bir konudur (Güçlü, 2007).

Johannesburg Uygulama Planı'nda ise yoksulluğun giderilmesi, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda doğal kaynakların korunması, sağlık hizmetleri, gelişmekte olan küçük ada ülkelerinde sürdürülebilir kalkınma, Afrika ülkelerinde sürdürülebilir kalkınma, diğer bölgesel girişimler ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında kurumsal çerçeveler gibi hedefler belirlenmiştir (Aksu, 2011).

Dünya Kalkınma Zirvesi sonunda alınan kararların uygulamaya geçirilme süreçlerinin kontrol edilmesi amacıyla 28 Nisan-9 Mayıs 2003 tarihleri arasında BM Kalkınma Komisyonu 11. Toplantısı düzenlenmiştir. Oturum sonucunda 2004-2017 yılları arasındaki uygulama sürecini kapsayan çalışmaların çerçevesi ve önceliklerini belirten temalar belirlenmiştir (Yalçın, 2019).

4.2.1.13. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20- 20-22 Haziran 2012)

BM, 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi'nin ardından geçen 20 yılı değerlendirmek, zirvenin vizyonunu doğrulamak ve eksik yönlerini tamamlamak, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesindeki politik kararlılığı vurgulamak ve dünyayı tehdit eden yeni unsurları belirleyip önlem almak için 20-22 Haziran 2012 tarihleri arasında, Rio de Janeiro'da BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Diğer zirvelerden farklı olarak bu zirvede ilk kez yeşil ekonomi kavramına yer verilmiş, zirvenin sonunda "İstediğimiz Gelecek" isimli sürdürülebilir kalkınma için yol gösterici harita niteliğinde bir sonuç belgesi yayımlanmıştır (Özkan, 2017). Bu belgenin vizyonunu oluşturan maddeler ise şu şekildedir:

- Devlet ve hükümet başkanlarının şimdiki ve gelecekteki nesiller için sürdürülebilir kalkınmanın teşvikini sağlaması,
- Yoksulluğun ortadan kaldırılması,
- Adil, hakkaniyetli ve kapsayıcı bir dünya için çaba gösterilmesi,
- Irk, renk, cinsiyet, din, dil, siyasi veya diğer görüşler, milliyet, köken, doğum engelli olmak veya herhangi bir statüye sahiplik açısından ayırım yapılmaksızın insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınmayı ilerletebilmek adına her düzeyde uluslararası iş birliğinin artırılması ve somut eylemleri gerçekleştirmeye teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin ileriye yönelik düşünülmesi ve gençlere bu alanda istihdamın sağlanması,
- Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında kamu, özel sektör ve yerli halkın aktif olarak katılması,
- Gelişmekte olan ülkelerin özel durumlarda ihtiyaçlarının dikkate alınması ve mali kaynakların sağlanması,
- Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunun dengeli bir şekilde bütünleştirilmesi,
- Toprağın, suyun, ormanların, biyoçeşitliliğin, bitkisel ve hayvansal genetik kaynakların korunması,
- Yenilenebilir enerji kaynakları ve diğer düşük emisyonlu enerji kaynaklarının artırılması,
- Sürdürülebilir turizmin, sürdürülebilir ulaşımın, sürdürülebilir kentlerin gerçekleştirilmesi,
- Sağlık ihtiyaçlarına çözüm yolları bulunması,

- Küresel sera gazı salınımlarını en aza indirmek amacıyla tüm ülkelerin mümkün olan en geniş çapta iş birliği içerisinde olması (United Nations, 2012).

4.2.1.14. 2030 Gündemi: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (27 Eylül 2015)

BM Binyıl Zirvesi'nde belirlenen hedeflere ulaşılmasındaki küresel performansı değerlendirmek amacıyla Eylül 2015'te Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 193 BM üyesi Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde bir araya gelmişlerdir. Zirvede 15 yıllık zaman diliminde ortaya konulan performansın dünyamızın karşı karşıya kaldığı ekonomik, sosyal, çevresel sorunlara beklenen çözümleri getirmekten uzak olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum daha kapsayıcı, çözüm getirici nitelikte hedeflerin belirlenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda 17 temel amacı ve bu amaçlara bağlı 169 hedefi bulunan *2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH 2030)* adı altında yeni küresel hedefler belirlenmiştir (Peşkircioğlu, 2016). Belirlenen SKH temel amaçları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Her türlü yoksulluğu ortadan kaldırmak,
- Açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini ve daha iyi beslenmeyi sağlamak; sürdürülebilir tarımı gerçekleştirmek,
- Sağlıklı yaşamı sağlamak ve her yaştan bireylerin refah seviyelerini yükseltmek,
- Yaşam boyu eğitim desteklenerek herkesin kapsayıcı, eşitlikçi ve nitelikli eğitim almasını sağlamak,
- Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kız çocuklarının ve kadınların toplumdaki yerlerini güçlendirmek,
- Herkesin temiz su kaynaklarına ulaşımını kolaylaştırmak ve suyun sürdürülebilirliğini sağlamak,
- Herkesin güvenilir, sürdürülebilir, uygun fiyatlı ve modern enerji ihtiyacını karşılayabilmek,
- İnsan onuruna yakışan işleri ve kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemek,
- Dayanıklı altyapıların inşasını arttırmak, sürdürülebilir sanayiye desteklemek ve yenilikçi görüşlere teşvik etmek,
- Ülkelerin içindeki veya aralarındaki eşitsizlikleri azaltmak,
- Sürdürülebilir şehirler ve topluluklar oluşturmak,
- Sürdürülebilir üretim ve tüketimi güvence altına almak,
- İklim değişikliği ve yarattığı etkilerle mücadele edilmesi için faaliyete geçmek,

- Okyanuslar, denizler ve deniz kaynaklarını korumak adına sürdürülebilir kullanımını sağlamak,
- Karasal ekosistemlerin sürdürülebilirliğini korumak, ormanların sürdürülebilmesini sağlamak, çölleşme ile mücadele etmek, karasal yaşam alanlarının bozulmasını durdurmak ve biyoçeşitliliğin azalmasını engellemek,
- Barışçıl ve kapsayıcı toplumları desteklemek, herkes için adaleti sağlamak ve bunun için her düzeyde etkili, hesap verilebilir kurumları inşa etmek,
- Sürdürülebilir kalkınma için uygulama araçlarını ve küresel ortaklığı güçlendirmek (“Sosyal Fayda Zirvesi”, 2019).

4.2.1.15. Paris İklim Anlaşması (30 Kasım-13 Aralık 2015)

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında Fransa’nın başkenti Paris’te 30 Kasım-13 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris Konferansı düzenlenmiş ve konferansın sonucunda Paris İklim Anlaşması hazırlanmıştır. Anlaşma bütün ülkeler tarafından oybirliği ile kabul edilmesinin ardından bir yıl içerisinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın bu kadar kısa sürede yürürlüğe girmesinin nedenlerinden biri de ABD’nin o zaman başkanı olan Barack Obama’nın görev süresi dolmadan anlaşmanın yürürlüğe girmesini hızlandırmak istemesidir (Şahin, 2017). Paris İklim Anlaşması Kyoto Protokolü’nden farklı olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere yükümlülük getirmiş ve öngörülen sıcaklık artışının 2°C’nin altında, mümkünse 1,5°C’nin altında tutulması gerektiği belirtilmiştir. Anlaşma kapsamında gelişmiş ülkelerin tarihsel açıdan dünyaya karşı sorumluluklarının olduğu ve sera gazı salınımlarının azaltılmasında diğer ülkelere öncülük yapmaları beklenmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de 2020 yılına kadar yıllık 100 milyar dolarlık iklim finansmanı (Yeşil İklim Fonu) oluşturulmuştur. 2025 yılından sonra somut ihtiyaçlara göre analiz yapılarak bu fon tutarı güncellenip devam ettirilecektir (Pınarcıoğlu, 2018). Paris İklim Anlaşması’nın diğer yükümlülükleri şu şekildedir:

- Tüm tarafların sera gazı emisyonlarının azaltılmasında yükümlülükleri olması gerekmektedir. 2050 yılından sonraki yıllarda öncelikle gelişmiş ülkeler sera gazı emisyonlarını sıfır emisyon sağlayacak duruma getirmiş olmalıdır.
- Yeni bilimsel bulguların geliştirilmesiyle ülkeler her beş yılda bir azaltım yükümlülüklerini daha da arttırmalıdır.
- İklim değişikliğinin meydana getireceği olumsuz etkilere karşı uyum sağlanmalı ve bu değişimden en çok etkilenecek olan az gelişmiş ülkelere destek olunmalıdır (UN, 2015).

Paris İklim Anlaşması'nı imzalayan taraflardan biri olan ABD'nin başkanlığına Donald Trump'ın gelmesinin ardından Trump bu anlaşmanın ABD'nin ekonomik çıkarlarına zarar verdiğini öne sürerek 4 Kasım 2020 tarihinde resmi olarak anlaşmadan çekilmiştir. Atmosfere en fazla sera gazı salınımı yapan ABD, anlaşmadan çekilen tek ülke olmuştur. ABD'nin yeni başkanı Joe Biden, ABD'nin anlaşmadan çıktıktan 107 gün sonra yeniden anlaşmaya dönüşünü sağlamıştır ("Paris iklim anlaşması", 2021).

Ülkemiz Endüstri Devrimi'nden bu zamana kadar kümülatif emisyonların %0,7'sinden sorumludur. Türkiye'nin Paris İklim Anlaşması'nda yerine getireceği yükümlülükler de sera gazı emisyonunda %18-21 aralığında azaltıma gidecek ve bu azaltım ile 2030 yılında 1.175 milyon ton (Mt) olması öngörülen sera gazı emisyonu 959 Mt'ye düşürülecektir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021d). Türkiye, Paris İklim Anlaşması'nı imzalamasına rağmen yürürlüğe koyması ve taraf olması 10 Kasım 2021 tarihinden sonra gerçekleşmiştir. Anlaşmayı imzalayan fakat henüz yürürlüğe koymayan beş ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler; İran, Irak, Libya, Yemen ve Eritre'dir. Bu ülkeler anlaşmayı onaylamamaya devam ettikleri takdirde siyasetin, ekonominin ve ticaretin geleceğine yön veren ülkelerin gerisinde kalacaklardır ("10 Soruda Paris", 2021).

4.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim

Sürdürülebilir kalkınmanın, sosyal, ekonomik ve ekolojik olmak üzere üç farklı yönü bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın açlığa ve yoksulluğa son vermek, sağlıklı ve kaliteli yaşamı sağlamak, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi ve yenilikçi altyapı, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, suda ve karada yaşam, barışı sağlama ve amaçlar için ortaklıklar gibi pek çok hedefinin olduğu görülmektedir. Tüm bu hedeflerin toplumlar tarafından benimsenmesi ve uygulamaya geçirilmesi için en önemli faktör eğitimde sürdürülebilir kalkınmaya yer verilmesidir. Fakat bu eğitim süreci sadece öğretmen öğrenci ilişkisi çerçevesinde kalmayıp, okul idaresi, okul çevresi, veliler ve yerel yönetimlere kadar herkesin katılım sağlayacağı bir süreç olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma için eğitim ifadesi ilk olarak 1992'de yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda dile getirilmiştir. Fakat sürdürülebilir kalkınmanın ortaya çıkmasına sebebiyet veren ve çevre eğitiminin önemini vurgulayan 1977'de yayımlanmış "Tiflis Bildirgesi" sürdürülebilir kalkınma için eğitimin temellerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Tiflis Bildirgesi'nde çevre eğitimi "kişilerin çevresel sorunlar karşısında bu sorunlara yönelik

çözüm yolları bulmak için fikir oluşturmaları, çevreye karşı olumlu davranışlarda bulunmayı sağlayacak bilgi ve becerileri kazanmayı ve motivasyon ve tutumlarını arttırabilmek için çevre ile ilgili konularda eğitim görmelerini kapsayan süreç” şeklinde tanımlanmıştır (UNESCO, 1978). Tiflis Bildirgesi’nde çevre eğitiminin amaçları belirlenmiş ve şu noktalar vurgulanmıştır:

- Çevre ve çevre sorunlarına karşı haberdar oluş için bireyleri bilinçlendirmek ve duyarlılığın oluşmasını sağlamak,
- Çevrenin iyileştirilmesine yönelik bireylerde davranış değişikliğinin gerçekleştirmek ve bu konuda bireylerin daha aktif katılım göstermesini sağlamak,
- Çevre sorunlarının saptanabilmesi için bireyleri bilinçlendirmek, gerekli tutum ve davranışları kazandırmak (Tombul, 2006).

Tiflis Bildirgesi tam olarak sürdürülebilir kalkınma konusunu ele almamaktadır, merkezde çevre eğitimi vardır. Sürdürülebilir kalkınma için eğitim ve çevre eğitimi genellikle karıştırılan ifadelerdir. Çevre eğitimi, çevre sorunlarına yoğunlaşmakta ve bunlara çözüm yolları aramaktadır, fakat sürdürülebilir kalkınma için eğitim, arzulanan bir geleceğe sahip olmaya, insanın yaşadığı şartlara ve sosyal kalkınmaya odaklanmıştır (Pavlova, 2011). Çevre eğitimi ve sürdürülebilir kalkınma için eğitimin ortak özelliği ise ikisinin de yaşanılabilir bir dünyayı hedeflemesidir.

1992 yılında gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın çıktısı olarak yayımlanan Gündem 21 içerisinde “*sürdürülebilir kalkınmaya uygun biçimde tutumları, değerleri ve davranışları güçlendirmeye yönelik küresel çapta bir eğitim gayretinin ayrılmaz bir parçası olan yaygın toplumsal bilincin*” desteklenmesinin önemi vurgulanmıştır (Gökmen, Solak ve Ekici, 2019). Eğitim ve öğretim süreçleri içerisinde kamu duyarlılığının gelişmesi için ülke yönetimlerine, uluslararası ajanslara, sivil toplum kuruluşlarına ve iş dünyasına şu amaçlar doğrultusunda hareket etmeyi önermişlerdir:

- Temel eğitimi ve okuryazarlığı sağlamak,
- Çevre ve kalkınma eğitiminin her yaştaki bireylere ulaşmasını sağlamak,
- Çevre ve kalkınma kavramlarını, temel sorunların nedenlerini de içerecek biçimde tüm öğretim programlarının içerisine entegre etmek,
- İlköğretim düzeyindeki öğrencilerin hem yerel hem de bölgesel düzeydeki, içme suyu kalitesi, kaynak kullanımının çevresel ve ekonomik etkileri gibi çevre sağlığına

yönelik gerçekleştirilen çalışmalara katılımlarını sağlamak (Agenda 21, 1992; Gökmen, Solak ve Ekici, 2019).

BM Avrupa Ekonomik Konseyi (UNECE)'ne üye devletlerin çevre bakanları tarafından 2003'te Kiev'de düzenlenen Avrupa için Çevre Konferansı'ndaki bildiri sonucunda sürdürülebilir kalkınma için eğitimin stratejileri belirlenmiştir. Bu stratejinin amacı UNECE üye devletlerini sürdürülebilir kalkınma için eğitimin geliştirilebilmesi ile ilgili her konuda, örgün, yaygın ve informal eğitim sistemine dahil edilebilmesi için cesaretlendirmektir. Bu durum sürdürülebilir gelişme için bireylerin gerekli bilgi ve becerileri kazanmasını sağlayacak, doğayla uyumlu üretken, cinsiyet eşitliğine, sağlıklı ve sosyal değerlere, kültürel çeşitliliğe önem veren yaşama ulaşılması için fırsatları arttıracaktır. Stratejinin amacına ulaşabilmesi için hedefleri şu şekildedir:

- Siyasal, hukuki ve eylemsel çerçevenin sürdürülebilir kalkınma için eğitimi desteklemesi,
- Sürdürülebilir kalkınma konusunun örgün, yaygın ve informal eğitim sistemleri aracılığıyla verilerek öğrenmeye teşvik edilmesi,
- Eğitimcilerin sürdürülebilir kalkınmayı öğretimlerinde yer verebilmeleri için yeterli bilgi ve becerilerle donatılması,
- Sürdürülebilir kalkınma eğitimi için gerekli olan yeterli araç ve gereçlerin temin edilmesi,
- Sürdürülebilir kalkınma için eğitim hakkında ve sürdürülebilir kalkınma için eğitimin geliştirilebilmesi için araştırmaların desteklenmesi,
- UNECE bölgesi içerisinde yer alan her seviyede sürdürülebilir kalkınma için eğitim konusunda iş birliklerinin güçlendirilmesi (UNECE, 2003).

UNESCO 2005-2014 yıllarını kapsayan on yıllık süreci sürdürülebilir kalkınma için eğitim yılları olarak açıklamıştır. Bu on yıllık sürecin amacı sürdürülebilir kalkınma için eğitimin bütün eğitim alanlarında, tüm ülkelerde eğitim stratejilerine ve eylem planlarına daha fazla dahil olabilesini sağlamaktır. Bu on yıllık sürecin ilk yarısında gözlemlenen etkinlikler şunlar olmuştur:

- Sürdürülebilir kalkınma için eğitimde tüm paydaş ve ortaklıkları kapsayacak bir vizyonun geliştirilmesi,
- Hükümetler arası, eğitim kurumları, sivil toplum, medya, özel sektör gibi kurum ve kuruluşların on yıllık süreci desteklemek adına ortaklıklarda bulunması,

- İyi örnekleri ve inovasyonları desteklemek için yeni projeler düzenlenmesi ve proje tekliflerinin değerlendirilmesi,
- Paydaşlar ve ortaklar arasındaki iletişimin güçlendirilmesi (Gökmen, Solak ve Ekici, 2019; UNESCO, 2009).

UNESCO 2014 yılında sona ermiş olan “Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitimin On Yılı” projesinin devam ettirilebilmesi için Küresel Eylem Planı’na dayanarak hazırlanan raporla sürdürülebilir kalkınma için eğitimde iki hedef belirlemiştir. Bu hedefler:

- Öğrenme ve eğitimin her bireyi kapsayacak şekilde sürdürülebilir kalkınmayı güçlendirecek bilgi, beceri, değer ve tutumları kazanma fırsatına sahip olacak şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Öğrenme ve eğitimin tüm gündem, program ve eylemlerde sürdürülebilir kalkınmaya teşvik edecek şekilde yer alması (Kabadayı, 2015).

Yukarıda yer alan gelişmeler ile sürdürülebilir kalkınma için eğitimin her düzeydeki eğitim programına entegre edilmesi amaçlanmış ve hükümetler bu doğrultuda öğretim programlarını geliştirmişlerdir. Sürdürülebilir kalkınma için eğitim toplumun sürdürülebilirliğe geçiş sağlayabilmesi için gerekli olan etik ilkelerin benimsenmesine katkı sağlarken aynı zamanda da bireyleri ekolojik, toplumsal ve ekonomik açıdan da sürdürülebilir bir dünya hedefi doğrultusunda eğitir. Bireyler bilgileri öğrenerek ve kendilerinde bir dönüşüm başlatarak bu dönüşümün topluma yayılmasını sağlayabilirler. Sürdürülebilir kalkınma için eğitimde birey bilgileri ile doğanın sürdürülebilirliğini keşfederken aynı zamanda canlı veya cansız diğer varlıklarla birlikte yaşamayı öğrenecek, hiçbir ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit haklara sahip olacağını ve şu an var olmasalar bile gelecek nesillerin de bugünkü Dünya’da haklarının olduğu bilincine erişecektir (Gökmen, Solak ve Ekici, 2019).

4.3. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Üçüncü Alt Probleme Ait Bulgular: Çevre Etiği Yaklaşımları

İnsan doğa etkileşimi sonucunda çevre sorunlarının büyüerek çoğalması insanları doğaya karşı bakış açılarını sorgulamaya yönlendirmiştir. Çevreye karşı etik görüşler ortaya çıktıkça farklı eleştiriler farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan çevre etiği yaklaşımları ise: insan merkezci yaklaşım, canlı merkezci yaklaşım, çevre merkezci yaklaşım ve fütürist yaklaşımdır. Çevre etiği yaklaşımlarının sınıflandırılması *Şekil 1*’de şematize edilmiştir.



Şekil 1. Çevre etiği yaklaşımlarının sınıflandırması

4.3.1. İnsan Merkezci (Antroposentrik) Yaklaşım

İnsanı “doğanın efendisi” olarak gören bu yaklaşım insan menfaatlerini en önde tutarak insanı doğadaki diğer varlıklardan üstün görmektedir. İnsan dışındaki varlıklar, insana hizmet ve yarar sağlamaları için vardır ve insan bu varlıkların sahibi olduğu gibi dilediği şekilde kullanma özgürlüğüne de sahiptir (Kayaer, 2013). İnsan merkezci yaklaşımın felsefi yapısının Aristoteles, Bacon, Descartes, Protagoras gibi bilim insanlarının görüşlerine kadar uzandığı görülmektedir. Aristoteles, insanları akıl sahibi varlıklar olmalarından dolayı canlılar piramidinin en üst düzeyine yerleştirerek bitkilerin hayvanlar için, hayvanların da insanlar için olduğunu belirtir. Bacon, “bilmek egemen olmaktır” anlayışıyla bilimi ve teknolojiyi geliştiren insanın bilgi birikiminden dolayı doğayı kontrol altına alabileceğini ifade etmektedir. Descartes, mekanik dünya görüşünü ortaya atarak insanın evrende önemli ve manevi değere sahip tek varlık olduğunu söylemektedir. İnsan mekanik prensiplere uygun olarak bir ruha ve işleve sahip iken insan dışındaki diğer canlılar bu mekanik prensiplere uygun değildir (Çimen, 2019; Gül, 2013). Protagoras ise, “insan her şeyin ölçüsüdür” sözüyle insanı yaratılışın amacı olarak görerek merkeze almaktadır. Doğadaki her şey insanın amaçlarına hizmet etmek için vardır ve her şey onun için yalnızca araç görevi görmektedir (Birden, 2016; İlhan, 2013).

Doğaya hükmetme arzusunun kaynağının Batı medeniyetlerindeki Hristiyan ve Yahudi dinlerine ait geleneklerin olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. Lynn White’a göre İncil’de Tanrı, insanın yeryüzünde hareket eden tüm canlılara hâkim olmasını istemekte ayrıca Tanrı’nın her sebze ve ağaç meyvesini yiyecek olarak insana sunduğunu belirtmektedir. White’ın bu ifadesine göre Hristiyanlık, insanın doğaya hükmetme ve sahip olma fikrini meşrulaştırmaktadır (Dartma, 2005; Ünal, 2010). Yahudilikte ise evrenin yaratılışında

sonuncu olarak yaratılan insanın diğer varlıklardan ayrıcalıklı olduğu görüşü yatmaktadır. Evrende bulunan canlı cansız tüm varlıklar insanın emrine verilmiştir. White'ın İncil'de olduğunu söylediği “yeryüzüne hâkim olun” ifadesinin Tevrat'ta da bulunduğu ileri sürülmektedir (Macit, 1997; Ünal, 2010). Bu dini görüşler çerçevesinde insan merkezci yaklaşımın yelpazesi genişlemiş ve doğayı kendi istekleri üzerine kullanmayı hak olarak gören insan topluluklarının sayısı artmıştır.

Hayvan Kuruluş Cephesi (Animal Liberation Front) insan merkezci yaklaşımın özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. İnsan, tüm varlıklar içerisinde önemli, çıkarları, hisleri ve haklara sahip olan tek türdür.
2. Yeryüzünde var olan her şeyi insan kendi çıkarları ve zevki için kullanabilir.
3. Hayvanların, ticarileştirilmeden veya metalaştırılmadan dünya üzerinde haklara sahip oldukları kabul edilemez.
4. Hayvanların duyarlı olduğu, acı çekebilen ve yuvalarına, yavrularına, arkadaşlarına değer veren bilinç sahibi canlılar olduğu reddedilir (Çimen, 2019).

Geçmişten günümüze insan merkezci yaklaşımın insanlara, toplumlara veya kalkınma faaliyetlerine göre farklı türlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Çevre etiğinin ilk ortaya çıktığı zamanlarda insan merkezci yaklaşım, sıkı insan merkezcilik ve zayıf insan merkezcilik olmak üzere ikiye ayrılırken günümüzde sıkı insan merkezcilik, zayıf insan merkezcilik, kahyalık etiği, aydınlanmış insan merkezcilik, reformist insan merkezcilik, modern insan merkezcilik, serbest pazarcı yaklaşım, metaekolojik yaklaşım, teknoloji merkezci yaklaşım ve sığ ekoloji gibi türleri bulunmaktadır. Bu türler birbirinden bazı özellikleri bakımından ayrılrsa da hepsi insanın menfaatlerini ön sıraya koymaktadır. Doğayı kaynak deposu olarak gösteren, insanların amaçları ve hırsları uğruna doğal kaynakları tüketmesine ve kirlletmesine sebebiyet veren bu yaklaşım, oluşan çevre krizlerinin de en büyük nedenidir.

4.3.1.1. Sıkı İnsan Merkezcilik

Bryan G. Norton insan merkezci yaklaşımları “insan merkezci olanlar” ve “insan merkezci olmayanlar” şeklinde çözümlemektedir. İnsan merkezci olanları “sıkı insan merkezcilik” olarak adlandırırken insan merkezci olmayanları ise “zayıf insan merkezcilik” olarak nitelendirmektedir. Norton'un yakınsama hipotezine göre, sıkı insan merkezci yaklaşımı savunanlar sadece insan çıkarlarını düşünürken zayıf insan merkezci yaklaşımı

savunanlar ise ahlaki açıdan insan olmayan varlıkları da düşünmektedir (Çimen, 2019; Saner, 1999). Literatürde “sert antroposentrizm” ya da “güçlü antroposentrizm” olarak da karşımıza çıkmakta olan sıkı insan merkezci yaklaşıma göre, insan akıl sahibi olmasından dolayı araç olarak kabul edilemez ve istekler doğrultusunda rastgele kullanılamaz. İnsanlık her şeydir, insanlar her şeyi yapma özgürlüğüne sahiptir ve her şeyi denemelidir (Beauchamp ve Frey, 2011; Çimen, 2019). Doğayı araç olarak gören insan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için doğayı hammadde deposu olarak kullanmaktadır. İnsanların bu davranışlarını denetleyecek akıl sahibi başka bir varlık olmadığı için eleştirilme olanakları da bulunmamaktadır (Özüpekçe, 2019; Ünder, 1996).

Sıkı insan merkezci yaklaşımın savunucularından olan Immanuel Kant, insanı doğadan soyutlayarak insanın ve insan dışında kalan doğanın birbirinden çok farklı olduğunu ileri sürmektedir. İnsan akıl ve ahlak sahibi olması, kendi amaçlarını belirleyebilmesi özellikleri sayesinde doğadan ayrılarak dünyadaki tek değer sahibi varlık olma özelliği taşımaktadır. İnsan dışındaki doğa ise akıl ve ahlaki bir arada bulunduramadığı için değerli değildir fakat insanın işine yaradığı ölçüde araçsal değere sahip olabilmektedir (İlhan, 2013; Kant, 2002).

4.3.1.2. Zayıf İnsan Merkezilik

Zayıf insan merkezci yaklaşım literatürde karşımıza “ılımlı antroposentrizm” olarak da çıkmaktadır. Zayıf insan merkezci yaklaşımında da sıkı insan merkezci yaklaşımda olduğu gibi insan, doğadaki tüm varlıklardan daha üstün konumdadır. Fakat insan yaşamını devam ettirebilmesi için sağlıklı bir ekosisteme ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla insan dışındaki doğal varlıklara, insanların yararı ölçüsünde içsel değer atfedilmektedir (İlhan, 2013). Norton, zayıf insan merkezliği benimseyerek çevrenin korunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Norton’a göre ekosistemdeki kaynakların gelecekteki kullanılabilirliği ve üretkenlik potansiyelinin değişmemesi için çevre korumacılık desteklenmelidir (Çimen, 2019; Saner, 1999).

4.3.1.3. Kâhyalık Etiği

John Passmore tarafından kaleme alınan “İnsanın Doğaya Karşı Sorumlulukları” adlı eserde çevre felsefesi için önemli olan kâhyalık yaklaşımı ortaya atılmıştır. Passmore, kâhya insanı, doğaya karşı sorumluluklarını yerine getiren fakat doğanın içsel değerinden etkilenmeyen insan, şeklinde ifade etmektedir. Bu sorumlulukları yerine getirmek doğanın bunu hak ettiği için değil, insanın doğayı kendisi için mükemmelleştirmesi amacı taşımaktadır.

Passmore, şimdiki nesillerin gelecek nesillere karşı sorumluluklarının olduğunu belirterek bu sorumluluklar arasında doğal kaynakların tüketimi, ekosistemlerin yok edilişi, hava ve su kirliliği ve nüfus artışı gibi durumlarda kısıtlamalar bulunmaktadır. Şimdiki ve gelecekteki nesillerin daha konforlu bir yaşam sürdürebilmeleri için insanların özverili olması gerekmektedir. Özetle kâhyalık etiği, insanın çıkarlarını gözeterек bu çıkarlar doğrultusunda hayvanlara veya doğaya karşı kâhyalık yapmasının sürdürülebilir bir yaşam sağlayacağını ifade etmektedir (akt. Akalın, 2019; Des Jardins, 2006; Passmore, 1974).

4.3.1.4. Aydınlanmış İnsan Merkezilik

Aydınlanmış insan merkezci yaklaşımı geliştiren Rener Dubos, insanın kendisini doğanın yaratıcısı olarak düşünüp doğaya yaratıcı vasfıyla müdahale etmesi gerektiğini söyler. Dubos'a göre insan, yaşamın çok az bir döneminde doğaya tapmakta ve doğanın eylemlerine seyirci kalmaktadır. İnsanı "insan" yapan doğayı şekillendirmesidir, insan ancak doğayı şekillendirdiği zaman gelişebilir (Ertan, 2004; Ünder, 1996). Dubos, yeryüzünün ruhu olduğunu belirterek bu ruhun korunması gerektiğini vurgular. İnsanın doğayı şekillendirme ve değiştirme arzusu yeryüzü ruhuna duyulan derin saygıyı nitelemektedir (akt. Akalın, 2019; Dubos, 1973).

Aydınlanmış insan merkezci yaklaşım da diğer insan merkezci yaklaşımlar gibi insanların doğayı istedikleri gibi kullanabilme haklarının olduğunu ileri sürmektedir. Fakat günümüz veya gelecek nesillerin uzun vadeli çıkarlarının sağlanabilmesi için doğanın ve ekolojik dengenin korunması gerektiğini savunur (Akalın, 2019).

4.3.1.5. Reformist İnsan Merkezilik

Reformist insan merkezci yaklaşım, Bryan G. Norton tarafından ortaya atılarak insan merkezci yaklaşım ile insan merkezci olmayan yaklaşımların arasında yer almaktadır (Ertan, 2004). Bu yaklaşımı diğer insan merkezci yaklaşımlardan ayıran en önemli fark, acıyı hissedebilen insan dışı canlılara değer vererek hukuksal özne vasfı atfetmesidir. Fakat insan dışı canlılara verilen değer asıl nedeni, bu canlılara yapılacak kötü davranışların insanlar için kötü sonuçlar doğuracağına inanmalarıdır. Genellikle insan dışı varlık olarak hayvanları ele alan bu yaklaşım, hayvanları araçsal olarak değerlendirmekte ve insanların hayvanlardan daha iyi ve verimli bir şekilde yararlanabilmesi için hayvanların yaşamlarını daha iyi şartlarda devam ettirmeleri gerektiği görüşünü savunmaktadır (Akalın, 2019).

4.3.1.6. Modern İnsan Merkezilik

Modern insan merkezci yaklaşımın savunucularından olan W. H. Murdy'ye göre, çevresel krizlerin sorumlusu olarak yalnızca insan merkezci yaklaşımları ele almak dar bir bakış açısıdır. İnsanlar sahip oldukları akıl sayesinde çevresini değiştirebilme yeteneğine sahiptir ve insan evriminden bu yana hızla gelişen çevreyi değiştirme yeteneğinin diğer canlılarla eşit derecede gelişmemesi canlıların birbiriyle eşit sayılamayacağını bir göstergesidir (Ertan, 2004; Murdy, 1975). Murdy, insanı her şeyin ölçütü ya da evrenin merkezi olarak nitelendirmese de insanın bünyesinde sahip olduğu doğruluk, adalet, sevgi ve estetik değerler sayesinde evrimin zirvesinde yer aldığını ileri sürmektedir. İnsanlar bu konumlarını devam ettirebilmeleri için sürekli kendini geliştirme ve ilerleme çabası içerisinde olmalıdır (Akalın, 2019; Murdy, 1975).

Modern insan merkezilikte insanlar kadar olmasa da diğer tüm canlılar da öz değere sahiptirler. Tüm canlılar var oldukları andan itibaren kendi yararını gözetmektedir, fakat insanların kendi menfaatleri diğer canlıların menfaatleriyle çakıştığında, insan kendi menfaatlerini ön planda tutmalıdır. Bu yaklaşım, insanı diğer tüm varlıklardan üstün tutarken aynı zamanda insanın kendi gelişimini ilerletebilmesi ve nesillerine bilgi ve kültür birikimini aktarabilmesi için sağlıklı bir ekolojik sisteme ihtiyaç duyduğunu belirtir. Dünya'nın genel düzeninin devam edebilmesi ve yüksek gelişmişlik düzeyine ulaşılabilmesi için canlı ve cansız varlıklara insanların yararı ölçütünde değer verilmelidir (Akalın, 2019; Murdy, 1975).

4.3.1.7. Serbest Pazarıcı Yaklaşım

Bu yaklaşım ekonomik büyümenin arttıkça insanların refah düzeyinin ve sürdürülebilir kalkınmanın artacağını savunur. Serbest pazarcılar, küreselleşmeye ihtiyaç duymaktadırlar, bu yüzden ekonomik büyüme gerçekleştirilirken çevrenin olumsuz etkilenip tahrip edildiğinin bilincinde de olsalar, üretim ve tüketim döngüsünün toplumları istenilen refah seviyesine ulaştırdığında çevresel standartlarında yükseleceğine inanırlar (Mazı ve Ercins, 2009).

Serbest pazarcılara göre çevresel sorunların asıl sebebi, ekonomik büyüme yetersizliği, yoksulluk, girişim başarısızlıkları ve yanlış seçilen politikalar. Bu görüş, geçimini doğadan temin eden üçüncü dünya ülkelerini hedef almakta ve çevre tahribatlarının asıl nedeni olarak onları göstermektedir. Dünya Bankası da bu ülkelerde yaşayan insanları hem çevre tahribatının nedeni hem de kurbanı olarak görmektedir (World Bank, 1992).

Serbest pazarcıların çevreyi tümüyle önemsemediğini söylemek yanlıştır. Çevresel sorunların, insan aklı sayesinde çözüme kavuşturulacağını düşünürler. Sınırsız ekonomik büyümeyi hedefleyen bu yaklaşım gelecekle ilgili fazla iyimser davranmakta ve gerçekçilikten de uzaklaşmaktadır. Ekonomik büyüme ne kadar önemli olsa da gelecek nesillerin çevresel haklarını gasp etmek doğru bir davranış değildir. Bu yüzden ekonomik büyüme gerçekleştirilirken doğa ile sağlıklı ve dengeli bir ilişki yürütülmelidir (Mazı ve Ercins, 2009).

4.3.1.8. Metaekolojik Yaklaşım

Metaekoloji kavramı, ticari mal, sermaye anlamı taşıyan “meta” kelimesi ile “ekoloji” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Bu bağlamda metaekoloji, ekolojik varlıkların piyasa unsuru haline getirilerek onların yaşamı destekleyen hayati öğeler değil, sermaye birikiminin kaynağı ve işlevsellik oranlarına göre değer alması anlamında kullanılmaktadır (Birdişli, 2013).

Bu yaklaşımda metaekoloji ekolojik varlıklar ile ekonomi arasındaki bağı açıklarken, “insan istek ve gereksinimlerinin sınırsız olmasının yanında doğanın kapasitesinin bir sınırı olduğunu” vurgulanmaktadır. Bu anlayıştan yola çıkılarak çevre ve ekonomi kavramlarının yakın ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. İnsan gereksinimlerini birincil olarak doğadan karşılar ve kaynak olarak doğayı görür. Bu çerçevede doğada bulunan sınırlı kaynakların yönetimi “doğanın ekonomisi” şeklinde adlandırılabilir (Birdişli, 2014; Worster, 1994).

Metaekolojinin gelişiminde etkisi olan Endüstri Devrimi ve kapitalist ekonomik sistem geleneksel doğa görüşünde köklü bir değişime neden olarak ekolojik varlıkların araçsal değerlere indirgenmesine ve piyasada satılabilecek “meta” formuna dönüşmesine neden olmuştur (Barry, 1999; Birdişli, 2014). Metaekolojide ekolojik varlıklar bulundukları doğal ortamdan alınarak meta haline getirilmekte ve uygun şartlarda pazarlara sunulmaktadır. Kaynak sularının şişelere konarak pazarlanması, kürkü olan hayvanların kürklerinden giyim eşyaları yapıp pazarlanması ya da nadir bulunan ağaç türlerinden mobilyalar yapılması gibi örnekler verilebilmektedir (Birdişli, 2013; Birdişli, 2014).

Metaekolojide ekolojik varlıkların üretim unsuru olarak görülmesi doğanın kaynak deposu olarak anlamlandırılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle oluşan çevre sorunlarına ilk olarak ekonomik bir kriz olarak yaklaşılmakta ve çözüm ekonominin işleyişi içerisinde aranmaktadır (Barry, 1999; Birdişli, 2014). Çevre sorunlarının çözümünde piyasaların uygun araçlarla regüle edilmesi ve çevre temizleme teknolojileri bulunduran yeni piyasaların oluşturulması önerilmektedir. Piyasayı regüle edecek araçlara örnek vermek gerekirse; yüksek

vergiler alınarak çevre sömürüsünün yavaşlatılması, ekolojik varlıkların kullanım ücretinin arttırılması ve mülkiyet haklarında değişime gidilerek özel ekonomik alanların oluşturulması gibi uygulamalar sayılabilir (Birdişli, 2014; Foster, 2002).

Metaekolojik yaklaşım ekolojik varlıkları birer üretim ve tüketim mekanizması olarak görmektedir. İnsanların ve devletlerin kontrolsüz gerçekleştirdikleri bu üretim ve tüketim faaliyetleri doğanın sınırlarını zorlamakta ve çevre sorunlarının artmasına sebep olmaktadır. Bu yaklaşımda çevresel endişenin değil ekonomik endişenin hâkim olması antroposentrik yaklaşımı merkeze aldığını göstermektedir, fakat insan çıkarları doğrultusunda çevre sorunlarına çözüm yolları da aramaktadır.

4.3.1.9. Teknoloji Merkezci (Teknosentrik) Yaklaşım

İnsanlık tarihi boyunca bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler toplumların kalkınmışlık düzeylerinin geliştiğini gösterse de bu ilerlemeler aynı zamanda insanın doğaya müdahalesinin arttığının da bir göstergesi olmuştur. Doğayı kaynak olarak gören insan geliştirdiği teknoloji sayesinde ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Toplumlar, kalkınabilmeleri için çevreye olan müdahalelerin sonucunda ortaya çıkan çevre krizlerini kalkınmanın gerçekleşebilmesi için gerekli görmektedir. Fakat doğal kaynakların sınırlılığı, insanı tüketen organizmadan koruyucu bir organizmaya dönüşmesine neden olmuştur. Oluşan çevre krizlerinin tümüne ilerleyen teknoloji sayesinde çözüm yolu bulunacağı düşünülmektedir. Bu anlayıştan doğan teknoloji merkezci yaklaşımın amacı, insan yararı gözetilerek teknolojinin olanaklarından yararlanarak çevre krizlerini önlemektir. Teknoloji merkezci yaklaşım çevresel değerleri toplumsal gelişmenin kaynağı olarak ele almakta ve bu değerlerin yok olması halinde insanlığın da sonunun geleceğini vurgulamaktadır (Algan, 2008; Sipahi ve Örselli, 2015).

4.3.1.10. Sığ Ekoloji

Yüzeysel olarak ekolojik görüşün benimsendiği bu yaklaşımda, doğa yine araç konumunda olup gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların sağlıklı ve refah seviyesi yüksek yaşam sürmeleri ve hava kirlilikleri ile kaynak tüketimine karşı önlemler alınması temel amaçtır (Keleş ve Hamamcı, 1998). Sığ ekoloji yaklaşımını savunanlar ortaya çıkan çevresel krizlerin ilk etkilerine odaklanmakta ve doğayı cansız bir varlık olarak görerek kendi çıkarları doğrultusunda çevreyi koruma yöntemleri geliştirmektedir (Des Jardins, 2006; Önder, 2003). Sığ ekoloji yaklaşımı kirlilik, kaynaklar, nüfus, kültür çeşitliliği, teknoloji ve eğitim gibi konularda farklı yöntemler belirleyerek kendi ilkelerini oluşturmuştur.

Kirlilik konusunda sığ ekolojiye göre, teknolojik gelişmeler sayesinde havada ve suda oluşan kirlilikler temizlenebilir ve bu kirlilikler dünya üzerinde daha dengeli bir şekilde yayılırsa bölgesel kirlilikler oluşmaz. Bunun yanında yasalar ile katlanılabilir kirlilik düzeyleri belirlenerek bu düzeyleri geçen kirletici endüstri kuruluşları az gelişmiş ülkelere taşınmalıdır. Sığ ekolojinin bu ilkesine göre gelişmiş ülkelerdeki insanların yaşamı az gelişmiş ülkelerdeki insanların yaşamına göre daha değerlidir. Bu görüşten hareketle kirlilik dışsattımının sadece az gelişmiş ülkelerdeki insanlara karşı değil oradaki tüm canlı yaşamına karşı işlenen bir suç olduğunu söylemek mümkündür (Keleş ve Hamamcı, 1998).

Sığ ekolojinin kaynaklar konusunda yaklaşımı, mevcut kaynaklardan insanların ve özellikle gelişmiş ülkelerde yaşayan bugünkü kuşakların yararlanması şeklindedir. Bu ilkeye göre teknolojiyi geliştiren ve yeryüzünün kaynaklarına ulaşp bunları yararlanmaya hazır hale getiren ülkeler, bu kaynakları kullanma açısından diğer ülkelere göre daha çok hak sahibidirler. Sığ ekoloji, kaynaklar azaldıkça pazar fiyatını yükseltmenin kaynakları koruyacağına hatta tükenmelerini engelleyeceğine inanmaktadır. Gelişen teknoloji sayesinde onların yerini tutabilecek kaynaklar üretilebileceğini iddia etmektedir. Bitkiler ve hayvanlar gibi doğal değerler yalnızca insana hizmet eden kaynaklar olarak görülür ve bu yüzden değer verilir, fakat insana sağladığı hizmet yolları bilinmiyor veya hizmet etmiyorsa bu kaynakların yok edilmesinde hiçbir sakınca yoktur (Keleş ve Hamamcı, 1998).

Sığ ekolojinin nüfusa bakış açısı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerin nüfuslarını azaltmaları gerektiği ve gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus artışının bir tehdit olduğunu söylerken gelişmiş ülkelerdeki nüfus ve aşırı tüketim sorunlarını görmezlikten gelmekte ve hatta iktisadi, askeri ve benzeri nedenleri ileri sürerek bu nüfus artışını desteklemektedir. Nüfus sorunları tartışılırken diğer canlılar hesaba katılmaz ve bu sorunlar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çözülmeye çalışılır (Ünder, 1996).

Sığ ekoloji kültür çeşitliliği ve teknoloji konusunda az gelişmiş ülkelere, sanayisi gelişmiş Batılı ülkeleri takip etmelerini ve örnek almalarını önermektedir. Batılı gelişme anlayışının benimsenmesiyle kültür çeşitliliğinin ve olumlu öğelerin korunacağına inanılmaktadır. Son olarak eğitim ve bilim konusunda sığ ekoloji, çevresel durumun kötüleşmesi, kaynakların tükenmesi, ekonomik büyüme ile sağlıklı bir çevrede yaşama amaçları arasında denge kurabilecek çok sayıda uzmanın yetiştirilmesi gerektiğini belirtir. Teknolojinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir, bu yüzden de temel bilimlere öncelik verilmelidir (Keleş ve Hamamcı, 1998).

4.3.2. Canlı Merkezci (Biosentrik) Yaklaşım

İnsan merkezci yaklaşımlar doğayı her şekilde kullanmaya teşvik ettiğinden dolayı doğa insanlar tarafından sömürüye uğramış ve bu sömürü sonucunda ekolojik krizler ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsan merkezci yaklaşımların temeli “Her şey insan içindir” ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeye karşı 1700’lü yılların sonuna doğru canlıları merkeze alan ve tüm canlılara değer atfeden görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Canlı merkezci yaklaşımlar, insan, hayvan, bitki fark etmeksizin tüm canlıların önemli ve hak sahibi oldukları anlayışına dayanmaktadır. Canlı merkezci yaklaşım insanı, doğadaki en ayrıcalıklı varlık olarak kabul etmez. Diğer canlılarda canlı olmalarından dolayı içsel değere sahiptir ve insanların bu canlılara karşı saygı duyma yükümlülükleri vardır (Yıldırım ve Çobanoğlu, 2009).

Canlı merkezci yaklaşımın temeli dört temel inanca dayanmaktadır. Bunlar;

- İnsanlar öz yapılarından dolayı diğer canlı türlerinden üstün değildir.
- İnsanlar ve tüm canlılar aynı anlam ve biçimde yeryüzündeki yaşamın birer üyesidir.
- İnsanlar dahil olmak üzere tüm canlı türleri bir bağımlılık sisteminin parçasıdır.
- Tüm canlılar kendi iyilikleri için kendilerine uygun yöntemlerin peşinden giderler (Des Jardins, 2006).

Canlı merkezci yaklaşım, yaşama saygı etiği, doğaya saygı etiği, gaia yaklaşımı ve hayvan hakları yaklaşımı olmak üzere beş farklı yaklaşımı içermektedir. Tüm bu yaklaşımlar, temelinde canlıların değer sahibi olduklarını vurgulamaktadır.

4.3.2.1. Yaşama Saygı Etiği

Fransız teolog, doktor, müzikolog ve Nobel Barış ödülü sahibi (1952) Albert Schweitzer tarafından insan merkezci yaklaşımların eleştirildiği ve yaşamın kutsallığına dayanan “Yaşama Saygı Etiği” geliştirilmiştir. Schweitzer, etiğin sürekli evrildiğini ve ahlaksal topluluğun ilgi alanlarının sürekli olarak genişlediğini söylemektedir. Etik evrilirken gösterdiği ilk adım insanlar arasındaki dayanışma duygusunun gelişmesi iken son adım ise, bireyin sorumluluk sınırlarının tüm insanları içerisine alacak biçimde geniş olduğunu görmesidir. Schweitzer insanların diğer canlıların yaşamına gerekli saygıyı göstermediğini düşünmektedir. Schweitzer’e göre her canlı yaşama iradesine sahiptir ve canlılar yaşam iradelerini ortaya koydukları sürece varlıklarını sürdürebilirler. Yeryüzündeki iyiliğin temelini yaşamı korumak, geliştirmek ve onun en yüksek imkanlarını gerçekleştirmek oluşturmaktadır. Kötülüğün temelinde ise yaşamı yok etmek, ona zarar vermek ve gelişimini engellemek yer

almaktadır. Dolayısıyla iyiliğin gelişebilmesi için tüm canlı varlıkların yaşamlarına saygı duyulması gerekmektedir (Omca Çobanoğlu, 2019; Schweitzer, 1966a).

Yaşama saygı etiği, hayvanlar, bitkiler ve mikroorganizmalar olmak üzere tüm yaşam formlarına odaklanmaktadır. Bu yaklaşımda her türlü yaşam formu birbiriyle eş değerdir ve bu canlılar arasında ayırım yapılmamaktadır. İnsan akıl sahibi bir varlık olduğundan dolayı kendi dışındaki diğer canlı varlıklara karşı da nezaketle yaklaşmalıdır. Yaşama saygı etiğinde *sevgi* kavramı önemli bir yere sahip olup bu anlayışın vazgeçilmezi olarak kabul edilmektedir. Bütün canlıların özünde sevgi vardır ve tüm canlılar şefkate ve merhamete muhtaçtır (Schweitzer, 1966b). Yaşama saygı etiği bir varlığın canlı olup olmadığıyla ilgilenmekte cansız varlıkları ise göz ardı etmektedir. Cansız varlıklara canlılara sağladıkları yarara göre önem atfedilir. Bundan dolayı bu yaklaşımın bütüncül bakış açısına değil bireyci bakış açısına sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4.3.2.2. *Doğaya Saygı Etiği*

Paul W. Taylor tarafında geliştirilen “Doğaya Saygı Etiği”, insanların sahip olduğu içsel değere diğer yaşam formlarının da sahip olduğu ve tüm canlıların beslenme, barınma gibi haklarının bulunduğunu belirtmektedir. Taylor her canlının önemli olduğunu vurgularken bu canlıların kendilerine göre iyiliklerinin olduğunu ve söz konusu iyiliklerin belirlenmesinde her bir türün ayrı bir doğasının olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir. Taylor’un bu yaklaşımı şu dört ilke üzerine kurulmuştur:

- İnsanların diğer canlılardan hiçbir farkı yoktur. Her canlı eşit ölçüde yeryüzündeki yaşam topluluklarının bir parçasıdır.
- İnsan diğer canlılarla karşılıklı bağlılık sistemi içerisinde yer almaktadır.
- Tüm canlılar kendileri için iyi olan şeyleri gerçekleştirmeye çabalayan ereksel yaşam merkezlidir. Tüm canlılar birbirinden farklı ve benzersizdir.
- İnsanların diğer canlılara karşı özel bir üstünlüğü bulunmamaktadır (Ünder, 1996).

Günümüzde daha da geliştirilen doğaya saygı; kötülük yapmama, karışmama, sadakat ve onarımcı adalet olmak üzere dört temele dayandırılmaktadır. Bu kavramlardan birinci sırada yer alan kötülük yapmama, hiçbir canlıya kötü bir davranışta bulunmamayı ve onlara zarar verebilecek davranışlardan uzak durmayı ifade etmektedir. Kötülük yapma ahlaki düşüncelere sahip bir canlıya özgü olmasından dolayı bu ifade yalnızca insanları sorumlu tutmaktadır. İkinci olarak karışmama ifadesine göre, doğada yaşayan tüm canlıların özgürlüğüne karışılmamalı ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri şeylerden yoksun

bırakılmamalıdır. Sadakat kavramı ise, doğada yaşayan canlılara kötü davranmamayı, ihanet etmemeyi ve aldatıp yanıltmamayı ifade etmektedir. Bir canlı başka bir canlı türünü katletme hakkına sahip değildir bu yüzden de her türlü avcılık faaliyetlerinin sorgulanması gerekmektedir. Son olarak onarımcı adalet kavramında ise diğer göstergelere bağlı olarak canlılara zarar verenin yaptığı bu yanlış telafi etmesi durumu ifade edilmektedir (Yılmaz, 2014). Taylor'un doğaya saygı etiği her ne kadar canlı türlerinin korunması yönünde öğeler içerse de zorunlu haller olarak sayılabilecek besin ihtiyacı gibi durumlarda hayvanların öldürülmesine izin vermektedir (Ünder, 1996).

4.3.2.3. Gaia (Yaşayan Dünya) Etiği

Canlı merkezci yaklaşımlardan bir diğeri olan “Gaia Etiği”, İngiliz bilim insanı James Lovelock tarafından ortaya atılmış ve mikrobiyolojist olan Lynn Margulis’in Lovelock’u desteklemesiyle daha da geliştirilmiştir. Bu yaklaşım adını Yunan mitolojisinde ilk Ulu Tanrıça ya da Ana Tanrıça olan Toprak Ana Gaia’dan almaktadır. Lovelock’a göre Dünya canlı bir organizma gibi kendi kendini düzenleyen bir sistemdir. Dünya, üzerinde yaşayan organizmalar tarafından kimyasal ve fiziksel olarak değişime uğramakta ve bu durum Dünya’nın süper bir organizma olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Gaia yaklaşımı tarih boyu devam eden yaşamın evrilmesini ve süreçlerin değişmesini bir tehdit olarak görmemekte aksine Gaia’yı canlı ve istikrarlı tuttuğunu söylemektedir (Garrard, 2017).

Dünyadaki yaşam sibernetik kontrolü sağlamak ve biota kendiliğinden ve bilinçli olmayan bir şekilde homeostatik geri besleme sistemini işletmektedir, böylelikle küresel ısı ve kimyasal yapı korunmaktadır. Lovelock Gaia için ilk hipotezinde yüzey sıcaklığında, atmosfer bileşiminde ve deniz tuzluluğunda küresel bir kontrol sisteminin var olduğunu ortaya koymuştur (Gaia Hipotezi, 2021). Geçmişte gezegenimizin buzullarla kaplı olduğunu kanıtlanmasının ardından Lovelock bu durumu Güneş’in daha da ısınmasına bağlı olarak Dünya’nın küresel yüzey sıcaklığını koruması şeklinde açıklamaktadır. Lovelock Güneş ışığının camın içerisinden geçtiği gibi Dünya’nın atmosferinden geçerek yerküreyi ısıttığını söylemektedir. Bu ısı atmosferdeki gazlar sayesinde tutulmaktadır, eğer atmosferdeki karbondioksit oranı artarsa Dünya’nın içerisinde tutulan ısı artarak sera etkisi yaratmaktadır. Gaia’nın yaşamı destekleyebilmesi için sera etkisinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Sera etkisinin azı da çoğu da ölümcül sonuç doğurabilir. Lovelock, canlılar arasında gerçekleşen karbon döngüsü sayesinde atmosferdeki karbondioksit miktarının yüzey ısını koruyacak bir şekilde düzenlendiğini ileri sürmektedir. 1990 yılında Michael Allaby tarafından kaleme alınan Guide to Gaia (Gaia Rehberi) kitabında birbirine paralel

mekanizmaların su, sülfür, iyot döngülerini düzenlediği ve okyanusların tuzluluk oranlarını dengelediği belirtilerek Lovelock'un hipotezi desteklenmiştir (Garrard, 2017).

Gaia yaklaşımı insan merkezci yaklaşımların *sadece insan* tezine şiddetle karşı çıkmaktadır, hatta Kate Rawles hızla artan nüfusu *gezegenin ciddi bir hastalığı* şeklinde ifade etmektedir. Bu yaklaşımda canlılar kendilerine özgü değerler taşımaktadır ve insanların diğer canlılarla ortak yaşamayı başarabilmesi en önemli gelişme olarak sayılmaktadır (Garrard, 2017).

4.3.2.4. Hayvan Hakları Yaklaşımı

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki ilişki geçmişten günümüze farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığın ilk dönemlerinde besin ve giyim ihtiyacı olarak kullanılan hayvanların daha sonra bazılarının evcilleştirilmesi ile güçlerinden faydalanılmaya başlandığı görülmektedir. İnsanların kendilerini dünyanın efendisi olarak görmelerinden dolayı hayvanlar üzerinde tahakküm kurma isteği zamanla giderek artmış ve tıbbi deneylerde, ilaçların, kozmetik ürünlerin ve nükleer silahların test edilmesinde hayvanlar kullanılmaya başlanmıştır. Ticari gelir uğruna doğal ortamından alınan hayvanlar kafeslere hapsedilerek bu yapay ortamlarda insanlara sergilenmiş ve eğlence amacıyla oynatılmış veya dövüştürülmüştür. İnsanların hayvanlara karşı tutum ve davranışları, 18. ve 19. yüzyıllarda evcil hayvanlara karşı kötü davranışlar ve işkenceleri önlemek adına kurulan dernekler sayesinde hayvan hakları düşüncesinin temellerinin atılmasıyla değişime uğramıştır. Hayvan hakları düşüncesi bazı hayvanları insanların kıyıcı ve kullanıcı tutumlarından korumaya değer görerek onlara özsel bir değer atfetmektedir. Özsel değere sahip olan bu hayvanlar aynı zamanda doğal ya da ahlaksal haklara da sahiptir (Omca Çobanoğlu, 2019).

Hayvan hakları düşüncesinin gelişmesinde pek çok filozofun katkısı olsa da bu düşüncenin asıl savunucuları Peter Singer ve Tom Regan'dır. Avustralyalı filozof ve hayvan hakları koruyucusu Singer, hayvanların etik ilkelerin dışında bırakılmasının ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi adil olmayan davranışlar içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Hayvanların bu şekilde dışlanması "türçülük" olarak tanımlamakta ve ırkın, cinsiyetin veya belli bir türe ait olmanın ahlaki ilgiden dışlanmak için bir gerekçe olmadığını savunmaktadır. Singer'e göre türçülük anlayışını benimsemiş birisi, insan türünü diğer türlerden üstün görmekte ve diğer türleri yiyecek, iş gücü, deri, kürk gibi birçok amaçla kullanma ve avlama hakkını kendinde görmektedir. Singer, hayvanların da insanlar kadar acı çektiğini belirtmektedir ve buradan yola çıkarak acı ve hazza duyarlı canlıların eşit tutulması gerektiğini söylemektedir. Bu durumda

insan ve hayvan eşit kabul edilmeli ve hayvanlara da ahlaki bakış açıları sunulmalıdır (Singer, 2005).

Amerikalı ahlak felsefecisi ve hayvan hakları koruyucusu olan Tom Regan hayvanları, insanların ahlaksal açıdan saygı göstermesi gerektiği varlıklar olarak görmektedir. Regan’a göre ahlaki değerlere sahip olmak “yaşam öznesi” olmakla ilişkilidir. Yaşam öznesi, başka varlıklara yarar sağlama ve başkalarının çıkarlarının nesnesi olma gibi durumlardan bağımsız olarak, algıya, belleğe, inanca, gelecek duygusuna, acı ve haz duygusuna sahip olmaya; hedeflerine ulaşmak için faaliyete geçebilme yeteneğine sahip bütün canlıları kapsamaktadır. Bu kriterlere sahip her varlığın özsel değerinin olduğunu kabul eder. İnsanların yaşamını tehdit eden yırtıcı ve zehirli hayvanlar olsa da bu tür hayvanları tuzağa düşürme veya avlama gibi davranışlarda bulunmanın haklı çıkarılamayacağını altını çizmektedir (Omca Çobanoğlu, 2019).

4.3.3. Çevre Merkezci (Ekosentrik) Yaklaşım (Bütüncül Çevre Etiği)

Canlı merkezci yaklaşımlar doğanın insan egemenliği düşüncesine karşı çıkarak tüm canlılara değer atfedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat yeryüzünde sadece canlı varlıklara değer verilmesi cansız varlıkları yok saymak anlamına gelir. Canlı yaşam formları yaşadıkları çevrede ihtiyaçlarının birçoğunu cansız varlıklardan temin etmekte aynı zamanda cansız varlıkların dağılımına bağlı olarak yaşam düzenlerini kurmaktadır. Canlı ve cansız tüm varlıklar birbiriyle bağlantı halinde olup bu karşılıklı bağımlılık ilişkileri organik bir bütünü oluşturmaktadır. Bu bütünün içerisindeki bir bağlantının kopması demek tüm sistemin sekteye uğraması ve düzenin bozulması anlamına gelmektedir. Örneğin bir orman ekosisteminde kuraklık sorunu baş göstermeye başlarsa su kaynakları zamanla azalacak ve buna bağlı olarak bazı hayvanlarda göç hareketi gözlemlenirken dirençli olmayan bazı hayvanların ise öldüğü görülecektir. Bitkiler de yaşamları için suya ihtiyaç duymaktadır. Toprağın aşırı kuruması bitkilerin topraktan suyu almasını engellerken aşırı sıcak hava terlemeyi arttıracak, bu yüzden de bitki kendi içerisindeki suyu da kaybetmeye başlayacaktır. Bitkiler hayvanlar gibi aktif hareket edemediklerinden uzun süreli bir kuraklık bitkilerin direkt ölümüne sebep olacaktır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere cansız varlıkların canlı varlıklar üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Cansız varlıklar, canlılar için bu kadar önem arz ederken onları sadece kaynak olarak görmek ve değer atfetmemek ahlaki bir yetersizlik olacaktır. Canlı merkezci görüşler varlık bütününe önemsememektedir. Canlı merkezci görüşün yetersizliğinden ortaya çıkan çevre merkezci etik yaklaşım, doğaya bütün olarak haklar vermekte ve ona içsel değer atfetmektedir.

Çevre merkezci görüşün temelleri Thomas Malthus'un nüfus teorisine ve Charles Darwin'in evrim teorisine dayandığı düşünülmektedir. Malthus nüfus teorisinde, doğal kaynakların hızlı bir şekilde tüketildiğini ve insan nüfusu ile doğal kaynaklar arasındaki orantının giderek bozulduğunu belirterek, insan nüfusunun sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Doğal kaynakların sınırlı miktarda bulunması hakkındaki görüşleri, ekolojik düşünce biçimlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Darwin ise, tüm canlıların birbirleriyle ve yaşadıkları çevre ile uyum ve denge içerisinde olması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda evrim teorisinde, türlerin tek seferde ayrı ayrı yaratıldıkları ve her zaman öyle kalacakları görüşlerini reddetmektedir. Darwin'e göre, insan doğal evrim süreçlerinin bir parçasıdır. Evrim genetik bir süreklilik olduğu için insanı diğer canlılara bağlamakta ve onlarla akraba haline getirmektedir. Evrim süreçlerini etkileyen faktörlerden biri de cansız çevre olduğu için tüm varlıklar birbiriyle etkileşim içerisinde (Yıldırım ve Çobanoğlu, 2009).

Çevre merkezci yaklaşımın temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ekosistem birbiriyle bağlantılı olan parçalar bütünüdür.
- Ekosistem içerisindeki her parça birbiriyle eşit değere ve öneme sahiptir.
- Farklılıklar var olsa da bütünlüğün algılanması gerekir.
- Ekosistem içerisinde var olan canlı varlıklar arasında hem mücadele hem de iş birliği vardır.
- İnsanlar ekosistem içerisinde var olan diğer canlılarla bağlantılıdır ve bütünün ayrılmaz bir parçasıdır.
- İnsanlar, doğa ile etkileşimlerinde doğadaki diğer varlıkların da var olma ve varlığını sürdürme hakkına sahip olduklarını bilmelidir.
- İnsanların doğanın düzeni, işleyişi ve doğada edindiği yer gibi konuları anlaması için sadece bilimsel bilgi yeterli değildir, sezgisel bilgiye de gereksinimleri vardır (Çetin, 2019).

Çevre merkezci yaklaşım doğayı bütün olarak ele almaktadır. Kendi içerisinde yeryüzü etiği ve derin ekoloji olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir.

4.3.3.1. Yeryüzü Etiği (Toprak Etiği)

Çevre merkezci yaklaşımlardan biri olan yeryüzü etiği Amerikalı bilim insanı Aldo Leopold tarafından geliştirilmiştir. Leopold doğada çalışmayı, geziler yapmayı, boş zamanlarını doğada geçirmeyi ve insanlara doğayı öğretmeyi oldukça seven birisidir. Hayatı boyunca doğa ile kurduğu bu bağ yeryüzü etiği yaklaşımının ortaya çıkmasına ve gelişmesine

katkı sağlamıştır. Leopold küçük yaşlardan beri avcılık ve doğa sporları ile meşgul olmuştur. Avcılık babasından kalan bir miras gibidir. Leopold'un babası avcılığı bir spor olarak görmektedir fakat Leopold bu konuda kendine etik ilkeler belirlemiştir. Örneğin avlanacağı zamanı yavrulama dönemine göre belirler ya da av sayısını sınırlı tutmaya itina gösterirdi. Leopold'un bu özelliklerine baktığımızda çevre merkezci bir görüşe sahip olduğunu söylemek zorlaşmakta hatta avcılık davranışları yüzünden canlı merkezci bir görüş bile taşımamaktadır. Fakat Leopold'un bir anısına göre ormancılık alanında bir görev içerisindeyken yardımcılarıyla beraber nehir kenarında dinlendikleri sırada otların arasında bir hareketlilik görülür. Ortalıkta sis olduğu için bu harekete sebep olan canlıyı göremezler fakat geyik olduğunu düşünüp o bölgeye ateş ederler. Sis dağıldıktan sonra otların arasına giderek vurdukları canlının ne olduğunu kontrol etmeye gittiklerinde ise anne kurt ve yavru kurtları görürler. Anne kurt ve yavrulardan biri vurulmuştur. Anne kurt orada öylece yatarken yaralı olan yavru da onlardan kaçmaya çalışmaktadır. Leopold anne kurdun gözlerine baktığında gördüğü şeyi “yeşil alevin öfkesi” olarak nitelendirmiştir. Anne kurt bir süre sonra ölünce yeşil alevin de öfkesi diner fakat bu olayın etkisi Leopold'un zihninden silinmez ve Leopold sonraki yıllarda yırtıcıların korunması ve av yönetimi hakkında farklı düşünceler benimser (Çetin, 2019; Meine, 1988). Leopold yeryüzü etiğini oluştururken doğanın kişisel çıkarlar uğruna yok edilmesini ve sınırsız büyüme vaadi sunan ülkelere bir uyarı olmasını temel almıştır. Leopold toprağı bir canlı olarak nitelendirmektedir. Leopold'a göre toprağı, dağları, havayı ve akarsuları uyum içerisindeki bir bütünün parçaları olarak görmek mümkündür. Eğer yeryüzü canlı ise biz de ona yönelik büyüme, sağlık, hastalık ve ölüm gibi birtakım özellikler yükleyebiliyorsak o zaman yeryüzü bütün olarak ahlaki ehliyeti hak etmektedir (Des Jardins, 2006).

Leopold, o güne kadar ortaya çıkan etik görüşleri incelediğinde etik ilkelerin iki aşamadan oluştuğunu tespit etmiştir. İlk aşama kişiler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini kapsamaktadır. İkinci aşama ise kişi ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. İkinci aşamaya göre kişi kendine nasıl davranılmasını istiyorsa başkalarına da öyle davranması gerekmektedir. Bu etik anlayışlar insan merkezci olup insanın diğer canlılarla veya toprakla ilişkisini içermemektedir. Leopold üçüncü etik anlayış aşamasına geçilmesi gerektiğini söyleyerek bu aşamanın insanın etrafındaki doğayı da içerisine alacak kadar genişletilmesi gerektiğini belirtmektedir. Etiğin üçüncü aşamaya ulaşabilmesi için, ekolojinin bütüncül bakışı benimsenip hem toprak hem de üzerinde yaşayan canlılar bir topluluk olarak görülmeli, toprağı faydacı bakış açısı kınanmalı, insan merkezci görüşlerden uzaklaşılmalı, ekosistemlerin ve sistem üyelerinin hakları korunmalıdır (Akkoyunlu Ertan, 2015; Özdağ,

2005). Yeryüzü etiği insanları, insan egemen toplum anlayışından uzaklaştırarak birbirine bağlı sitemin bir parçasına, ekolojik yurttaşla dönüştürmektedir. Ekolojik yurttaşlar, yeryüzü üzerindeki varlıkların birbirleriyle görünen veya görünmeyen bağlarının bilincinde olmalı, diğer varlıkları gözetmelidir (Akkoyunlu Ertan, 2015).

4.3.3.2. Derin Ekoloji

İsveçli bilim insanı Arne Naess tarafından ilk kez ortaya atılan derin ekoloji kavramı, insan merkezci görüşlere karşı çıkarak insanın doğanın bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Derin ekoloji, insanların yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gereksinimlerini doğaya zarar vermeden karşılamaları gerektiğinin altını çizerek ekosistemlerin dengede tutulmasının önemine vurgu yapmaktadır. Naess, sadece doğanın dallar ve yapraklarla değil, daha derin köklerine ulaşabilmek için derin sorular sorulması gerektiğini vurgulamaktadır. Naess'in derin ekolojiye yönelmesi yaşam hakkında derin sorular sormasıyla başlamıştır. Tüm yaşam alemleri birbirlerine samimi ilişkilerle bağlantılıdır. *Yaşam* kelimesi sadece insanları veya diğer canlıları değil aynı zamanda, nehirleri, okyanusları, dağları, kırları ve ekosistemleri de kapsamaktadır. Birçok derin ekoloji savunucusu sloganlarında "Bırakın nehirler yaşasın!" gibi söylemlerde bulunmaktadır (Şakacı, 2011).

Derin ekolojistlere göre sığ ekoloji ile derin ekoloji birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Sığ ekoloji doğaya kendinden değer atfetmemekte doğayı insanın kullanabileceği bir araç olarak görmektedir. Sığ ekoloji kirlilik ve tüketime karşı savaş başlatmış olsa da bunun temelinde yine insan sağlığı ve refahı bulunmaktadır. Fakat derin ekolojide, tüm organizmalar biyosferik ağ içerisindeki düğümler olarak görülür ve doğa kendiliğinden bir değere ve öneme sahiptir. Derin ekoloji yeryüzünün insanlara ait olmadığını vurgular. Naess bu durumu Norveç'te bulunan flora, fauna, nehirler, manzaralar gibi doğal varlıklar Norveçlilerin malı değildir, insanlar doğaya sahip olamaz, insanlar yalnızca o bölgelerde yaşamını sürdürür ve ihtiyaçlarını doğadan temin eder şeklinde açıklamaktadır (Naess, 1995; Şakacı, 2011).

Naess'e göre sığ ekoloji ile derin ekoloji arasındaki şu farklılıklar bulunmaktadır:

1. Sığ ekoloji kirlilik konusunda hava ve su kirliliği açısından teknolojinin geliştirilmesi ve kirliliğin eşit bir şekilde yayılması gerektiğini düşünmektedir. Ağır endüstriyel atıkların olduğu sanayiler az gelişmiş ülkelere taşınmalıdır. Derin ekolojiye göre kirlilik biyosferik açıdan değerlendirilmelidir. Ayrıca üçüncü ve dördüncü dünya ülkelerinin kirlilik konusunda yeterli bütçeye sahip olmadığı bundan dolayı birinci ve

ikinci dünya ülkelerinin azgelişmiş ülkelere bu konuda destek olması gerektiğini vurgulamaktadır.

2. Kaynak paylaşımı sığ ekoloji yaklaşımına göre, öncelik insanlarda olacak şekilde yapılması gerekmektedir. Özellikle zengin ve gelişmiş ülkelerdeki günümüz kuşağı kaynaklardan yararlanmalıdır. Diğer canlılara göre insanları kaynak paylaşımında öne çıkaran unsur ise teknolojik gelişmelerdir. Gelişen teknoloji, kaynakları kullanmayı olanaklı hale getirir ve teknolojiyi yapan ve geliştiren insanlar olduğuna göre kaynaklardan yararlanma önceliği de insanlara aittir. Ayrıca bir kaynağın yararı bilinmiyorsa onun yok edilmesinde de hiçbir zarar bulunmamaktadır. Derin ekolojide ise kaynaklar ve yaşam biçimleri kendileri için vardır. Hiçbir doğal varlık kaynak olarak düşünülemez, bu tarz bir anlayış insanların üretim ve tüketim kalıplarından ortaya çıkmaktadır.
3. Nüfus konusunda sığ ekolojinin bakış açısı yine insan odaklıdır. Başka yaşam biçimlerindeki nüfus patlamalarıyla ya da nesillerinin tükenmesiyle ilgilenmez. İnsanlarda nüfus artışının fazla olmasını geliştirmekte olan ülkeler için tehdit olarak görür. Derin ekoloji nüfus konusunda, ortaya çıkabilecek nüfus patlamalarının yaşam üzerindeki baskıyı artırdığını dile getirmektedir. Bu baskıyı azaltmak için nüfusun azaltılması ve kontrol altında tutulması gerektiğinin altını çizmektedir.
4. Kültür çeşitliliği ve teknoloji konusunda da sığ ekoloji ve derin ekoloji farklı anlayışları benimsemişlerdir. Sığ ekoloji, Batının gelişmiş ülkelerinin sanayilerini, geliştirmekte olan ülkelerin amaç edinmesi ve örnek almasını önermektedir. Batı teknolojisinin benimsenmesinin, kültürel çeşitlilik ile olumlu öğeleri birbirine bağdaştıracığı düşünülmektedir. Derin ekoloji ise, az gelişmiş ülkelerin kültürlerini gelişmiş ülkelerin kültürlerinden korumaya çalışmaktadır.
5. Eğitim ve bilim konusunda sığ ekoloji, sağlıklı bir çevre ile ekonomik gelişmeyi dengede tutabilecek uzman kişilerin yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Derin ekolojide ise sağlıklı çevre politikaları benimsenmesi ve tüketime yönelik olmayan bir eğitim anlayışının oluşması gerekliliği vurgulanmaktadır (Gökdayı, 2003).

Naess, derin ekolojinin sığ ekolojiye göre daha fazla soru sorması ve derin düşünmesi açısından köklü değişikliklere sebep olacağını düşünmektedir. Ciddi düzeydeki çevre problemlerini çözümleyebilmek için dünya görüşünde toplumsal veya kişisel pratiklerin dışında daha fazla değişimin yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle derin ekoloji

destekçileri iki farklı doğrultuda hareket ederler. İlki ihtiyaç duydukları türden değişikliğe giderler ve bilim insanları, politikacılar, sanatçılar bu değişiklikleri gerçekleştirmek için çalışırlar. İkinci hareket ise çevre problemlerini ortaya çıkaran dünya görüşünü değiştirerek yeni bir felsefe geliştirmek ve yaymaktır. Naess alternatif yeni felsefe görüşlerinin arandığı alana *ekofelsefe*, alternatif felsefenin oluşması için soruların sorulduğu olduğu alana ise *ekosofi* adını vermektedir. Naess, gerekli değişimlerin yapılabilmesi için çok fazla sayıda ekosofinin yetişmesi gerektiğini söylemektedir (Des Jardins, 2006; Şakacı, 2011). Naess kendi ekosofisini *ekosofi-T* olarak nitelendirmektedir. Ekosofi-T başka bir insanın bakış açısını benimsemek belirli adımlarını takip etmek yerine, kendi duygu ve düşüncelerimizin bizi sonuca götüreceğini söylemektedir. Bu ekosofinin kendi sistemimizi kurmamızı ve geliştirmemizi öğreteceği düşünülmektedir. Burada önemli olan değişimin bir an önce başlaması gerektiğini anlamak, gerçekçi ve benzer sonuçlara ulaşmaktır (Çetin, 2019; Rothenberg, 1992)

Ekosofi-T felsefesine dayanan derin ekoloji akımının temelini oluşturan ilkeler Arne Naess ve George Session tarafından 1984 yılında belirlenmiştir. Bu ilkeler aşağıdaki gibidir:

1. Yeryüzündeki her şey bir değere sahiptir ve insan merkezci düşünceler terk edilmelidir.
2. Ekosistemler kendiliğinden değerlidir ve türlerin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.
3. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçlarını çevreyi yok etmeden doğadan karşılayabilir. Fakat insanların yaşamsal ihtiyaçlar dışında, doğadaki çeşitliliği ve zenginliği azaltmaya hakları yoktur.
4. Ekosistemlerde her şey dengeli olmalıdır. Nüfus patlamaları insan yaşamını ve kültür gelişimini olumsuz etkileyeceğinden nüfus az olmalıdır. Bu durum diğer canlı formları için de geçerlidir.
5. İnsanlar çevrelerine çok fazla müdahale etmektedir ve bu müdahale sonucu dünya hızla kötü bir sonuca doğru sürüklenmektedir.
6. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi adına politikaların değiştirilmesi gerekmektedir. Bu politikalar ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkilemektedir.
7. Yaşam niteliği önemlidir. İdeolojik değişim, giderek artan yaşam ölçüsü değil yaşam kalitesinin değerlendirilmesi şeklinde oluşacaktır.

8. Derin ekoloji ilkelerinin kabul edilmesiyle çok büyük bir değişiklik yaşanacaktır. Bu ilkeleri paylaşan herkesin, gerekli değişimleri gerçekleştirmeleri için ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır (Gökdayı, 2003).

Derin ekoloji akımında doğa nesne konumundan çıkarılarak bir benliğe sahip olan özne konumuna getirilmiştir. Doğanın da insan gibi ahlaki değeri bulunmaktadır.

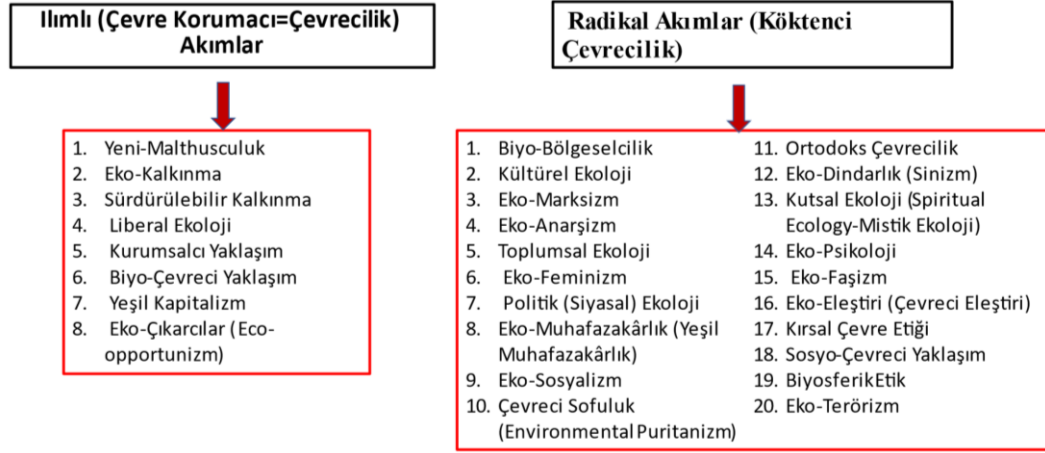
4.3.4. Fütürist (Gelecekçi) Yaklaşım

Fütürist yaklaşım geçmiş ya da günümüze değil geleceğe odaklanan bir yaklaşım olup merkezine “gelecek kuşakları” almaktadır. Gelecek kuşaklar kavramı sadece insanların nesillerini değil canlı ve cansız tüm varlıkların devamlılığını kapsamaktadır. Bu yaklaşıma göre gelecek kuşaklardan ödünç aldığımız kaynaklar ve değerler vardır. Bu nedenle çevrenin sahibi olarak nitelendirebileceğimiz gelecek kuşaklara ve onlarda kendilerinden sonra gelecek kuşaklara karşı çevresel sorumluluk benimsenmelidir. Fütürist yaklaşım çevre merkezci yaklaşım gibi çevreyi bütün olarak ele alır ve değerli görür fakat bu yaklaşımın ötesinde şu an var olan çevresel unsurların gelecekte de var olması gerekliliğini ekler (Kayaer, 2013).

İnsan çevreyi etkileyen en önemli etmenlerden biridir, bu yüzden gelecekteki şartlar insanoğlunun davranışlarına göre şekillenecektir. İnsanların çevreye karşı olumsuz davranışlarının devam etmesi hâlinde gelecek kuşaklara bırakabileceği bir çevre olmayacaktır. Fütürist yaklaşım mevcut durumlardan dersler çıkarılarak kötü gidişatın frenlenmesini amaçlamaktadır. Gelecek kuşakların haklarını gasp etmeden bugünün ihtiyaçları karşılanmalı ve bir sonraki kuşağa yaşayabilecekleri bir çevre bırakılmalıdır (Kayaer, 2013).

4.4. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Dördüncü Alt Probleme Ait Bulgular: Çevre Etiği (Ekoloji Düşünce) Akımları

Çevre sorunlarının artmasıyla birlikte çevre sorunlarının kökenlerinin sorgulandığı ve çözüm yolları arandığı farklı akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlar ılımlı (çevre korumacı, çevrecilik) ve radikal (ekolojik) akımlar olmak üzere iki farklı ana başlık altında toplanmıştır. Çevre etiği akımlarına yönelik sınıflandırma şeması *Şekil 2*'de gösterilmektedir.



Şekil 2 . Çevre etiği akımları sınıflandırılması

4.4.1. Ilımlı (Çevre Korumacı=Çevrecilik) Akımlar

Ilımlı akımlar genel olarak çevresel krizlerin çevreyle bağlantılı yasalarla, hükümet politikalarıyla ve küresel düzeyde iş birlikleriyle çözümlenebileceğini savunmaktadır (Yıldırım, 2017). İnsanların gelecekteki çevresel kaygılarından doğan bu akımlar, insan merkezci yaklaşımlardan çok uzaklaşmamakla birlikte çevreye yönelik korumacı tutumlar geliştirerek çevresel krizlere sebep olan etkenleri araştırmakta ve bunlara yönelik tedbirler almaya teşvik etmektedir. Günümüze kadar ortaya atılan yeni-malthusculuk, eko-kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, liberal ekoloji, kurumsalcı yaklaşım, biyo-çevreci yaklaşım, yeşil kapitalizm ve eko-çıkarıcılar görüşleri ılımlı akımlar kategorisinde yer almaktadır.

4.4.1.1. Yeni-Malthusculuk

Malthus çevre ile nüfus arasındaki ilişkiden yola çıkarak nüfus artışının doğaya yapılan baskıyı arttırdığını belirtmektedir. Artan nüfusla birlikte ihtiyaçların artması ve bu ihtiyaçların doğadan temin edilmesi doğadaki kaynakların tüketilmesine sebep olurken aynı zamanda atık madde miktarının ve doğaya müdahalenin artması da su, hava ve toprak kirliliklerine, ekosistemlerdeki dengenin bozulmasına ve bazı ekosistemlerin yok olması gibi çevresel sorunlara yol açmaktadır (Şakacı, 2011; Ünder, 1996).

“Büyümenin Sınırları” raporunda yer alan ‘dünya nüfusunun artış hızı, çevresel kirlilikler, endüstrileşme ve kaynak tüketiminin aynı şekilde devam etmesi durumunda gelecek 100 yıl içinde dünyanın taşıma kapasitesinin üstüne çıkılacağı ve büyümenin sınırlarına ulaşılacağı’ ifadesi kısmen Malthusçu görüşü yansıtmaktadır (Şakacı, 2011). Ayrıca II. Dünya Savaşı’ndan sonra yayımlanan bazı kitaplarda da Malthusçu görüşün hâkim olduğu

gürölmektedir. Floyd Harper ve Frank Pearson'un The World's Hunger (Dünyada Açlık) kitabı, Fairfield Osborn tarafından kaleme alınan Our Plundered Planet (Yağmalanmış Gezegenimiz) ve William Vogt'un Road to Survival (Hayatta Kalmanın Yolu) gibi eserlerde kaynakların sınırlı olduğu ve kontrolsüz bir şekilde artan nüfusla başa çıkılamayacağı konuları yer almaktadır. Vogt'un yayımlamış olduğu kitap çok satanlar arasına girmiştir. Vogt kitapta Amerika Birleşik Devletleri'ni eleştirerek onları rahatına düşkün, çok fazla nüfusa sahip, savurgan bir ülke olmakla suçlamaktadır. Ancak bu suçlaması Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisinde gerçekleştirdiğı maddi patlama ile gölgede kalmıştır (Roussopoulos, 2017).

Bazı yeni-malthusçu düşünürler ise gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışından yola çıkarak bu ülkelerin ekolojik kaygılara yol açtığını belirtirler. Halbuki az gelişmiş ülkelerdeki nüfus artışının doğal kaynakları tükettiğı ifadesi yanlıştır, tam tersi endüstrisi gelişmiş ülkelerin nüfusunun doğa üzerinde baskısı daha fazladır. Doğal kaynaklar ve besin maddelerinin dünya nüfusu üzerinde adaletsiz dağılımından dolayı az gelişmiş ülkelerin kaynaklara ulaşma çabaları ekolojik değil politik bir sorundur (Çoban, 1991; Şakacı, 2011).

Nüfus artışı günümüzde de devam eden sorunlardan biridir. Dünya Sürdürülebilir İş Konseyi mevcut kalkınma stratejilerine devam edilirse 2050 yılında 9 milyara ulaşan dünya nüfusunun kaynak ve enerji ihtiyaçlarının karşılanması için yaklaşık olarak 2.3 Dünya büyüklüğünde bir alana ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir (Bell, 2016). Bu da gösteriyor ki hem nüfus artışı hem de yanlış kalkınma stratejisi kaynakları hızlı bir şekilde tüketmektedir. Yeni-malthusçu görüş her ne kadar ekolojik kaynakların tükeneceği konusunda endişeli davranıyor olsa da aslında ekolojik kaynakların gelecek insan nesillerinin devamlılığını sağlamak için gerekli olması ve bu yüzden kontrollü nüfus artışını önermesi insan merkezci yaklaşımdan çok uzaklaşmadığını da göstermektedir.

4.4.1.2. Eko-Kalkınma

1972 yılında Stockholm'de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansı'nın genel sekreteri Maurice Strong ekoloji ve kalkınma kavramlarının birlikteliğini nitelendiren yeni bir kalkınma görüşü olan eko-kalkınma yaklaşımını ortaya atmıştır. Bu yaklaşıma göre merkezileşmiş ekonomik ve siyasi güç, dünyayı zenginler ve yoksullar olarak ikiye bölerek toplumsal eşitsizliklere yol açar. Ortaya çıkan bu toplumsal eşitsizlik ise çevresel yıkımlara ve doğal kaynakların tükenmesi gibi sorunlara neden olur (Gülersoy, 2019; Mellos, 1998). Çevre ile kalkınma faaliyetlerinin dengeli bir süreç halinde gelişmesini öneren bu yaklaşım aynı

zamanda sürdürülebilir kalkınma kavramının temellerinin atılmasına öncülük etmiştir. Ignacy Sachs tarafından daha da geliştirilen eko-kalkınma; tüketim biçimlerinin yaşam formlarına uyumlu hâle getirilmesi, ekolojiye yönelik teknolojinin geliştirilmesi, çevresel kaynakların kullanımının yeniden belirlenmesi, toprak kullanımının ekolojik prensiplere uygun olması, düşük enerjili ve yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesi, çevreye yönelimi sağlayan etkinliklerin desteklenmesi şeklinde hedefleri içermektedir (Ercan, 2012; Yalçın, 2019).

4.4.1.3.Sürdürülebilir Kalkınma

Kalkınma ve çevre ilişkilerinin uyumlu olması gerekliliğinden doğan bu yaklaşımda, doğanın kendini yenileme kapasitesi göz önüne alınarak şimdiki ve gelecek kuşakların gereksinimlerinin uzlaştırılması temel düşüncedir (Conca & Geoffrey, 2004; Ergün ve Çobanoğlu, 2012). Sürdürülebilir kalkınma eğitim, sağlık, yoksulluk, eşitlik, kültür gibi sosyal konular, ekonomi ile doğal kaynakların kullanımı ve üretim-tüketim faaliyetleri arasındaki dengenin kurulmasında insanlara yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Teksöz, 2014). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında geçmişten günümüze uluslararası düzeyde birçok konferans düzenlenerek protokoller ve anlaşmalar imzalanmıştır.

4.4.1.4. Liberal Ekoloji

Liberal ekoloji yaklaşımının ortaya çıkması ekolojik modernleşmeye dayanmaktadır. Modernleşme, 17.yy'da Avrupa'da başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme şeklidir. Modernleşmenin ortaya çıkmasıyla beraber modern ve geleneksel olmak üzere iki ayrı sav oluşmuştur. Bu savlardan modern tipi Batı Avrupa, geleneksel tipi ise azgelişmiş ülkeler temsil etmektedir. Modernleşmenin gerçekleşebilmesi için geleneksel düşünce biçiminden modern düşünce biçimine doğru tarihsel dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir. Yani azgelişmiş ülkelerin modern hale gelebilmeleri için Batı Avrupa'nın tarih içerisinde yaşadığı dönüşümü yaşamaları beklenir (Türkay, 1995). Modernleşme düşüncesi içerisinde sürekli gelişme ve sürekli kalkınma doğrusu, çevreye fark edilmemesi olanaksız olan zararlar vermeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu çevresel problemler bazı çevreci politikacılar tarafından rafa kaldırılmayarak revize edilmiş ve modernleşmenin çevresel bilinç doğrultusunda gerçekleştirilmesini öneren ekolojik modernleşme fikri ortaya çıkmıştır. Ekolojik modernleşme fikrinin temel ilkesi, doğanın ekonomik büyüme için sömürülmesi yerine, ekonomik kalkınma ve büyümeyle birlikte bir bütün olarak doğanın korunması ve sürdürülebilirliğidir. Hollanda, İngiltere, Norveç, Almanya, Kanada ve ABD gibi batılı ülkeler ekonomik ilkelerin yanında ekolojik ilkeleri de kabul ederek klasik modernleşme anlayışından ekolojik modernleşme anlayışına geçmişlerdir. Azgelişmiş ülkeler

daha klasik modernleşme sürecini tamamlayamadan önlerine yeni bir modernleşme hedefi konulmuştur (Kayıkçı, 2012).

Ekolojik modernleşme fikrine göre, ülkeler modernleşme sürecinde iken ortaya çıkan çevre sorunlarının giderilmesi için modernleşme düşüncesinden vazgeçilmesi doğru değildir. Eğer çevre sorunları ortaya çıkmışsa bu sorunların çözümü daha ileri bir modernleşme sürecinde yer almaktadır. Toplum ve çevre arasındaki ilişkinin düzeltilebilmesi için teknolojik yeniliklere, devletin çevreyi korumaya yönelik üstlendiği düzenleyici görevlere ve yapısal müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009). Liberal ekoloji, insanın doğaya karşı uyguladığı bu baskıyı azaltması ve doğayı özgür bırakması gerektiğinin altını çizmektedir. Liberal ekolojiye göre doğaya verilen zararın onarılabilmesi için zarar gören bölgelerin onarılması gerekmektedir. Bu onarım bütüncül yönetimle değil bölgeselci bir tutum ile gerçekleştirilmelidir. Liberal ekoloji, sürdürülebilir kalkınma stratejilerini geliştirerek çevrenin gelecek kuşaklara aktarılmasını önemsemektedir (Bookchin, 1994). Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta liberal ekoloji tüm bu çevresel yıkımlara sebebiyet veren kapitalist sistemin değişmesine gerek duymamaktadır ve sadece sistem içerisinde çözüm önerileri sunmaktadır.

4.4.1.5. Kurumsalcı Yaklaşım

Kurumsalcı yaklaşım küreselleşmeyi siyaset bilimine ve uluslararası ilişkilere dayandırır. Görüşleri kalkınma çerçevesinde çevreye yönelik insan merkezci yaklaşımlar içerisinde yer alan serbest pazarcılarla örtüşse de serbest pazarcılarda görülen ekonomik büyümenin hiçbir şeyle sınırlı olmaması kurumsalcılarda görülmez. Kurumsalcılara göre güçlü küresel kurumların, devletin ve yerel kapasitenin küresel ekonomik ilerlemeyi yönlendirmesi gerekmektedir.

Kurumsalcı yaklaşım çevresel tahribat, uluslararası eşitsizlikler ve kuşaklar arası adaletsizlik gibi sorunlara serbest pazarcılardan daha çok önem vermektedirler. Bu sorunların uluslararası kurumlar ve sözleşmeler aracılığıyla üretilen politikalar sayesinde hafifletileceği düşünülmektedir. Uluslararası katılımın, konferansların, anlaşmaların yetersiz olması, uluslararası iş birliği denemelerini başarısız kılmakta ve çevresel tahribatın asıl nedeni olarak görülmektedir. Nitekim bu yaklaşıma göre çevresel iyileştirme hedeflerine ulaşılması için uluslararası iş ve fikir birliği zorunludur (Mazı ve Ercins, 2009).

4.4.1.6. Biyo-Çevreci Yaklaşım

Biyoçevreci yaklaşım, nüfus yoğunluğunun ve üretim tüketim faaliyetlerinin artmasından dolayı çevrenin hassas bir duruma geldiğini öne sürmektedir. Ormansızlaşma, canlı nesillerinin azalması, erozyon, iklim krizi, çölleşme gibi sorunların küreselleşme çabalarının bir sonucu olduğunu kabul ederler. Çevrenin taşıma kapasitesi hızlı sanayileşme, hızlı nüfus artışı ve ilerleyen teknoloji yüzünden sınıra gelmiştir. Thomas Malthus'un öne sürdüğü dünyanın doyurma kapasitesinin bir süre sonra artan nüfusa yetişemeyeceği iddiası da bu yaklaşımı desteklemektedir.

Biyoçevreciler ekonomik gelişmeyi destekleyen güçleri olumsuz güç olarak görmekte ve çevresel tahribata bu güçlerin sebep olduğunu ileri sürmektedirler (Barker ve Mander, 1999). Ekonomik büyüme ve nüfus artışı kontrol altına alınmazsa çevresel tehditler devam edecektir. Biyoçevreciler hızlı nüfus artışı için üçüncü dünya ülkelerinde aile planlamasının yapılması ve tüketim problemlerinin yoğun bir şekilde yaşanan gelişmiş ülkelere göçlerin durdurulmasını önermektedir (Mazı ve Ercins, 2009).

4.4.1.7. Yeşil Kapitalizm

Tüketici toplumların artması kaynakların azalmasına sebep olmakta ve hammadde ihtiyacını arttırmaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak adına toplumlar, yeniden kullanım, geri kazanım, hammaddelerin yönetimi ve kullanımı, daha bilinçli hane halkı tüketimi ve daha bilinçli kamu tüketimi gibi stratejiler uygulamaktadır. Bu stratejiler çevre ve ekonominin karşılıklı fayda sağladığı yeşil ekonomi düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeşil ekonomi düşüncesi ile çevresel sorunların asıl kaynağı olarak görülen sınırsız ekonomik büyüme ve kapitalizm anlayışlarının çevreye karşıtlığının etkisiz hale getirildiği düşünülmektedir. Aslında yeşil ekonomi anlayışı kapitalizme “yeşil” bir renk vererek mevcut ekonomik düzenin sürdürülebileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde giderek artan çevre dostu ürünlerin üretimi, yeşil pazarlama, yeşil işler, temiz üretim, çevreci bankacılık, emisyon ticareti gibi yönetim-işletme-iktisat uygulamaları ile yeşil ekonominin ve yeşil kapitalizmin mümkün olabileceği gösterilmeye çalışılmaktadır (Satır Reyhan, 2014).

Yeşil kapitalizm anlayışı küresel ısınmaya sebep olan karbon salınımlarının azaltılması üzerine teşvik edici davranışlar ve yaptırımlar yapmakta ve alternatif enerji kaynaklarının kârlı hale getirilmesiyle ekonomik büyümede kullanılan fosil yakıtların azalacağını öngörmektedir. Kapitalizmde ekonomik büyüme ve fosil yakıtlar ayrılmaz bir

bütün olarak görülse de yeşil kapitalistler bunun nedenini fosil yakıtların ucuz olması şeklinde açıklamaktadır. Daha ucuz ve verimli yakıtların ortaya çıkması durumunda fosil yakıt kullanımından vazgeçilebileceği belirtilmektedir (Ünver, 2017).

Yeşil kapitalizmi sorgulayan kişiler gelecekte neler olacağı üzerine girdikleri tartışmalarda en ılımlı çevreciler, yeşil kapitalizmin ancak çok sıkı denetimlerle başarıya ulaşabileceğini düşünseler de çoğunluk canlıların yaşamını tehlikeye sokan küresel ısınma ve bunun sonucunda oluşan küresel iklim değişikliklerinin önüne ekonomik kaygıların ön planda olduğu bir anlayışla geçilemeyeceğini savunmaktadır. Aşırı kâr güdüsü içeren bir anlayış yeşil düşünce ile bağdaşmamaktadır (Satır Reyhan, 2014).

4.4.1.8. Eko-Çıkarıcılar (Eco-opportunizm)

Çevre sorunları hızlı bir şekilde artmaya devam ederken bir yandan da bu sorunlara alternatif çözüm önerileri ve stratejiler üretilmeye çalışılmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıkça gündeme gelen çevre sorunları toplumların tüketim anlayışları ile yakından ilgilidir. Öyle ki dünya nüfusunun %20'sini oluşturan kısım aynı zamanda dünyadaki toplam tüketimin de yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır. Bu durum doğal kaynakların bilinçsizce kullanılarak hızla tükenmesine yol açmakta ve geriye kalan %80'lik nüfusun kaynaklara erişimindeki hırslarını ve isteklerini arttırarak dünya üzerindeki baskının artmasına sebep olmaktadır. Çevre sorunlarının temel nedeni olarak görülen gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelere ürettikleri ürünleri pazarlamakta ve onların dünya üzerindeki kaynak arayışlarının önüne geçerek kendileri için yeni kaynaklara olan ulaşımın yollarını açmaktadırlar. Örneğin nükleer teknolojinin çevreye verdiği zararları dile getirerek az gelişmiş ülkelere bu teknolojiyi vermek istememektedirler, fakat çevreye oldukça zarar verdiğini dile getirdikleri nükleer santralleri kendi ülkelerinde kapatmak yerine yeni santraller yapmaktadırlar. Bu örnekten anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkeler kendi çıkarları uğruna çevre sorunlarını az gelişmiş ülkelere karşı kullanmaktadır, fakat kendileri bu ülkelere önerdikleri çözüm önerilerini yerine getirmemektedirler (Gökdayı, 2003).

Günümüzde hemen hemen her alanda çevre temasını görmek mümkündür. Siyaset, ekonomi, hukuk, kamu yönetimi, sinema, sanat, moda gibi birçok alanda çevre bir araç olarak kullanılmaktadır. Çevre temalı filmlerin çok izlenmesi, çevre dostu ürünlerin çok satması, çevre üzerine yapılan konuşmalarda medyatik kişilerin bulunması çevrenin çıkar aracı olarak kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir (Gökdayı, 2003). Aslında bu durumlar çevre dostu insanların artmasına vesile olmaktadır, fakat bu davranışların temelinde kişi kendi çıkarını

düşünmektedir. Örneğin çevreyi konu alan bir film izlenme oranına göre filmin yapımcısına para kazandıracaktır. Yapımcı eğer filmde elde edeceği gelirin maliyetine göre bu filmi çekiyorsa çevreci bir bilince sahip olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Veyahut medyatik birisinin çevre sorunları üzerine bir konuşma yapmasındaki amaç alacağı ücret ise yine aynı şekilde kişisel çıkarlar bu sorunların önüne geçmiş demektir. Toplumun dikkatini çekmek adına veya çevresel bilinci uyandırmak adına çevre temalarına birçok alanda yer verilmesi uygun görülmektedir, fakat burada gözetilecek olan kişisel çıkarlar değil doğanın değerleri olmalıdır.

4 4.2. Radikal Akımlar (Köktenci Çevrecilik)

Radikal akımlar, 19.yy'dan itibaren kimi ideolojilerden etkilenerek bazı düşünürler tarafından liberal sistem içinde yapılan sorgulamalar ile ortaya çıkmıştır. Radikal akımların temelinde doğaya doğa olduğu için saygı duyulması prensibi vardır ve insan yararı için doğaya değer verilmesi söz konusu değildir (Gökdayı, 2003). Radikal akımlarda çevresel krizlerin çözümlenebilmesi için mevcut ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel yapıların kısmen veya bütününe değiştirilmesi gerekmektedir. İlimli akımlar ile radikal akımlar çevresel krizlere buldukları çözüm yollarından dolayı birbirlerinden ayrılmaktadır (Yıldırım, 2017). Günümüze kadar ortaya atılmış radikal akımları şu şekilde sıralayabiliriz: biyo-bölgeselcilik, kültürel ekoloji, ekomarksizm, ekoanarşizm, toplumsal ekoloji, ekofeminizm, politik ekoloji, ekomuhafazakârlık, ekososyalizm, çevreci sofuluk, Ortodoks çevrecilik, ekodindarlık, kutsal ekoloji, ekopsikoloji, ekofaşizm, ekoeleştirici, kırsal çevre etiği, sosyo çevreci yaklaşım, biyosferik etik, ekoterörizm.

4.4.2.1. Biyo-Bölgeselcilik

Biyo-bölgeselcilik akımında çevre, her biri kendi içerisinde ekolojik bütünlüğe sahip olan biyo-bölgelerin toplamı olarak görülmektedir. Siyasi bölünmeleri yok sayan bu akım bu tip bölünmelerin keyfi ve yapay olduğunu belirtmektedir. Plant (1991) biyo-bölgeselciliği, “bir yerde mevcut kısıtlamalara ve kaynaklara göre yaşamak ve gelecek kuşaklara aktarabilecek bir yaşam tarzı yaratmak” şeklinde tanımlamaktadır (s.158). Biyobölgeselcilere göre içerisinde yer aldığımız ekolojik bölgenin sınırlamalarına göre yaşantımızı idame etmeyi öğrenerek daha sürdürülebilir bir dünya için kendimizi geliştirmemiz mümkündür (Roussopoulos, 2017).

Sale (1991), her biyo-bölgenin insanların temel ihtiyaçlarını karşıladığını savunarak doğanın “kendi kendine yeterlilik” ilkesini benimsemiştir. Fakat bu görüş yeryüzünde görülen

farklı iklim tipleri ve coğrafi özellikler nedeniyle mantıklı bir temele oturmamaktadır. Yeryüzünde olumsuz coğrafi özelliklere sahip bazı bölgelerdeki insanlar yaşamlarını sürdürmesi için farklı biyo-bölgelerdeki kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Biyo-bölgeselcilik akımı insanı yaşadığı doğayla sınırlandırmakta ve olmayan kaynaklara nasıl ulaşılacağı ve doğanın kısıtlamalarıyla nasıl başa çıkılacağı gibi soruları yanıtsız bırakmaktadır (Roussopoulos, 2017).

4.4.2.2. Kültürel Ekoloji

Toplumların sahip oldukları kültür ile doğal çevreleri arasındaki etkileşimi inceleyen kültürel ekoloji yaklaşımı, çok eski tarihlere dayansa da tanım olarak ilk kullanan kişi antropolog Julian Steward olmuştur. Steward'ın 1955 yılında yayımlanmış olduğu *Kültürlerin Değişimi Teorisi: Çok Hatlı Doğrusal Evrim Metodolojisi* (Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution) adlı eser kültürel ekoloji hakkında yazılan ilk çalışma olarak bilinmektedir (Arı, 2003). Steward yayımlanmış olduğu bu eserinde belirli fiziki koşullarda çevreye adapte olma ve kaynakları kullanma stratejilerinin kültürü nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Fiziki çevreye adapte olmada belirli davranış biçimlerinin mi gerektiği yoksa bunun çok çeşitli biçimlerinin de olabileceği ihtimali üzerine yapmış olduğu araştırmanın sonucunda “çok hatlı evrim kuramını” ortaya atmıştır. Bu kurama göre, benzer fiziki koşullara sahip farklı bölgelerde yaşayan topluluklar bulundukları çevreye adapte olabilmek için farklı stratejiler belirlemektedir. Belirlenen bu strateji toplumların başarılı veya başarısız olmasında büyük önem arz eder. Böylelikle benzer fiziki koşullara sahip olursa da kültürel seçimler toplumun gelişimini etkiler (Ateş, 2011; Şanal ve Giray, 2020).

Kültürel ekoloji, ekosistem içerisindeki besin üretimi, barınma ve nüfus gibi değişkenlerin doğal kaynaklar üzerinde oluşturduğu baskıyı ele alarak sürdürülebilirliği ön plana çıkarmaktadır (Arı, 2017; Butzer, 1989). Butzer (1994)'e göre kültürel ekoloji araştırmacıları insanı; beslenme alışkanlıkları, geliştirdiği teknoloji, yerleşme ve yaşama biçimleri, kültürel davranış şekilleri, nüfus değişkenleri ve sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla bağlantılı olan besin üretiminin gerçekleştirilmesi şeklinde farklı kategorilerde incelemektedir (Arı, 2017).

Kültürel ekoloji kültürel faktörlerin önemini vurgulasa da fiziki etmenler ile insan davranışları ve gelişimi arasında bağ kurması, kültürlerin tamamen doğa tarafından şekillendiği ve benzer fiziki koşullara sahip bölgelerde aynı kültürlerin olduğu görüşünü savunan çevresel determinizm ile aynı bakış açısına sahip olduğu eleştirilerine maruz

kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu yaklaşımın kültürü, sisteme ait bir parça olarak değil onun üzerinde bir faktör olarak görmesi eleştirilen başka bir konudur (Arı, 2017; Davidson-Hunt ve Berkes, 2003).

4.4.2.3. Eko-Marksizm

Marksizm, birey ile topluma, insan ile tarihe, doğa ile Tanrı'ya ilişkin geniş çaplı bütüncül bir sistemdir. Marksizm siyasal, sosyal, ekonomik ve felsefi bir bütünlük içerisindedir. Tarihsel olarak incelendiğinde insanın doğa ile mücadelesi sonucunda gerçekleştirdiği faaliyetlerle, modern gelişmiş sanayiyle ve onun yol açtığı sorunlarla bağlantılı olarak Marksizm görüşü ortaya çıkmıştır. Marksizm görüşünü ortaya atan devrimcilerden biri olan Karl Marks, gençlik yapıtlarından beri insanın doğa üzerindeki hakimiyetinin artması, doğa karşısında özgürleşmesi ve modern toplum olarak adlandırdığımız aslında kapitalist olan bir topluluğun zenginleşmesinin bazı çelişkili sonuçlara yol açtığını tespit etmiştir. Hiyerarşik sınıflandırmada üst sınıflar sürekli olarak sermayesini arttırırken alt sınıf olarak bilinen proletarya gittikçe yoksullaşmaktaydı. Hayatı boyunca bu durumun analizlerini yapan Marks, modern topluluğun davranışlarını proletaryanın ölüm fermanı olarak nitelendirmiştir (Lefebvre, 2007).

Sanayi toplulukları ile ortaya çıkan çevresel problemlerin 19 yy'da bugünkü kadar görünür olmamasının sebebi emek sömürüsünün doğanın sömürsünden daha yıkıcı olduğunun düşünülmesidir. Fakat Marks toplumsal, siyasal, ekonomik sorunlara odaklandığı gibi ekolojik sorunlara da odaklanmıştır. Marks, çevresel kirlilik, çevrenin tahribatı, ekolojik dengenin bozulması, aşırı nüfus artışı, yetersiz beslenme ve yoksulluk gibi meseleleri irdelemiştir. Marks'ın, doğaya ilişkin görüşlerinde *toplumsal metabolizma*, *inorganik beden*, *yabancılaşma*, *doğanın insanlaşması*, *insanın doğalaşması* ve *doğa üzerinde hakimiyet* gibi terimleri sıkça kullandığı görülmektedir (Çoban, 2012). Bu terimler içerisinde *toplumsal metabolizma* kavramını doğa ile toplum arasındaki ilişkiyi açıklarken ana tanımlama olarak görmektedir. Marks, toplum ve doğa arasındaki ilişkiyi metabolizmanın işleyişine benzetmektedir. O'na göre insan hem fiziksel hem de bedensel olarak doğayla birlikte yaşamak zorundadır. Doğa bir insanın vücudu olarak düşünülürse insan da doğanın bir parçasıdır bundan dolayı insan doğadan üstün ya da ayrı kabul edilemez (Kökalan Çımrın, 2014; Marks, 2000). Marksizm görüşünü benimseyenlerden biri olan Aleix Bombilla, Marks'ın hedefinin doğa ve insanlık arasındaki ilişkinin ortak üreticiler aracılığıyla akla uygun bir biçimde düzenlenen toplumun inşa edilmesi olduğunu ileri sürmektedir (Çelik, 2018).

Marksizm aynı zamanda sermaye ve doğa arasındaki ilişkiye değinerek hareket halindeki sermayenin ekolojik yıkımı hızlandığını ve doğal dünyanın büyük oranda tahrip edildiğini kabul etmektedir (Kökalan Çımrın, 2014). Marksizm görüşünün çevre merkezli düşünce biçimi “Marksist ekoloji” ya da “ekomarksizm” adını verdiğimiz çevre etiği akımının doğmasına öncülük etmiştir. Ekomarksizmi savunan düşünürlere göre yeryüzündeki hemen hemen tüm çevresel problemler kapitalist düzenden kaynaklanmaktadır. Gezegenin iyileşmesi, canlılığın devam etmesi ve insanların yaşamını idame ettirebilmesi için kapitalist sistemden acil bir şekilde kurtulunması gerekmektedir (Çelik, 2018).

4.4.2.4. Eko-Anarşizm

Ekoanarşizm akımını anlayabilmemiz için ilk önce anarşizm kelimesinin anlamına ve kökenlerine bakmamız gerekmektedir. Antik Yunanca’da archos “yönetici” anlamına gelirken, an ise “-sız” eki anlamı taşımaktadır. Bu iki sözcüğün birleşimi ile anarşizm kavramı ortaya çıkmıştır, anarşizm Türkçe’de “yöneticisiz” anlamına gelir. Bu anlamdan da anlaşılacağı üzere anarşizm tahakkümün, toplumsal otoritenin, erkin ve hiyerarşinin tüm şekillerinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunan bir düşünce sistemidir (Anarşizm, 2021). Her türlü otoriteye karşı çıkan anarşizm, kişilerin kendi kendilerini yönetmesini amaçlarken, devletleri insanların daha adil ve uyumlu bir düzende yaşamasını engelleyen bir unsur olarak görmektedir (Erol, 2017; Love, 1998).

Siyasal hükümetin kaldırılmasına yönelik görüşleri ile anarşizmin ilk savunucusu William Godwin olmuştur. Godwin, siyasal hükümetin insanların iyiliği için çalıştığı görüşlerini reddederek onları insanların kendilerini gerçekleştirme potansiyellerini engelledikleri için suçlamaktadır. Max Stirner ise “bireycilik” düşüncesini somutlaştırarak bireylerin kendilerini topluma kurban ettiği için kendi özlerine ulaşamadıklarını belirtirken, bireyi bastırdığı için de devleti kendine düşman olarak görmektedir. Pierra Joseph Proudhon, özel mülkiyeti kabul etmeyerek mülkiyetin bir hırsızlık olduğunu savunur. Proudhon’a göre doğal düzenin sağlanabilmesi yapay hükümetlerin yok olmasıyla gerçekleşecektir. Rus devrimci olan Michael Bakunin, Stirner’in bireycilik düşüncesinden yola çıkarak bireyin tek başına özgürlüğünü gerçekleştirmesinin yeterli olmadığını ancak tüm topluma özgürlük yaşatılırsa o zaman özgürlüğün gerçekleşeceğini söylemektedir. Anarşizm savunucularının bir diğeri ise Rus yazar Lev Tolstoy’dur. Tolstoy her ne kadar anarşizmin şiddeti çağrıştırdığı için kendini anarşist olarak nitelendirmese de devletsel örgütlenmeleri Hristiyanlık’ın öğretileri temelinde devletin bireylere uyguladığı baskıyı eleştirir. Pytor Kropotkin ise anarşizme bilimsel açıdan yaklaşarak sistemli toplumsal bir felsefe geliştirmiştir. Kropotkin, insanların

yaşamlarını devam ettirebilmesi için birbirleriyle mücadele etmemeleri gerektiğini ve yardımlaşma içgüdüsüne sahip olduklarını belirtir. İnsanın özünde yer alan yardımlaşma ve dayanışmanın devletlerin baskısı yüzünden ortaya çıkmadığını bu yüzden baskıcı bir devletin olmadığı durumda da barışçıl ve dayanışmanın hâkim olduğu bir yaşamın olabileceğini söylemektedir (Erol, 2017).

Ekoanarşistler toplum-doğa anlayışından ve kapitalist üretim sürecinin yarattığı sorunlardan yola çıkarak doğa ile uyum içinde yaşamayı amaçlar. Eko-anarşistlere göre, hiyerarşik sistemler, merkezi yönetimler ve dev şirketler insanların kendi özgürlüklerini büyük oranda kaybetmesine neden olur. Ayrıca bu yapılar sadece insan üzerinde değil doğa üzerinde de hakimiyet kurma isteği barındırdıkları için çevresel tahribata da yol açmaktadırlar. Bu çevresel yıkımın engellenmesi için her türlü otoritenin ortadan kaldırılarak küçük ölçekli, özerk toplumsal birimler kurulmalıdır (Turan, 2002; Yücel, 2009).

4.4.2.5. Toplumsal Ekoloji

Toplumsal ekoloji, Murray Bookchin tarafından toplumsal baskı ve doğaya hâkim olma konuları arasındaki ilişkilere dayalı olarak geliştirilmiştir. Bookchin, tüm ekolojik sorunların temelinde toplumsal sorunların yer aldığını söylemekte ve ekolojik sorunların toplumsal sorunlardan ayrıştırılamayacağını ifade ederek toplumsal ekoloji kavramını toplumsal yönüyle tanımlamaktadır (Roussopoulos, 2017). Bookchin'e göre insanların birbirlerine nasıl davrandıkları ekolojik sorunların anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu gerçekliğin farkına varamadığımız zaman doğaya hükmetme düşüncesini ortaya çıkaran şeyin yaşadığımız toplumun her yerine nüfuz eden hiyerarşik zihniyet ve sınıf ilişkileri olduğunu da görmemiz mümkün değildir (Bookchin, 2013).

“*Büyü ya da yok ol*” buyruğunun getirisi olarak günümüz toplumlarının piyasa kapitalizmine saplanıp kaldığı ve bu sistemde daha fazla büyüme arzusuyla vahşi rekabetçilik etrafında şekillendiği, bütünden değiştirilmesi gereken bir sistem olduğunun anlaşılmadığı sürece ekolojik sorunlara çözümler hep başka yerlerde aranıp hatalı teknolojik ilerleme, göç ya da nüfus artışı gibi başka olgular suçlanmaya devam edecektir. Piyasanın toprakları kuruttuğu, verimli arazilerin beton yığınlarıyla doldurulup yok olmasına sebep olduğu, havayı ve suyu kirlettiği, küresel çapta iklim ve hava değişikliklerine yol açtığı bir dönemde saldırgan ve sömürücü hiyerarşik düzenli bir toplumun dünya üzerindeki etkileri görmemezlikten gelinemez (Bookchin, 2013).

Toplumsal ekoloji, tüm tahakküm sistemlerine meydan okuyarak hiyerarşik ve sınıf temelli sistemlerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Toplumsal ekoloji doğayı veya insanı yüceltmemektedir. İnsanı ve doğayı sürekli gelişen ve değişen bir sistemin bütünü olarak görmektedir (Çelik ve Gülersoy, 2016). Bookchin'e göre birinci doğa ekolojik bir etiğin temeli olup kendinde etik bir değere sahip değildir. Doğa toplum ile ilişkilidir ve toplumdan ayrı bir şekilde en iyisini bilen özne konumunda değildir. Toplumsal ekolojiye göre doğa kendinden etik değere sahip olmadığından dolayı içsel değerini doğada aranması anlamsızdır. Yeryüzünde yer alan tek etik özne insandır. Ancak toplumsal ekoloji etik özne ve etik değeri insanın hayata dahil olup toplumsallaşmasıyla bağdaştırdığı için insan merkezci yaklaşımlardan uzaklaşmaktadır. Tüm canlılar içerisinde yalnız insan sorumluluk, hak ve ödevler gibi davranışları belirleyerek kurumsallaşabilirler. İçsel değer toplumsallaşmayla ortaya çıkan ikinci doğaya verilebilir. Toplumsal ekoloji derin ekolojiyi ikinci doğada yer alan değeri birinci doğaya yansıttığı için eleştirmektedir (Bookchin, 1999; Sarıtaş, 2020).

4.4.2.6. Eko-Feminizm

Feminizm, ataerkil toplum sistemine karşı çıkarak cinsiyet ayrımcılığını yok etmeye çalışan bir yaklaşım çeşididir. Feminizm ortaya çıktığı günden bugüne sosyal ve politik olaylardan etkilenmiş ve tek bir çizgide ilerlemeyerek dalgalanmalar göstermiştir. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi değerlerden yola çıkarak feminizmi destekleyenler doğal haklarda eşitlik istemiş, akli önceleştirmiş ve kadın-erkek ontolojisinin ortak yönlerine dikkat çekmişlerdir. 1960-1980'li yıllar arasında ise feminizmde ikinci dalgalanma görülerek kadınların örgütlenmesi, kadınların özgürleşmesi için stratejilerin belirlenmesi ve ataerkil sisteme karşı çıkılması gibi olaylar yaşanmıştır. Birinci dalgalanmadan farklı olarak bu dalgalanmada kadının kamudan uzak tutulup ev ortamına hapsedildiği ve emeğinin görülmediği vurgulanmıştır. Bu dalgalanmalar yaşanırken ekolojik krizlerin baş göstermesi feminist düşünceye sahip kişiler tarafından ataerkil bir toplumun sonucu olarak gösterilmiş ve kadın ile doğayı bir tutarak erkeklerin kadınları doğayı sömürdükleri gibi sömürüp değersizleştirdiğini iddia ettikleri ekofeminizm akımı ortaya çıkmıştır. Ekofeminizm kavramını ilk kez 1974 yılında Fransız yazar Françoise D'eaubonne tarafından yayımlanan "La Féminisme ou la Mort" (Feminizm veya Ölüm) adlı kitapta kullanılmıştır. D'eaubonne bu kitabında kadına uygulanan baskı ile doğa arasında bağlantı kurmuş, hem kadının hem de doğanın kurtuluşunun beraber olacağını iddia etmiştir. Shelia Collins'in aynı yıl yayımlanan kitabında ise ekolojik krizlerin kökenlerini ırkçılık, cinsiyet eşitsizliği, sınıf eşitsizliği ve ataerkil sistem gibi olaylara bağlamıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019).

Ekofeminizm akımını oluşturan temel ilkeler ise şöyle sıralanmaktadır:

1. Kadınlara uygulanan baskı ile doğa arasında güçlü bağlantılar vardır.
2. Kadınların sömürülmesi ile doğa arasında güçlü bağlar bulunduğundan kadınlar yeşil hareketlerde aktif olarak rol almalıdır.
3. Ataerkil sistemde evde bulunan kadın doğaya, kamuda bulunan erkek ise kültüre yakın görülür. Doğa kültüre göre daha aşağı bir konumda tasavvur edildiğinden dolayı kadın da erkekten daha aşağı bir konumdadır.
4. Ekofeminizm emperyalizme, kapitalizme, militarizme ve heteroseksüellik dayatmasına karşı çıkar ve diğer ezilme biçimleriyle de yakından ilgilenir.
5. Yeryüzü temelli bir bilinç yaratılması için farklı tinselliklerin oluşturulması gerekir (Tamkoç, 2010).

Amerikalı sosyal araştırmacı Dr. Carolyn Merchant “Radikal Ekoloji” kitabında ekofeminizmi liberal eko-feminizm, kültürel eko-feminizm, sosyal eko-feminizm ve sosyalist eko-feminizm olmak üzere dört gruba ayırarak incelemiştir. Liberal eko-feminizm düzenlenecek yeni yasalar ve kurallar ile insan ve doğa arasındaki ilişkilerin düzeltilebileceğini savunmaktadır. Kültürel eko-feminizm çevre sorunlarının sebebinin ataerkil düzen olduğu görüşünü benimsemekte ve hem kadınları hem de doğayı kurtarabilecek çözüm yolları aramaktadır. Sosyal ve sosyalist eko-feminizm var olan sorunları kapitalist ataerkil sistemin üzerine atar. Ataerkil sistemde erkeklerin kadınları ezmesi ile kapitalist sistemin insanları ezmesi ve sömürmesi arasında hiçbir farklılığın olmadığı ileri sürülmektedir. Kapitalist sistem doğayı kaynak olarak görmekte ve onu metalaştırmaktadır. Erkeklerde kadını bir kaynak olarak görüp meta haline getirerek üzerinde tahakküm kurmaktadır. Bu dört akıma bakıldığında hepsinin insan ve doğa arasındaki ilişkinin düzeltilmesi ve geliştirilmesi üzerine olduğu görülmektedir (Tamkoç, 1996).

Ekofeminist düşünceye Bookchin de destek vermektedir. Bookchin’e göre kadının kurtuluşu doğanın kurtuluşu ile gerçekleşecektir. Doğa ise ancak tahakkümün ortadan kalkmasıyla kurtuluşa erecektir. Bunun gerçekleşmesinin tek yolu ise doğa temelli ekolojik toplumun kurulmasıdır (Maltaş, 2015). Ekofeminizm mantık çerçevesinde toplumsal ekoloji ile benzerlikler göstermekte fakat insanı bütün olarak değerlendirmeyip tüm çevresel sorunların nedenini ataerkil sisteme yıkmaktadır. Burada kadınların doğaya olan müdahaleleri üzerinde durulmayarak sadece erkekler üzerinden ve onların davranışları üzerinden çevresel sorunların çözümüne gidilmesi son derece yanlıştır.

Küresel ölçüde var olan bir krizden bahsediliyorsa bunun sebebi tüm insanlardır. Ekofeminizmin köken aldığı feminist düşünce kadın-erkek eşitliğini savunurken doğaya yapılan müdahalelerde sadece erkekleri suçlu bulmak düşüncenin kökeniyle çelişmektedir.

4.4.2.7. Politik (Siyasal) Ekoloji

Politik ekoloji kavramı ilk kez 1935 yılında Frank Thone tarafından kullanılmıştır. Esas olarak insanın doğa ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan krizlerin iki farklı disiplin olan politika ve ekolojinin sunduğu imkanlarla analiz edilmesi düşüncesine dayanan bir kavramdır (Çakır, Gümüştü ve Taş, 2020). Politik ekoloji, ekolojinin siyasi düşüncelerden ayrıştırılamayacağını belirterek bazı politik düşünceleri ortaya koymaktadır. Bu akıma göre ekolojik sorunlar yeryüzünü bir bütün olarak etkilediğinden dolayı söz konusu sorunlara karşı izole çabalar boşunadır. Bu çabalar arasında koordinasyon olmalı ve bu koordinasyon sadece bir bölgeyi veya bir ülkeyi kapsamayıp dünya geneline yayılmalıdır. Politik ekoloji aynı zamanda mevcut sınırsız büyüme ideolojisine de karşı çıkmaktadır (Roussopoulos, 2017).

Politik ekoloji tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen olayların ulusal ve uluslararası kanunlarla toplumları nasıl değiştirdiğini de incelemektedir. Ekonomik, toplumsal cinsiyet, etnik grup ve sınıfsal eşitsizliklerin fiziksel çevre üzerinde nasıl etki yarattığı hakkında araştırmalar yaparak ekolojik sorunların arka yüzünde yatan etmenleri ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Politik ekolojinin insan ve çevre ilişkisini incelerken dört alanda çalışmalarını yoğunlaştırdığı görülmektedir. Bu alanlar, arazi degradasyonu, doğa koruma çalışmaları, çevresel çatışmalar ve çevresel sosyal hareketlerdir. Politik ekoloji bu alanlardaki geleneksel düşüncelere meydan okumaktadır. Örneğin geleneksel düşünceye göre arazi degradasyonunun nedeni çiftçilerin araziye kötü kullanmalarından kaynaklanırken politik ekolojiye göre bunun nedeni çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için daha çok arazi kullanımına itilmesine sebep olan devlet politikalarıdır. Politik ekoloji, insan ve çevre ilişkilerinde küresel güçlerin ve tarihi süreçlerin etkili olduğunu vurgulayarak çözüm yolunu da mevcut politikaların değişmesi ve uluslararası iş birliklerinin yapılmasında aramaktadır (Arı, 2014; Robbins, 2004).

4.4.2.8. Eko-Muhafazakârlık (Yeşil Muhafazakârlık)

“Yeşil muhafazakârlık” veya “muhafazakâr çevrecilik” olarak da adlandırılan Eko-muhafazakârlık ekoloji ve muhafazakâr kelimelerinin birleşiminden doğmuştur. Muhafazakârlık, korumak, sürdürmek anlamına gelmektedir. Eko-muhafazakârlık ise

geçmişten geleni korumayı ve sürdürmeyi seçer. Aydınlanma düşüncesinde var olan insanın çevreyi denetim altında tutması gerektiği düşüncesine karşı çıkar. Eko-muhafazakâr düşünce, doğanın ve biyoçeşitliliğin korunmasını insana getireceği fayda ile değil, doğaya verilen değerle temellendirmektedir. Eko-muhafazakârlığın diğer çevresel akımlardan olan Politik Ekoloji, Ekofeminizm ve Toplumsal Ekoloji ile bağlantılı olduğu noktalar vardır. Politik düşünceler içerisinde çevrecilik anlayışının muhafazakâr bir şekilde yer alması ve doğanın kendisinin değerli görülmesi açısından politik ekolojiye yakınlık gösterir. Feminizm, sömürgeci davranış karşıtlığı gibi çağdaş köktenci davranışlar ile ortak davada olduklarını ileri sürmeleri ile Ekofeminizm'e benzer tutum sergilerler. Eko-muhafazakâr düşüncüyü savunanlardan biri olan Scruton ise, toplumsal ekolojinin muhafaza edilip sürdürülmesi ve toplumu, ekolojiyi tehdit eden unsurlara karşı direnç gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır (Dobson, 2016).

4.4.2.9. Eko-Sosyalizm

İnsanların doğaya atfettiği değer, kapitalist düzen ve doğanın giderek tahrip olması bazı bilim insanları için “ekoloji” ve “sosyalizm” kavramlarını beraber incelemeye yöneltmiş, daha sonrasında ise Ekososyalizm adı verilen akım ortaya çıkmıştır. Bu akım ekolojik dengenin sağlanmasında toplumsal olayların göz ardı edilmesini anlamsız bularak var olan sorunların toplumun üretim ve tüketim alışkanlıklarından kaynaklandığını belirtmektedir. Ekososyalizm'e göre var olan mevcut ekolojik sorunların kaynağı kapitalist sistemdir. Kapitalist sistem doğayı hammadde kaynağı olarak görürken ürün ve kazanç elde edebilmek için doğa ve emek sömürsünden kaçınmaz. Ekososyalizm hem doğa sömürsü hem de emek sömürsü ile savaşmayı göze alır. Ekososyalizm tüm dünyada koşulların eşit olması gerektiğini söyler, bireyleri köleleştiren çalışma anlayışı yerine bireylerin kendi yetenek ve becerilerini geliştirebileceği ve ön plana çıkarabileceği bir sistemin olması gerekir. Ekososyalizm'in temel amacı emeği özgürleştirerek, ekolojik düzeni bozmayan çevreye saygı duyan ve hiyerarşik olmayan bir toplumun oluşmasını sağlamaktır (Kartal, 2021; Wall, 2010).

Ekososyalizm sürdürülebilir kalkınma ve yeşil kapitalizm akımlarına da ılımlı yaklaşmamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi Ekososyalistlere göre bir şeyin sürdürülemez olduğu kaygısıyla ortaya çıkmıştır ve sürdürülebilir kalkınma var olan son kaynakları kârı maksimize ederek kullanma imkânı sunmaktadır. Ekososyalistler bu sistemin kapitalist düşünceden bir farkı olmadığını düşünür. Yeşil kapitalizm ise fosil yakıtlar yerine alternatif enerji kaynakları kullanmaya yöneltir ve çevrenin ekonomik değerlerini vurgulayarak insanların çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışır. Var olan

çevre krizlerini piyasanın başarısızlığı olarak kabul eden yeşil kapitalizm, radikal, kültürel, ekonomik ve politik değişiklikler talep etmekten ziyade özel mülkiyetin, girişimci olmanın ve ekonomik büyümenin daha iyi olabileceğini savunur. Ekososyalistler, yeşil kapitalistleri mevcut ekonomiyi korurken çevre krizlerine karşı doğru bir çözüm stratejisi üretmemelerini eleştirmektedir (Kartal, 2021).

4.4.2.10. Çevreci Sofuluk (Environmental Puritanizm)

Çevreci Sofuluk çevrenin korunmasında daha derin yaklaşımlar sunarak insan faaliyetlerinin doğaya yaptığı etkileri vurgular ve bu etkilerin etik olmadığını ve doğada oluşan değişikliklerin geri alınamayacağı tezini savunur. Çevreci Sofuluk'un üç temel ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler aynı zamanda Ortodoks Çevrecilik'in de temellerini oluşturmaktadır. Bu ilkeler:

1. İnsan hakları doğal çevrenin dışavurumudur.
2. Doğal çevrede insanların neden olduğu değişiklikler geri alınamaz.
3. Doğal çevredeki değişiklikler etik değildir (Gökdayı, 2003; Huffman, 1992).

4.4.2.11. Ortodoks Çevrecilik

Çevrenin korunmasında katı bir anlayışı benimseyen Ortodoks Çevreciler, Çevreci Sofular'ın çevresel politikalarının basit düzeyde kaldığını belirtmektedir. Ortodoks çevrecilerin savunduğu çevrecilik anlayışını belirleyen on temel ilke vardır. Bunlar:

1. Piyasa başarısızsa çevresel düşme (başarısızlık) görülür.
2. Tüm insan yoğunluğu seçilmiş olmalıdır.
3. İnsanlara ve bulundukları çevreye ait riskler seçilmiş olmalıdır.
4. Özel kaynak yönetimi israfa yol açar.
5. Özel kaynak yöneticileri gelecek kuşaklara dair endişe duymazlar.
6. Sağlıklı bir çevre için toplum ödeme yapmaktan kaçınır.
7. Ekonomik ve çevresel değerler ölçülemez.
8. Şehirde çalışan işçiler, şehir dışında konaklamamalıdır ve kütüphaneler, orta büyüklükteki sanayi kuruluşlarına üç bloktan fazla yakın olmamalıdır.
9. Siyasal gözetmeler çevreci değildir.
10. Olumlu yönetim hareketleri devlet politikalarının varlığını gösterir (Gökdayı, 2003; Huffman, 1992).

4.4.2.12. Eko-Dindarlık (Sinizm)

İnsanların ve toplumların düşünce ve davranış biçimlerini etkileyen en önemli unsurlardan biri dini inançlarıdır. Dini inançlar, toplumları sosyo-kültürel açıdan etkilemiş ve bu doğrultuda bulundukları çevre değişime uğramıştır. Örneğin insanların ilk yaptığı yapıtlara bakıldığında ibadet amacıyla mabetlerin yapıldığı görülmektedir. Her dini inancın yapısına göre yapılan bu mabetler, o topluluğun en önemli ve en ihtişamlı mimari yapıtları olmuştur. Yapılan dini törenler zaman içerisinde müzik, dans ve şiir gibi sanatsal faaliyetlerin doğmasına ve çeşitlenmesine neden olmuş aynı zamanda kültürel açıdan o topluluk zenginleşmiştir (Ünal, 2010).

Tüm dinlerin ortak amacı insanların dünya ve ahirette huzuru yakalamasıdır. Dünyadaki insan huzurunu önemseyen bir inanışında çevreye karşı duyarsız kalması düşünülemez. İnsanlar farklı inanışlara mensup olsalar bile çevresel problemlerin çözümünde dinin ve ahlâkın etkin bir biçimde rol oynayacağı görüşü Ekodindarlık akımının doğmasında etkili olmuştur. Derin Ekoloji'nin kurucularından biri olan Arne Naess, İncil ve Kur'an'ın insanlara yüklediği sorumlulukları Hristiyan ve Müslümanlar tarafından ekolojik bakış açısıyla yeniden yorumlanıp vurgulanması gerektiğini belirterek dinlerin çevre korumada üstleneceği rolleri dile getirmiştir (Kayhan, 2002; Ünal, 2010).

Her inanç sisteminin çevreye bakış açısı bazı farklılıklar içermektedir. Örneğin Yahudilere göre evrende en son yaratılan varlık insan olduğundan dolayı insan diğer varlıklara göre ayrıcalıklıdır. Evrende her şey insanların emirleri altına verilmiştir. Yahudilerin dini kitabı olan Tevrat'ta tabiata egemen olmaya yönelik ifadeler bulunmaktadır. Bundan dolayı Yahudilikte ekosistemlere derin bir saygının olduğu söylenilemez. Bununla birlikte Hz. Nuh ile ilgili bir ayette Hz. Nuh'un temiz olup olmadığına bakmaksızın tüm hayvanları korumasının emredildiği, bakir doğanın ya da yabani ortamın cennetin yansıması olduğunu belirten ifadeler de bulunmaktadır (Macit, 2000).

Hristiyanlığın çevreye bakış açısının daha çok insan merkezli olduğu göze çarpmaktadır. Lynn White İncil'de yer alan ifadeleri incelediğinde Hristiyanlığın insanı doğaya yabancılaştırdığını ve doğal değerlerin meta haline getirildiğini saptamıştır. White'a göre yeryüzündeki dinler içerisinde en çok insan merkezci görüşler Hristiyanlıkta bulunmaktadır. İnsanlar yeryüzünde doğayı sömürürken bu durumun "Tanrı'nın buyruğu" olduğunu ileri sürmektedirler. White'ın bu görüşünün tam tersi İncil'i yorumlayan bazı yorumcular ise yeryüzüne hâkim olma buyruğunu sanki bir ailenin birbirine sahip çıkması,

yardım etmesi ve koruması gibi düşünülmesi gerektiğini söylemektedirler. Yeni Ahit'te ve Eski Ahit'te ortak olarak Tanrı'ya saygılı davranmanın onun yarattıklarına da saygılı davranılması zorunluluğunu getiren anlatımlar bulunmaktadır. 1989 yılında Avrupa Hristiyan kiliseleri temsilcileri İsviçre'nin Basel kentinde bir araya gelerek yapmış oldukları toplantıda çevre problemleri ve çevrenin korunması önemli gündem konularından biri olmuştur. Bu toplantıda çevrenin korunması ile ilgili dört maddeden oluşan bildiri yayımlanmıştır. Bildiride yer alan çevresel tavsiyeler özetle; her türlü savurgan davranışa karşı savaşılmaması, katı atıkların azaltılması ve düzen altına alınması, doğal varlıkların ve doğal güzelliklerin korunması, canlı türlerinin azalmasından kaynaklanan problemlerin çözülmesi şeklindedir (Keleş ve Hamamcı, 1998).

İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kur'an incelendiği zaman yine insanı merkeze alan bir görüş ortaya çıkmaktadır. Örneğin *"Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur"* (Mülk, 15), *"Geceyi ve gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı sizin yararınıza vermiştir... Bunlarda akıl edenler için dersler vardır"* (Nahl, 21) ayetlerinde insanın doğa karşısında birincil konuma oturtulduğu görülmektedir (Ünder, 1996). Fakat yine Kur'an'da yer alan Rahman suresi 7. ve 8. ayetlerinde *"O, göğü yükseltti ve dengeyi koydu. Sakın dengeyi bozmayın"* ifadeleri Tanrı'nın insanları, doğal çevreyi ve doğal dengeyi bozmamaları adına uyardığı görülmektedir. Kur'an'ı baştan sona okuyup anlamlandırmak gerekir ve böylelikle tam olarak ne mesaj vermek istediği anlaşılabilir. Müslümanların Kur'an'a göre sadece Allah'a değil yaşadıkları çevreye karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Bundan dolayı yeryüzüne karşı taşkınlıktan uzak durmaları gerekmektedir. Müslüman halkın doğal çevreyi koruma yaklaşımının sadece Kur'an'da yer alan ayetlerden değil aynı zamanda peygamberlerin davranışlarından ve sözlerinden de kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bir hadiste *"Allah Resulü'nün korusu içerisinde bulunan ağaçlara sopa ile vurulmaz ve onlar kesilemez"* ifadesi yer almaktadır. Buradan hareketle İslam'da peygamberin doğaya ne kadar önem verdiği görülmektedir (Keleş ve Hamamcı, 1998).

Budizm, Hinduizm ve Jainizm gibi dinlerde çevreye saygı gösterilmesi ve çevreyle uyumlu olunması büyük önem arz etmektedir. Bu dinlerde Ahimsa adı verilen ilke benimsenmektedir. Bu ilke, şiddete başvurmama, zarar vermeme ve saldırmama anlamına gelmektedir. İnsanlar bu ilkeye göre dünya ile barış içerisinde yaşamalı, hiçbir zaman bir canlıya zarar vermemeli, onu yaralamamalı ya da öldürmemelidir. Ahimsa ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan dinlerde doğayı korumak ve onun iyiliğini gözetmek oldukça önemlidir (Gündüz, 2008).

Görüldüğü gibi ilahi dinler doğaya Tanrı'nın emaneti olarak yaklaşmakta ve onun buyrukları doğrultusunda doğaya değer atfetmektedirler. Bu değer bazı dinlerde insan merkezci görünse de ilahi kitapların yorumlanış şekline göre değişim göstermektedir. Günümüzde tüm ilahi dinlerin önde gelen temsilcileri doğayı korumaya yönelik insanları bilinçlendirme çalışmaları yapmaktadır. Milli dinler ise ilkeleri doğrultusunda doğaya zarar vermeme anlayışını barındırmaktadırlar. Tüm bunlar değerlendirildiğinde eko-dindarlık, insanlara doğaya ve doğal varlıklara karşı ahlaki sorumluluklarını hatırlatmakta ve dinsel kuralların dogmatikliği arkasına saklanarak vurdumduymaz davranmalarının yanlış olduğuna dikkat çekmektedir.

4.4.2.13. Kutsal Ekoloji (Spiritual Ecology-Mistik Ekoloji)

Kutsal ekoloji anlayışının gelişmesinde evrendeki her şeyin insanla eşit değere sahip olduğu ve bunların birbirleriyle bağlantı içerisinde bulunduğunu ifade eden varlık zinciri düşüncesinin büyük bir payı bulunmaktadır. Kutsal ekolojiye göre, insanların kutsal diye attetikleri dinleri, düşünceleri ve gelenekleri ekolojik dengenin korunmasında etkili bir motivasyon oluşturur. Mevcut ekolojik krizler, dini yönelimler ve mistik öğelerin getirdiği motivasyon ile çözümlenebilir (İlhan, 2013). Kutsal ekoloji dini inançlar üzerinden çevreye değer atfetmesi yönünden eko-dindarlık ile benzerlik göstermektedir. Fakat dini inançlar dışında kutsal kabul ettikleri düşünceler ve gelenekler ile doğal kaynakları nasıl kullanacakları üzerine düşünceleri ve ekolojik krizleri bu yöntemlerle çözmeye çalışmaları kutsal ekolojiyi eko-dindarlıktan ayırmıştır. Berkes (2012)'e göre dini inançlar ve gelenekler insan ve çevre arasındaki ilişkilerde belirleyici unsurlardır. Bu inanışlar zaman içerisinde sürdürülebilir çevre yönetimini sağlayacak stratejiler geliştirir. Günümüzdeki modern çevre yöneticilerinin geleneksel toplumlardan öğreneceği, teknolojik ve modern programlara uygulayacağı kaynaklar bulunmaktadır (Arı, 2017).

4.4.2.14. Eko-Psikoloji

Endüstrileşmenin bir getirisi olan kentleşme, nüfus artışı, teknolojik ilerleme ve kırsal alanlardan kentlere yapılan göçler insanları doğadan uzaklaştırmaktadır. Ekonomik gücünü veya statüsünü arttırmak isteyen bireyler daha çok çalışmak zorunda kalmakta ve bu çok çalışmanın insan vücudunda oluşturduğu stresi atamayıp huzurlu bir ortamı oluşturmakta sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu durumun nedeni Hegel'in ele aldığı haliyle insanın doğaya yabancılaşması şeklinde açıklanabilir. Hegel'e göre bu yabancılaşmanın sona ermesi için insanların doğa ile yeniden sağlıklı bir bütünlük kurması gerekmektedir. Hegel'in bu felsefesinden yola çıkarak Theodore Roszak tarafından geliştirilen ekopsikoloji görüşünde,

insanın günümüzde karşılaştığı sorunların temelinde doğadan uzak kalması ve doğaya yabancılaşması sonucunda mutsuz ve huzursuz olduğu belirtilmektedir. Ekopsikolojide amaç, insanın doğuştan doğaya karşı sahip olduğu bilinci uyandırmak ve insan-doğa ilişkisini canlı tutabilmektir (Ayaz, 2014; Ertoy, 2007; Gülersoy ve Belivermiş, 2021).

Üzerinde yaşadığımız Dünyanın ekolojik sağlığı ile bireylerin sağlığı arasında güçlü bir bağ olduğunu savunan ekopsikoloji, Dünyanın ihtiyaçları ve haklarının aynı zamanda bireylerin ihtiyaçları ve hakları olduğunu savunur. Ekopsikoloji insanın doğal yaşamı ve kendi çevresiyle olan ilişkilerini incelemektedir. Endüstrisi gelişmiş olan toplumlar doğal yaşama karşı duygularını bastırarak doğayı ele geçirme eğilimi göstermektedirler. Modern insan olarak tanımlayacağımız bu toplumların doğa ile yeniden barıştırılması ve bilinçaltılarında yer alan doğaya zarar vermeme güdülerinin tekrar aktif hale gelmesi gerekmektedir. Ekopsikoloji insanın doğaya yabancılaşmasını anlamlandırmaya çalışarak bu duruma çözüm önerileri getirmektedir (Yurcu, 2016).

Theodore Roszak (1992) yayımlanmış olduğu “Dünya’nın Sesi (The Voice of the Earth)” adlı kitabında ekopsikolojinin sekiz kuralını şu şekilde açıklamaktadır:

1. Zihnin temelinde ekolojik bilinçdışı yatar; her insanın doğuştan doğaya karşı bilinci mevcuttur.
2. Ekolojik bilinçdışının kozmik evrimin ilk zamanlarına kadar dayanan bir kaydı bulunmaktadır.
3. Ekopsikolojide amaç, insanın ekolojik bilinçdışında var olan ve doğuştan sahip olduğu insan-doğa ilişkisine sahip bilgiyi uyandırmaktır.
4. Ekopsikoloji, insan gelişiminin önemli aşamalarından biri olan çocukluktaki çevresel bilinci yetişkinlerde de uyandırmayı amaçlar. Çocuklukta sahip olunan bu bilincin unutulmaması içinse doğa ile ilgili masallar, hikayeler ve ninniler önem taşır.
5. Ekolojik egonun gelişmesiyle insan, doğaya ve diğer insanlara karşı ahlaki sorumluluk duygusunun farkına varır. Ekopsikoloji sosyal ilişkilerde ve politik kararlarda bu sorumluluk duygusuyla hareket edilmesini amaçlar.
6. Ekopsikolojideki en önemli terapi yöntemlerinden birisi doğaya yabancılaşan, ona hükmetmeye çalışan ve politik gücü elinde bulunduran “eril” karakter özellikleri yeniden ele alarak düzeltmektir.

7. Ekopsikoloji endüstrileşmenin yıkıcı etkilerini sorgular. Ancak bunu yaparken yaşantımızı kolaylaştıran teknolojiye karşı çıkmaz. Yani ekopsikoloji anti-endüstriyel değil, post-endüstriyeldir.
8. Dünyanın ve bireyin arasında “sinerjik” bir etkileşim söz konusudur. Bu nedenle Dünyanın ihtiyaçları insanın da ihtiyaçlarıdır, insanın hakları Dünyanın da haklarıdır (akt. Aslan, 2011; Ayaz, 2014).

Ekopsikoloji doğa ile insan arasındaki bağların kuvvetlenmesini amaçlamakta bu nedenle de temelini ekopsikolojiden alan farklı çalışma alanlarının doğmasına neden olmaktadır. Ekoterapi, yeşil egzersiz, vahşi doğa terapisi, yeşil spor salonları, hortikültürel terapi ve doğa destekli terapi ekopsikolojiden doğan farklı uygulama alanlarıdır (Er, Canatan, Barut ve Kara, 2020; Gülersoy ve Belivermiş, 2021).

4.4.2.15. Eko-Faşizm

İnsan merkezli olmayan her çevreci anlayışı faşist olarak nitelendiren ekofaşizm, kaynakların sınırlı olduğunu ve bu kaynakları arttırmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Doğa üzerinde kaynakların tükenmemesi için bu kaynakları kullanan birey sayısı büyük ölçüde azaltılmazsa, kaynak dağılımında eşitlikten bahsetmenin olanaksız olduğunu savunur (Keleş ve Hamamcı, 1998). Ekofaşizmde, insan diğer varlıklarla aynı değere sahip olup herhangi bir üstünlüğü yoktur. Eğer taşıma kapasitesini aşmış bir bölge varsa, orada yaşayan bitkilere ve hayvanlara edilen muamelenin aynısı insanlara da edilmelidir. İnsan doğanın bir parçasıdır, doğanın sürdürülebilirliği için var olan sistemin değişmesi ve doğanın dengesini bozanların sonucunu ödemesi gerekmektedir (Özer, 2018). Ekofaşizm, çevreci bir anlayışa sahip olsa da hümanist değildir. Kaynakların korunması en temel arzusu olup, kaynakları yok eden topluma şiddetle karşı çıkmaktadır. Öyle ki dünya nüfusunun azaltılması gerektiğini söylerken bu azalmanın soykırım ile olabileceğini savunur. Soykırımın dünyanın dengesini korumak için bir gereklilik olduğunu destekleyen politikaları benimser. Soykırım dışında bölgesel veya küresel çapta yaşanan açlık, hastalık, salgın vb. durumlarda ortaya çıkan ölümleri de ahlaki açıdan meşrulaştırmaktadır (Oruç, 2017).

Ekofaşizm her ne kadar kaynakları korumaya çalışsa da insanlar üzerindeki tutumu kabul edilemez boyuttadır. İnsan nüfusunu kontrol altına alabilecek politikalar geliştirilmesi gerekmektedir, fakat bu hususta soykırım düşünülemez. İnsan olsun veya herhangi bir canlı olsun tüm canlıların yaşamını sürdürmeye hakkı vardır. Doğanın dengesinin korunması geliştirilecek farklı politikalarla sağlanmalıdır.

4.4.2.16. Eko-Eleştiri (Çevreci Eleştiri)

Dünya üzerindeki endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin temel prensiplerine baktığımızda temelinde doğanın en az düzeyde zarar görmesini değil de maliyeti en aza indirmenin yollarını barındırdığını görmek mümkündür. Çevre kirlilikleri, endüstriyel kirlilik ve toksik atıklar giderek çoğalmakta ve bilim insanlarınca bu kirlenmelerin oranları ve canlıları etkileme yüzdeleri matematiksel olarak hesaplanmaktadır. Ancak sunulan istatistiksel veriler insanları çok fazla etkilememekte ve tüm toplumu çözüm önerileri aramaya teşvik etmemektedir. Oppermann (2009)'a göre, insanlar matematiksel şablon, rakam, tablo, grafik ve istatistiksel verilerle ilgilenmemektedir. Bu veriler insan bilincine ulaşamaz, bilince asıl ulaşacak olan hikâyelerdir. Oppermann'ın bu düşüncesi ekoeleştirin de çıkış noktası olmuştur. Ekoeleştiri, ekolojik krizlerin ve sorunların insanlar tarafından fark edilmesini ve çevre bilincinin edebiyat yoluyla tüm insanlara kazandırılmasını hedeflemektedir (Ayaz, 2014).

1962 yılında Rachel Carson tarafından kaleme alınan *Sessiz Bahar* adlı eser ekoeleştirin ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Carson bu eserinde tarımsal faaliyetler sonucunda oluşan toprak kirliliğini konu alarak dünya genelinde ses getirmiştir. 1960'lı yıllardan sonra birçok eserde doğa tema edinilmiş ve doğanın sesi edebiyat alanına taşınmıştır. Ekoeleştiri, 1991 yılında ABD'li bilim insanları tarafından da dile getirilerek resmi olarak kabul edilmiştir (Özdağ, 2014). Ekoeleştiri içerisine giren olaylar zaman içerisinde değişmiş ve genişlemiştir. Örneğin 1980'li yıllarda ekoeleştiri eserlerinde çevre merkezli görüş, doğa tarihinin ele alınması ve doğal çevrenin korunması gibi temalar ön plana çıkmaktadır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise toplum odaklı bir çevre ele alınarak, şehirleşme ve ekolojik adaleti konu alan eserler yazıldığı görülmektedir. Günümüzde ise biyoçeşitliliğin azalması ve korunması, küresel iklim değişikliği, küresel ısınma, ekosistemleri tehdit eden unsurlar, çevre kirliliklerinin sebep olduğu sağlık sorunları gibi birçok konu eserlerde işlenmektedir (Özdağ ve Alpaslan, 2010). Ekoeleştiri yazarları yazdıkları tema ile ilgili her türlü bilimsel verileri incelemeli ve ilk okuyuşta insanlara ekolojik sezdirmeler ile var olan sorunu açıklamalıdır. Bu yüzden yazarın birikimi, algı dünyası ve konuyu ele alma yöntemi büyük önem taşımaktadır (Ayaz, 2014).

Lawrence Buell, bir eserin çevreci olup olmadığını anlamamız için beş ölçüt sıralamıştır. Bu ölçütleri şöyle özetlenebilir:

1. Eserde çevre arka plan değildir.

2. İnsan tarihi ile doğa tarihi iç içedir.
3. İnsan çıkarları yasal olan tek menfaat değildir.
4. İnsanın çevreye karşı olan sorumlulukları eserin ahlaki boyutunun bir parçasıdır.
5. Eser çevrenin değişmez olduğunu değil de çevrenin bir süreç olduğunu anlatmalıdır (Özdağ ve Alpaslan, 2010).

Toplumsal ekolojinin doğanın evrimsel bir gelişim olduğu düşüncesine ekoeleştirmenler de katılmaktadır. Bir ekoeleştiri metninde yer alan yazıya göre, doğa da insan gibi değişen ve gelişen bir yapıya sahip olup, durağan değildir. Doğa sunduğu güzellikler ile insana ilham kaynağı olmakta ve nesne konumundan çıkarak su, hava, toprak üzerindeki canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu sistemlerin bütünüdür. Çevrenin arka plan unsuru olması ekoeleştirmenin tamamen karşı çıktığı bir durumdur (Ayaz, 2014; Bulut, 2005).

Ekoeleştirmenin bağlantı kurduğu bir diğer çevresel akım ise ekofeminizmdir. Ekofeminizm hem kadının hem de doğanın ezilip sömürülmesini ataerki sistem, kapitalizm, militarizm ve sömürgecilik gibi unsurlara bağlamaktadır. Ekoeleştiri yazarları da bu sistemleri eleştirerek çevre sorunları ile bağlantılı olduklarını savunmaktadırlar (Balık, 2013). Ayrıca ekofeminizm dili ve söylemi önemsemekte ve dilin farklı yönlerini inceleme gerekliliğini vurgulamaktadır. Ekoeleştiri de dil ve söylem en önemli unsurlardan biridir. Kullanılan dilin ve söylemin etkili olması insanlarda doğa bilincinin uyanmasında son derece büyük önem arz etmektedir (Ayaz, 2014; Bulut, 2005).

4.4.2.17. Kırsal Çevre Etiği

21. yy çevre sorunlarının katlanarak arttığı bir zaman dilimidir. Her ne kadar bu konuda daha bilinçli topluluklar yetişmiş olsa da geçmişte ekosistemlere yapılan müdahaleler ve çevreye salınan atıklar bu yüzyılımızı olumsuz sonuçlarla yüzleştirmektedir. Çevre sorunlarının artışı küresel çapta etki yaratarak hemen hemen tüm ülkeleri bu sorunlara karşı kendilerini korumaya yöneltmiştir. Fakat 1970’li yıllardan beri devlet adamları ülkelerini korumak yerine çevrenin onarılıp iyileştirilmesi üzerine politikalar geliştirmiştir. Bazı ülkelerin geliştirdiği çevre korumacı politikalar merkezi yönetimle uygulanmaya geçirilse de küresel çapta istenilen sonuçlara ulaşamadığı görülmektedir. Çevre sorunlarını sadece merkezi idarelerle çözmek zordur. Kırsal çevre etiğine göre, merkezi ve yerel yönetimler iş birliği içerisinde çalışmalı ve en küçük yerleşim alanındaki sorunların çözümünden başlayarak küresel çevre sorunlarının çözümüne doğru ilerlenmelidir.

Kırsal alan sorunları içerisinde dağınık yerleşme, gizli işsizlik, bölgeler arası gelişmişlik farkı, tarımda kullanılan kimyasal gübre ve ilaçlar, su ve toprak kirlilikleri, vb. gibi sorunlar yer almaktadır. Çevre sorunları her ne kadar yerel yönetimlerin sorumluluğu altında gibi gözükse de yerel yönetimler kendi hallerinde rahat hareket edememektedir. Türkiye’de yerel yönetimler içerisinde bulunan il özel idareleri toplumun kalkınması ve kamu hizmetleri gibi önemli görevleri üstlenmesine rağmen merkezi idarelerin verdikleri görevleri de üstlenmeleri sonucunda etkisiz hale gelmişlerdir. Mali ve hukuksal güce sahip olmayan il özel idareleri çevre ile ilgili veya diğer sorunlarda köylere ve belediyelere yeterli hizmeti verememektedirler. İl özel idarelerinin görev ve sorumlulukları arasında park, bahçe, kent estetiği, katı atıklar, çevre kirliliğini önlenmesi, çevre düzenlemeleri, sahipsiz kedi ve köpek gibi hayvanlara yönelik hizmetler, doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunması yer almaktadır. Bu görev ve sorumlulukların yeterli düzeyde uygulanabilir olması ve hayata geçirilmesi bu kurum çalışanlarının etik bir sorumluluğudur. İl özel idarelerinin yeterli hizmeti verebilmeleri için merkezi yönetimler tarafından desteklenmeli, hukuksal ve mali olanaklar sağlanmalıdır (Yılmaz, 2014).

Başka bir yerel yönetim birimi olan köylerde ise muhtar, ihtiyar heyeti ve yaşamını köyde sürdüren köy halkının çevre duyarlılığına sahip olması hayati açıdan önemlidir (Yılmaz, 2014). Kırsal alanlarda tarlalarda bilinçsizce kullanılan kimyasal gübre ve ilaçlar, suya bırakılan kimyasal maddeler, doğaya atılan katı atıklar, meraların aşırı otlatılması ve otlak alanların oluşturulması için ormanların yok edilmesi başta olmak üzere birçok çevre sorununun olduğu görülmektedir. Köy halkı bu durumları etik kurallar çerçevesinde değerlendirecek ve kendi yerel çevre korumasını yapacak bilinçte olması gerekmektedir. Eğer en küçük yerleşim birimi olan köylerden başlayarak gelişen çevresel duyarlılık, çevresel koruma ve iyileştirme hareketleri küreselliğe doğru ilerleyecek olursa ekolojik krizlerin önüne geçilebilir. Bunlar yanında yerel yönetimlerdeki etkinliğin artırılması ve etik görüşün benimsenmesi toplumsal ve çevresel fayda sağlayacaktır.

4.4.2.18. Sosyo-Çevreci Yaklaşım

Sosyo-çevreci yaklaşım sosyal boyutu çevresel tartışmaların ayrılmaz bir parçası olarak görür ve endüstrileşme sonucu ortaya çıkan ekonomik büyümeye karşı çıkar. Çünkü ekonomik büyüme zengin toplum için daha çok tüketim anlamına gelirken toplumun fakir kesimi için yoksulluk ve eşitsizlik anlamı taşımaktadır. Gelir dağılımındaki ve kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler ekolojik sömürünün artmasına ve doğanın tahribatına neden olmaktadır (Levy& Newell, 2002; Mazi ve Ercins, 2009; Paterson, 1996; Stevis& Assetto, 2001).

Doğanın belirli taşıma kapasitesinin var olduğu ve ekonomik büyümenin sınırsız olmadığı görüşlerinin biyoçevreciler ve sosyoçevreciler için ortak olduğunu söylemek mümkündür. Ancak biyoçevrecilerin nüfus artışını kontrol altına almak için üçüncü dünya ülkelerine önerdiği aile planlaması sosyoçevrecilerin karşı çıktığı bir görüştür. Sosyoçevreciler aile planlamasını kadınların ve yoksul devletlerin kişisel haklarına birer tehdit olarak görmektedir (Mazı ve Ercins, 2009).

4.4.2.19. Biyosferik Etik

Biyosfer kavramını ilk olarak ortaya atan, doğa bilimi ve evrim konulu çalışmaları ile tanınan Fransız bilim insanı Jean-Baptiste Lamarck'tır. Biyosfer; hidrosfer, litosfer, kriyosfer ve atmosfer içerisinde bulunan prokaryot canlılardan en gelişmiş ökaryot canlılara kadar tüm yaşam formlarını kapsamaktadır. Canlıların bütüncüllüğünden hareketle oluşturulan Biyosferik etik anlayışı, yeryüzünde var olan tüm canlı ve cansız varlıkların ahlak, adalet ve hak iddiası üzerine yoğunlaşarak bütüncül bir etik felsefe sunmaktadır. Biyosferik etik, canlı ve cansız tüm doğal varlıkların ontolojik değere sahip olduklarını savunmaktadır. Canlı ve cansız tüm varlıklar ekolojik sistemin dengeli olmasını sağlayan yapı taşlarını oluştururken tüm bu varlıklar birbirinin tamamlayıcısıdır. Biyosferik etik anlayışa göre ekolojik krizlerin ortaya çıkma sebepleri toplumsal ilişkilere, kontrolsüz gelişen teknolojiye ve kapitalist sisteme bağlıdır (Çelik, 2018).

Ekolojik krizler, insanların doğadan kopması ve doğayı kaynak olarak görmesiyle başlamıştır. Doğayı kendi tahakkümü altına almak isteyen insanlık hemen hemen tüm ekosistemlere dahil olmuş, ekosistemleri kendi çıkarları uğruna değiştirmiş ve ekosistem zincirlerinin bozulmasına sebep olmuştur. İnsanların egemen olma hırsı giderek artmış ve bu hırs toplumların kendi içerisinde feodalitenin oluşmasına neden olmuştur. Feodalite sisteminde hiyerarşik basamaklar insanların birbirlerinden farklılaşmasına ve üst basamaklarda yer alan soylu ve yönetici kişilerin doğal kaynakları daha fazla kullanma hakkına erişmesine sebebiyet vermiştir. İnsanın doğada baskın olma hırsı geçmişte feodalite şeklinde karşımıza çıkarken günümüze geldiğimizde bu sistemin yerini kapitalizmin aldığını söylemek mümkündür. Sermayesi fazla olan toplulukların yönetimde ve doğal kaynaklara erişimde daha fazla hakka sahip olması ve ekonomik büyüme uğruna kaynakları sınırsızmışçasına tüketmesi ekolojik dengeye zarar vermektedir. Biyosferik etik anlayış toplumsal bütünlüğü sağlayarak kapitalist sistemi reforme etmeyi amaçlamaktadır. İnsanlar arasında hatta insanlarla diğer varlıklar arasında hiyerarşik algılar ortadan kaldırılmalıdır (Çelik, 2018).

Biyosferik etik, çağımızda yaşadığımız ekolojik krizlerin çözümünün teknolojik bilgi ve teknolojinin gelişmesi sayesinde çözümlenebileceğini savunan teknoloji merkezci yaklaşıma karşı çıkarak insanların ihtiyacı olan şeyin teknoloji ve bilimin ilerlemesi değil vicdan ve etik unsurları olduğunu söylemektedir. İnsanlar birbirine ve doğaya karşı vicdanlı ve etik bir davranış biçimi benimsemelidir. Örneğin ozon tabakasının seyrelmesine sebep olan kloroflorokarbonlar (CFC) veya hidrokloroflorokarbonlar (HCFC) teknolojik gelişmeler sayesinde doğaya salınım miktarları azaltılabilir, fakat bu çözüm yolu sadece teknolojik ve bilim merkezli olacaktır. Çözüm önerileri sadece tekno-bilimsel olmamalı aynı zamanda ekolojik krizlerin felsefi altyapısına inilmeli ve insanlarda doğaya karşı vicdan ve etik anlayışlar uyandırılmalıdır (Çelik, 2018).

Kısaca biyosferik etik insanı, toplumun bir bireyi olarak değil ekosistemin bir yurttaşı olarak görmekte ve eko-yurttaş olarak ideal bir toplum düzeninin oluşturulabilmesi için planlı hareket etmesi, tüketim alışkanlıklarını kökten değiştirmesi, doğanın bir parçası olduğunu unutmaması, doğaya saygı göstermesi ve ekolojik bilincini geliştirmesi şeklinde öneriler sunmaktadır (Yıldız, 2017).

4.4.2.20. Eko-Terörizm

Ekoterörizm akımı isminden dolayı her ne kadar doğaya zarar verecek bir düşünce biçimiymiş gibi gözükse de aslında doğaya en fazla değer veren akımdır diyebiliriz. Öyle ki bu akımı benimsemiş kişiler doğaya zarar veren bir insanın öldürülmesini normal karşılamaktadır. Ekoterörizmdeki terörist kavramı doğaya karşı katliamı değil insanlara karşı gerçekleştirilebilecek katliamı temsil etmektedir. Bu akımın öncülerinden biri olan Edward Abbey'in, "çingiraklı yılanı öldürmektense, insan öldürmeyi yeğlerim" ifadesi ekoterörizmin mottosu haline gelmiştir. Ekoterörizm düşüncesi doğa sevgisi adı altında doğanın bir parçası olan insanı öldürmeye yönlendirdiği için birçok çevreci tarafından kabul edilmemektedir (Kartal ve Kartal, 2020; Ronald, 2000)

4.5. Araştırmanın Teorik Kısımında Yer Alan Beşinci Alt Probleme Ait Bulgular: Çevre Etiği Yaklaşım-Akımları ile Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiler

Geçmişten günümüze çevre etiğine yönelik farklı yaklaşım ve akımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım ve akımların merkeze aldıkları konuya yönelik değişik bakış açıları bulunmaktadır. Çevre etiğinin bu çok yönlü bakış açısı kalkınma ve eğitim ilişkilerini de etkilemekte ve her bir yaklaşım ve akım kalkınmaya, eğitime farklı yönlerden bakmaktadır.

Aşağıda insan merkezci yaklaşımların kalkınmaya ve eğitime bakış açıları tablolaştırılarak açıklanmıştır.

Tablo 11

İnsan merkezci (antroposentrik) yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı

Çevre etiği yaklaşımının adı	Yaklaşım çeşitleri	Kalkınma ile ilişkisi	Eğitim ile ilişkisi
İnsan merkezci (antroposentrik) yaklaşım	Sıkı insan merkezcilik	Sınırsız büyüme düşüncesi hakimdir, doğa sadece ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir araçtır.	İnsanı her şeyin egemeni ve sahibi gören, doğanın araçsal olarak nasıl daha fazla kullanacağını içeren eğitim anlayışına sahiptir.
	Zayıf insan merkezcilik	Doğanın üretkenliğini olumsuz etkilemeyecek kalkınma prensibi benimsenmiştir.	İnsan yaşamının devam edebilmesi için ekosistemle uyumlu yaşamayı öğretir.
	Kâhyalık etiği	Şu an ki ve gelecekteki insan nesillerinin doğadan faydalanabilmesi için doğaya uyumlu bir kalkınma anlayışını benimser.	Doğadan daha fazla verim alınabilmesi için doğanın nasıl işleneceğini öğretir. İnsanlara doğal kaynakların tüketimi, ekosistemlerin yok edilişi, hava ve su kirliliği ve nüfus artışı gibi durumlarda kısıtlamalar yapmalarını benimsetir.
	Aydınlanmış insan merkezcilik	Ekonomik kalkınma uğruna doğanın insanın egemenliğinde istenildiği gibi şekillendirilmesini ister.	İnsanın doğayı istediği gibi kullanabileceğini savunan toplumlara yetiştirir. Fakat insan çıkarları uğruna çevre korunmasına da değinilir.
	Reformist insan merkezcilik	Canlı yaşam alanlarını fazla etkilemeden ekonomik kalkınmayı hedefler.	İnsanın en değerli varlık olduğu fakat diğer canlılara kötülük yapılmasının insanlara kötü şans getireceği bilincini aşılır.
	Modern insan merkezcilik	Kalkınma faaliyetleri uğruna insan çevresindeki her şeyi değiştirme ve kullanma hakkına sahiptir.	İnsanın diğer canlılarla eşit olamayacağını açıklar. Doğruluk, adalet, sevgi ve estetik değerler gibi insani değerlerin ilerletilmesi sağlanır.
	Serbest pazarcı yaklaşım	Üretim ve tüketim döngüsünden vazgeçmeyip, küreselleşmeyi önemser, sınırsız ekonomik büyümeyi hedefler.	Ekonomik büyümeye teşvik edecek uzmanlar ve girişimciler yetiştirmeyi hedefler. Gelecek nesillerin de hakları olduğu vurgulanır.
	Metaekolojik yaklaşım	Sınırsız büyümeyi desteklemektedir. Doğal varlıkları meta haline getirip bunlardan gelir elde etmeyi hedefler.	Doğal varlıkları işleyebilecek uzmanlar yetiştirmeyi hedefler.

Teknoloji merkezci (teknosentrik) yaklaşım	Gelişen teknoloji ile birlikte doğal kaynakları tüketmeyen bir kalkınma anlayışı benimser.	Teknolojik gelişmeleri ilerletecek uzmanlar yetiştirmeyi amaçlar.
Sığ ekoloji	Ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal kalkınmayı da destekler. İnsan refah seviyesinin yüksek olmasını amaçlar. Nüfus, kirlilik, kaynaklar ve teknoloji alanlarında farklı yollar izler.	Çevre bozulmaları, kaynakların tükenmesi, ekonomik gelişme ve sağlıklı bir çevrede yaşama amaçları arasında denge sağlayabilecek çok sayıda uzman yetiştirilmesini zorunlu kılar (Keleş ve Hamamcı, 1998).

İnsan merkezci yaklaşımların kalkınmaya bakış açıları genellikle sınırsız büyümeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşımlarda insan çıkarları ön planda olduğu için insanı ekonomik veya sosyal alanlarda yüceltecek her türlü kalkınmayı kabul ederler. Zayıf insan merkezcilik, kâhyalık etiği, reformist insan merkezcilik ve sığ ekoloji kalkınma konusunda diğer yaklaşımlara nazaran çevreyi az da olsa düşünmektedirler. Ama bu düşünce yapısında bile yine insan çıkarları ön plandadır. Örneğin kâhyalık etiği çevreye karşı kâhyalık yapılması yani çevreye özenle bakılmasını istemektedir, fakat bunun amacı doğanın bunu hak ettiği için değil insan için doğayı mükemmelleştirmesi gerektiği içindir. Reformist insan merkezcilikte ise insan dışı diğer varlıklara da değer verilir fakat bunun amacı da insanların bu varlıklardan daha iyi yarar sağlayabilmesi ve eğer bu canlılara zarar gelirse insanların da başlarına kötü şeyler geleceği düşüncesidir.

İnsan merkezci yaklaşımların eğitimle ilişkilerini inceleyecek olursak bu yaklaşımlar insan çıkarını hedef alan eğitimler ve uzmanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Ekonomik büyümeyi teşvik edecek, doğal varlıkları işlemeyi öğretecek, insan yararına teknolojik gelişmeleri ilerletecek uzmanların yetiştirilmesi ön plandadır. Yine zayıf insan merkezcilik, kâhyalık etiği, reformist insan merkezcilik ve sığ ekoloji gibi yaklaşımlar çevre hakkında da eğitim vermektedir. Zayıf insan merkezcilik insan yaşamının devam edebilmesi için ekosistemlerle uyumlu olmasını öğretirken, sığ ekolojide ise çevre bozulmaları, kaynakların tükenmesi, sağlıklı çevrede yaşama gibi konulara eğitim kapsamında yer verilmektedir.

Canlı merkezci yaklaşım canlı varlıklara da ahlaki değer verilmesi hakkında bir görüşe sahip olduğu için canlı merkezci düşüncenin kalkınmaya ve eğitime farklı bakış açıları vardır. Canlı merkezci yaklaşımların kalkınma ve eğitim ile ilişkileri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12

Canlı merkezci (biosentrik) yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı

Çevre etiği yaklaşımının adı	Yaklaşım çeşitleri	Kalkınma ile ilişkisi	Eğitim ile ilişkisi
Canlı merkezci (biosentrik) yaklaşım	Yaşama saygı etiği	Canlı varlıkların çıkarlarının gözetildiği fakat cansız varlıkların sınırsız şekilde kullanıldığı kalkınma anlayışını benimser.	Canlılara karşı “sevgi, merhamet ve şefkat” gibi duyguların hissedilmesini sağlayacak eğitim anlayışını benimsemiştir.
	Doğaya saygı etiği	Canlılara zarar verilmeyen kalkınma anlayışına sahiptir, fakat zorunlu hâllerde, besin ihtiyacını karşılama gibi, canlılardan yararlanılır.	Her canlının eşit ölçüde yaşama hakkının olduğu vurgulanır ve “doğaya saygı; kötülük yapmama, karışmama, sadakat ve onarımcı adalet” gibi duygular bireylere aşılanır.
	Gia (yaşayan dünya) etiği	Nüfus politikalarının hâkim olduğu, diğer canlılara zarar vermeyi önleyen bir kalkınma anlayışını benimser.	Nüfusun artması gibi durumlarda karşılaşılabilecek sorunlara değinilir ve Dünya’nın dengesini bozmayacak bir eğitim anlayışı vardır.
	Hayvan hakları yaklaşımı	Hayvanlara zarar vermeyen kalkınma anlayışına sahiptir.	Hayvanlarında acı ve haz gibi duygularının olduğu bireylere aktarılır.

Canlı merkezci yaklaşımların kalkınma ile ilişkisi incelendiğinde toplumların kalkınma hareketlerini gerçekleştirirken canlıları da düşünerek onlara zarar vermeden ve ahlaki değerlerinin olduğunu unutmadan bu faaliyetleri gerçekleştirmeleri gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Canlı merkezci yaklaşımların eğitimle ilişkisi incelendiğinde ise merhamet, şefkat, adalet gibi kavramların öne çıkarıldığı ve insan dışı diğer canlıların da insanlarla eşit haklara sahip olabileceği görüşünün hâkim olduğu bir eğitim anlayışı mevcuttur.

Çevre merkezci yaklaşımlar doğal unsurları daha bütüncül şekilde ele alarak canlı veya cansız varlık şeklinde bir ayrıma gitmeden tüm doğal varlıkların ahlaki değere ve öneme sahip olduğu düşüncesini savunmaktadır. Çevre merkezci yaklaşımların kalkınma ve eğitime yönelik bakış açıları insan merkezci ve canlı merkezci yaklaşımlara göre daha çevre korumacı yönde olduğu söylenebilir. Çevre merkezci yaklaşımların kalkınma ve eğitim ile ilişkisi Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13

Çevre merkezci (ekosentrik) yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı

Çevre yaklaşımının adı	etiği	Yaklaşım çeşitleri	Kalkınma ile ilişkisi	Eğitim ile ilişkisi
<i>Çevre merkezci (ekosentrik) yaklaşım</i>		Yeryüzü etiği (toprak etiği)	Sınırsız büyüme anlayışına karşı çıkar, toprağa faydacı bir gözle bakılmasını istemez.	Ekolojik yurttaş yetiştirmeye özen gösterirler, bu sayede doğadaki varlıkların birbirleriyle olan bağlantılarının görülmesini sağlarlar.
		Derin ekoloji	Doğal varlıkları kaynak olarak ele almaz ve nüfus artışının önüne geçebilecek politikalar düzenler, kirliliklerin azaltılması konusunda gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere yardım etmesi beklenir. Ülkelerin kültürlerini koruyarak kültürel kalkınmanın sağlanmasını da ister.	Sağlıklı ekolojik politikaların benimsenmesini sağlarken aynı zamanda tüketime dönük olmayan ve doğal varlıkların korunmasını sağlayan bilgiler bireylere özümsetilir (Keleş ve Hamamcı, 1998).

Çevre merkezci yaklaşımların kalkınmayla olan ilişkisi incelendiğinde doğaya zarar veren sınırsız büyüme fikrine karşı çıktıkları görülmektedir. Bunun yerine doğal kaynakları koruyan, alışılagelmiş üretim ve tüketim anlayışından vazgeçen, nüfus artışının yaşam üzerindeki baskıyı arttırmasından dolayı uygun nüfus politikalarıyla nüfusu kontrol altında tutabilen, toplumların kültürel özgeçmişlerini de koruyan bir kalkınma anlayışının hâkim olduğu göze çarpmaktadır. Çevre merkezci yaklaşımların eğitim ile ilişkilerine bakıldığında ekolojik yurttaş yetiştirmeyi ön planda tutan, sağlıklı ekolojik politikaların gelişmesine imkân sağlayan, doğayı koruyan ve tüketime karşı bilinçlendiren bir eğitim anlayışı mevcuttur.

Fütürist yaklaşım odağında gelecek nesiller yer almaktadır. Fütürist yaklaşımın kalkınma ve eğitim ile ilişkisi Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14

Fütürist (gelecekçi) yaklaşımın kalkınma ve eğitime bakış açısı

Çevre yaklaşımının adı	etiği	Kalkınma ile ilişkisi	Eğitim ile ilişkisi
<i>Fütürist yaklaşım (gelecekçi)</i>		Sınırsız büyüme düşüncesi hâkim değildir, doğal varlıkların yok edilmeden kullanılmasını sağlayan kalkınma anlayışı mevcuttur.	Çevresel unsurların gelecek kuşaklara aktarılmasını benimseten eğitim anlayışı mevcuttur.

Fütürist yaklaşım gelecek nesillere odaklandığı için sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla benzer özellikler göstermektedir. Fütürist yaklaşımın kalkınma ile ilişkisine bakıldığında gelecek kuşakların çıkarları gözetilerek şu an ki kalkınma anlayışında doğal varlıkların devamlılığı göz önünde bulundurulur. Eğitim ile ilişkisi incelendiğinde ise çevre unsurlarının gelecek kuşaklara nasıl aktarılacağı ve neden aktarılması gerektiği bilincini bireylerde oluşturmaya çalışmaktadır.

Çevresel krizlerin ortaya çıkmasıyla birlikte ılımlı akımlar oluşturulmaya başlanmış ve bu krizlere karşı her ılımlı akım farklı kalkınma ve eğitim anlayışı ile çevresel krizleri önlemeye ve bunlara yönelik tedbirler almaya çalışmışlardır. İlimli akımların kalkınma ve eğitim ile ilişkileri Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15

İlimli (çevre korumacı=çevreci) akımların kalkınma ve eğitime bakış açısı

Çevre akımının adı	etiği	Akım çeşitleri	Kalkınma ile ilişkisi	Eğitim ile ilişkisi
İlimli (çevre korumacı=çevreci) akımlar		Yeni Malthusçuluk	Nüfus politikaları aracılığıyla dünya nüfusunu kontrol altında tutmaya çalışır. Sınırsız büyüme fikrine karşıdır.	Nüfus artışının dünya üzerinde ne gibi sorunlara sebep olacağı bireylere aktarılarak bu konuda bilinçli bireylerin yetiştirilmesi sağlanır.
		Eko-kalkınma	Çevre tahribatını azaltan, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendiren, toplumsal eşitsizliklerin azalmasını sağlayan kalkınma anlayışı mevcuttur.	Çevrenin önemi vurgulanır. Yenilenebilir enerji kaynakları üreten nitelikli bireyler yetiştirilir. Adalet sistemlerinin önemine değinilir.
		Sürdürülebilir kalkınma	Doğanın kendini yenileyebilmesine zaman tanıyarak kaynakları tüketmeden, ulusal eşitliğin gözetildiği, sosyal, ekonomik ve ekolojik kalkınma prensiplerini benimser.	Çevre ve kalkınma arasındaki ilişkinin benimsendiği, her yaş grubundaki bireylere eşit eğitim hakkının sunulduğu eğitim anlayışını içerir.
		Liberal ekoloji	Ekolojik modernleşme anlayışı hâkimdir. Doğanın ekonomik büyüme için sömürülmesi yerine, ekonomik kalkınma ve büyümeyle birlikte bir bütün olarak doğanın korunması ve sürdürülebilirliği düşüncesi benimsenmiştir (Kayıkçı, 2012).	Ekolojik modernleşme anlayışı bireylere benimsenilerek mevcut çevresel sorunların önüne geçileceği düşüncesinin hâkim olduğu eğitim anlayışı mevcuttur.

Kurumsalçı yaklaşım	Ekonomik büyümenin sınırsız olduğu düşüncesini savunmazlar. Kurumsalcılara göre güçlü küresel kurumların, devletin ve yerel kapasitenin küresel ekonomik ilerlemeyi yönlendirmesi gerekmektedir. Çevresel tahribat, uluslararası eşitsizlikler ve kuşaklar arası adaletsizlik gibi sorunlara karşı ilgisiz değillerdir (Mazı ve Ercins, 2009).	Çevresel tahribat, uluslararası eşitsizlikler ve kuşaklar arası adaletsizlik gibi konuların yer aldığı eğitim sistemi mevcuttur.
Biyo-çevreci yaklaşım	Nüfus politikaları ile nüfusların kontrol altına alınması, tüketim anlayışlarının değişmesi ve sınırsız büyümeyi amaçlayan hedeflerin olumsuz olduğu kalkınma anlayışını benimser.	Aile planlamaları ve tüketim alışkanlıkları üzerine toplumu bilinçlendirmeyi amaçlayan eğitim anlayışına sahiptir.
Yeşil kapitalizm	Sınırsız büyüme ve kapitalizm anlayışına karşı olumsuz yaklaşırken çevre ve kalkınma ilişkisinin karşılıklı yarar çerçevesinde ilerletebilecek kalkınma anlayışını benimser. Halkı daha bilinçli kullanıma ve geri dönüşüme yönlendirir.	Doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak adına toplumlara, yeniden kullanım, geri kazanım, hammaddelerin yönetimi ve kullanımı, daha bilinçli hane halkı tüketimi ve daha bilinçli kamu tüketimi gibi stratejiler öğretilir (Satır Reyhan, 2014).
Eko-çıkarıcılar	Çevre sorunlarına yönelik duyarlı davranışları önermelerine karşın, ekonomik kalkınma uğruna çevreyi tahrip edici yöntemlerden vazgeçmeyen bir kalkınma anlayışı vardır.	Eğitimin her alanında çevre temalarına yer verilerek çevresel problemlere değinilmektedir.

Ilımlı yaklaşımların kalkınma ile ilişkileri incelendiğinde doğayı korumaya yönelik hareketlerin daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Her bir akım kendi belirlediği stratejiler ile doğayı korumayı amaçlamakta ve kalkınma faaliyetlerini bu çerçevede gerçekleştirmektedir. Fakat eko-çıkarıcılar çevre sorunlarına karşı duyarlı gibi görünseler de mevcut kalkınma anlayışlarından vazgeçmezler. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkeleri çevreyi tahrip edici yöntemlerden uzak durmaları konusunda uyarılarda bulunsalar bile kendileri doğaya zarar verecek yöntemleri kullanmaya devam ederler (Gökdayı, 2003).

İlimli yaklaşımların eğitim ile ilişkisi incelendiğinde doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayacak, aile planlamalarını teşvik edecek, daha bilinçli tüketim anlayışını benimsetecek, eşitsizlikleri ve kuşaklararası adaletsizlikleri önleyecek bir eğitim sistemi içerdikleri görülmektedir.

Radikal akımlar doğaya büyük önem verirken yaşanan çevresel sorunların mevcut ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel yapıların kısmen veya bütününe değiştirilmesi ile bu sorunlara çözüm getirileceğini düşünmektedir. Radikal akımların her biri çevresel sorunlara farklı bakış açısıyla yaklaşırken farklı kalkınma ve eğitim anlayışlarını benimsemişlerdir. Radikal akımlara ait kalkınma ve eğitim ilişkisi Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16

Radikal (köktenci çevrecilik) akımların kalkınma ve eğitime bakış açısı

Çevre etiği akımının adı	Akım çeşitleri	Kalkınma ile ilişkisi	Eğitim ile ilişkisi
Radikal (köktenci çevrecilik) akımlar	Biyo bölgeselcilik	Belirli bölgelerdeki kaynaklara göre insan yaşantısını idame ettirecek aynı zamanda doğanın sürdürülebilirliğini de sağlayacak kalkınma anlayışı mevcuttur.	Toplumlara yaşadıkları bölgenin coğrafik, sosyolojik, ekolojik, jeolojik ve politik özellikleri öğretilir.
	Kültürel ekoloji	Kültürel seçimler doğrultusunda sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı hâkimdir.	Barınma ve nüfus gibi değişkenlerin kaynaklar üzerinde oluşturduğu baskının sürdürülebilirliği etkilediğine yönelik bilgiler aktarılır.
	Eko-marksizm	Kapitalist sistemin yer almadığı, doğa ile insan arasında akla uygun biçimde düzenlenen toplumun inşa edilmesini sağlar.	İnsan ve doğanın beraber yaşadığı ve insanın doğadan üstün veya ayrı kabul edilemeyeceğinin toplumlara aktarıldığı bir eğitim anlayışı mevcuttur (Kökalan Çımrın, 2014; Marks, 2000).
	Eko-anarşizm	Hiyerarşik sistemler, merkezi yönetimler ve dev şirketlerin yer almadığı, doğa ile uyumlu bir kalkınma anlayışı vardır.	Otoritenin ortadan kaldırılarak küçük ölçekli, özerk toplumsal birimlerin kurulmasına teşvik edici eğitim sistemi yer almaktadır.
	Toplumsal ekoloji	Hiyerarşik tahakkümün yer almadığı eşitlik ve adaletin sağlandığı, doğayı koruyan bir kalkınma anlayışı hâkimdir.	Hiyerarşik sistemlerin getireceği olumsuzlukları ön planda tutan eğitim anlayışı mevcuttur.

Eko-feminizm	Kadınlara yönelik istihdamın artırıldığı, kadın veya doğa üzerinde tahakkümün bulunmadığı kalkınma anlayışı mevcuttur.	Eğitimin her aşamasında kadınlara yer verilerek hem kadınları hem de doğayı kurtarmayı amaçlayan eğitim sistemi mevcuttur.
Politik (siyasal) ekoloji	Doğal kaynakların kontrollü dağılımını sağlayan ve yaşam tarzlarının doğaya etkilerini azaltacak toplumsal ve ekonomik kalkınmayı benimser. Çevresel politikalar geliştirerek uluslararası iş birliklerini gerçekleştirir.	Doğal kaynaklar hakkında halkın bilinçlenmesini sağlayarak insanların doğa üzerindeki baskısını azaltacak yöntemleri öğretir.
Eko-muhafazakârlık (yeşil muhafazakârlık)	Doğaya zarar vermeyen, var olan çevreyi koruyan kalkınma anlayışı hâkimdir.	Doğanın korunmasına yönelik bilinçlendirme yapılır.
Eko-sosyalizm	Emek sömürsü olmayan, ekolojik düzeni bozmayan, çevreye saygı duyan ve hiyerarşik olmayan bir toplumun oluşmasını sağlar (Kartal,2021; Wall,2010).	Kapitalist sistemin doğa ve emek sömürsünü getirdiği ve bireyleri köleleştiren sistem yerine bireylerin kendi bilgi ve becerilerini arttırabilecekleri bir eğitim sistemini benimser.
Çevreci sofuluk	Doğaya zarar vermeyen kalkınma anlayışı mevcuttur.	İnsanların doğal çevreye etkilerinin geri alınamayacağı ve bu davranışların etik olmayacağı bilinci bireylere aşılır (Gökdayı, 2003; Huffman, 1992).
Ortodoks çevrecilik	Çevrenin korunmasına yönelik vergilerin yer aldığı, kentsel yerleşim alanlarının düzenlendiği, çevreci politikaların yer aldığı kalkınma anlayışını benimser.	Çevrenin korunmasına yönelik halkı bilinçlendiren ve çevre politikaları oluşturacak uzmanların yetiştirilmesini gözetir.
Eko-dindarlık	Dini değerlere bağlı olarak gerçekleştirilen kalkınma anlayışı mevcuttur. Yapılan her eylem dini inanış süzgecinden geçirilir.	Dini değerlerin bireylere aktarılması ve ahlaki yönden gelişmiş toplumların oluşturulması sağlanır.
Kutsal ekoloji (mistik ekoloji)	Kutsal kabul edilen din, gelenek ve düşüncelerle kalkınma gerçekleştirilir. Sürdürülebilir çevre stratejisi ile ilerlerler.	Kutsal değerlere eğitimin her seviyesinde yer verilerek bireylere bu değerler aşılır.

Eko-psikoloji	İnsanın doğa ile daha fazla zaman geçirmesini sağlayarak çalışma saatlerini düzenler. Daha fazla yeşil alan ve doğa ile iç içe olunan etkinliklere bireyleri yönlendirir.	Doğa ve insan arasındaki bağın güçlenebilmesi için doğa destekli eğitim, ekoterapi gibi yöntemlere başvurulur.
Eko-faşizm	Kaynakların korunmasını sağlayan kalkınma düşüncesi hakimdir. Nüfus artışını önleyebilecek her türlü faaliyete göz yumar.	İnsanlar ve diğer varlıklar arasında herhangi bir farkın olmayıp eşit derecede müdahale edilmesini sağlayan, nüfusun kaynaklar üzerindeki tehditlerini anlatan eğitim anlayışı mevcuttur.
Eko-eleştiri (çevreci eleştiri)	Biyoçeşitliliğin azalması ve korunması, küresel iklim değişikliği, küresel ısınma, ekosistemleri tehdit eden unsurlar, çevre kirliliklerinin sebep olduğu sağlık sorunları gibi problemleri azaltmaya yönelik çevre politikalarının geliştirildiği kalkınma biçimini içerir (Özdağ ve Alpaslan, 2010).	Ekoeleştiri metnlerinin yer aldığı kitaplar aracılığıyla çevre sorunlarına yönelik bilinçlenmeyi sağlar.
Kırsal çevre etiği	Kırsal alan yönetimlerinin merkezi alan yönetimleriyle desteklenerek dağınık yerleşme, gizli işsizlik, çevre kirlilikleri gibi sorunların önüne geçilmeye çalışıldığı bir kalkınma anlayışı mevcuttur.	Çevre kirliliğini önleme, doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunması gibi konuların yer aldığı eğitim sistemidir. Bireylerin yaşadıkları bölge tüm özellikleriyle tanıtılarak oluşabilecek sorunlara karşı önlem alınmasını sağlar.
Sosyo-çevreci yaklaşım	Gelir dağılımındaki ve kaynaklara erişimdeki eşitsizlikleri yok edecek kalkınma düşüncesi hakimdir.	Doğanın taşıma kapasitesinin aşılması gerektiği, kaynaklara erişim ve gelir dağılımında eşitliğin önemini vurgulayan eğitim anlayışı mevcuttur.
Biyosferik etik	Teknolojik ve bilimsel ilerlemelerle birlikte etik ilkelerin içerisinde bulunduğ doğayı sömürmeyen, doğaya zarar vermeyen ve hiyerarşik algıları içermeyen kalkınma anlayışı mevcuttur.	İnsanların kendilerini ekosistemin bir yurttaşı olarak görmesini sağlayan, ideal toplum düzenin oluşturulması için gerekli bilgi, beceri ve donanımın aktarıldığı eğitim sistemi bulunmaktadır.
Eko-terörizm	Doğanın çıkarları her şeyin önünde tutularak doğaya	Doğanın insanlardan daha üstün olduğu düşüncesini

zarar verebilecek her türlü kalkınma faaliyetlerine karşıdır.	bireylere aktaran eğitim sistemini içerir.
---	---

Radikal akımların kalkınma ile olan ilişkisi incelendiğinde hepsinin sınırsız büyümeye karşı çıktığı ve doğa ile uyumlu bir kalkınma anlayışına sahip oldukları görülmektedir. Radikal akımlar ılımlı akımlardan farklı olarak doğal kaynakların devamlılığı açısından çevreye yaklaşmamış, hiyerarşik sistemlerin, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, kültürlerin, dini ve geleneksel görüşlerin de çevreye olan etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim akımların göz önünde bulundurdıkları sorunlar giderildiğinde tüm doğal varlıklar için refah sağlanacaktır.

Radikal akımların eğitim ile ilişkisi incelendiğinde ise doğal kaynakların korunması, kaynakların sürdürülebilir hale getirilmesi, doğanın taşıma kapasitesini aşmaması, bireyler arasında adalet ve eşitliğin sağlanması, hiyerarşik sistemlerin getireceği olumsuzlukların benimsenmesi, doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunması, dini ve kutsal değerlere yer verilmesi gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda radikal akımlarda bireyleri sözü edilen konular hakkında yeterli bilgi, beceri ve donanımına sahip olacak şekilde geliştirecek bir eğitim anlayışı söz konusudur. Radikal akımlardaki amaç doğanın çıkarlarını gözetmek ve bu çıkarları olumsuz etkileyecek yöntemlerden vazgeçmektir. Radikal akımlar bireyleri yetiştirirken her zaman doğanın çıkarlarını gözetmektedir.

4.6. Araştırmanın Uygulama Kısımında Yer Alan Birinci ve İkinci Alt Problemlere Ait Bulgular: Öğretmen Adaylarının Kalkınma Eğitimi ve Çevre Etiğiyle İlgili Görüşleri

Bu bölümde öğretmen adayları ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular ve bunların istatistiksel analizlerine yer verilmiştir. Öğretmen adaylarının çevre etiği kavramını tanımlama, çevre etiği yaklaşım ve akımları hakkında bilgi sahibi olma, kalkınma- eğitim ve çevre etiği arasındaki bağlantıyı kurma ve gelecek nesiller için çevre etiğinin yeri ve önemini belirtme biçimlerinin incelenmesinden yola çıkarak rastgele seçilen 30 aday ile yapılan görüşmeler sırasında sorulan 9 soruya verilen cevaplar ÖAK1, ÖAK2, ÖAE3...ÖAK30 şeklinde kodlanmıştır. Bu kodlama görüşme tarihi ve saatine bağlı olarak ilk görüşme yapılan katılımcıdan son görüşme yapılan katılımcıya kadar sırayla görüşülen adayları belirtmektedir. Öğretmen adaylarının görüşme sorularına vermiş olduğu cevaplara göre araştırmanın genel problem cümlesi ve alt problemlerine yönelik bulgular ve yorumlar aşağıda yer almaktadır.

4.6.1. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği Kavramını Tanımlama Biçimleri

Öğretmen adaylarına sorulan “Çevre etiği kavramını daha önce duydunuz mu? Kavram, size ne ifade ediyor? Çevre etiği gelecek kuşaklar için neden önemli olabilir?” sorusuna yönelik verilen cevaplara göre sorunun birinci bölümünde yer alan çevre etiği kavramını duymuş olmaları durumları değerlendirilmiş ve öğretmen adaylarının %63,33’ün çevre etiği kavramını daha önce duyduğu, %36,67’sinin ise çevre etiği kavramını duymadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 17

Öğretmen adaylarının çevre etiği kavramını duymalarına yönelik veriler

Çevre etiği kavramını duyma durumu	Katılımcılar	N
Evet	ÖAK1, ÖAK2, ÖAK7, ÖAK8, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE12, ÖAE13, ÖAK16, ÖAK19, ÖAE20, ÖAE21, ÖAK22, ÖAE24, ÖAK25, ÖAK27, ÖAE28, ÖAE29, ÖAK30	19
Hayır	ÖAE3, ÖAE4, ÖAK5, ÖAK6, ÖAE9, ÖAE14, ÖAE15, ÖAE17, ÖAE18, ÖAK23, ÖAK26	11
Toplam		30

Çevre etiği kavramını duyan öğretmen adayları incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre daha fazla bu kavramı duyduğu görülmektedir. Görüşmeye katılan 15 kadın katılımcının 11’i çevre etiği kavramını duyduğunu açıklarken, 15 erkek katılımcıdan 8’i çevre etiği kavramını duyduğunu belirtmiştir. Öğretmen adaylarının %47,37’si çevre etiği kavramını nereden duyduğunu açıklarken, %52,63’ü nerede duyduğuna dair bilgi vermemiş ve sorunun ikinci kısmını yanıtlamaya geçmişlerdir. Kavramı nereden duyduğunu açıklayan öğretmen adaylarının %77,78’i almış oldukları “Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim” dersinde duyduklarını belirtirken, %11,11’i ortaokul yıllarında öğretmeni tarafından duyduğunu açıklamış, yine %11,11 ise sosyal medya sayesinde bu kavramın karşısına çıktığını ifade etmiştir.

Tablo 18

Öğretmen adaylarının çevre etiğini nereden duyduklarına yönelik veriler

Çevre etiği kavramını duydukları yerler	Katılımcılar	N
“Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim” dersi	ÖAK7, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE20, ÖAE21, ÖAK22, ÖAE28	7
Sosyal medya	ÖAK2	1
Ortaokul	ÖAK1	1
Toplam		9

Birinci sorunun ikinci kısmında yanıt aranılan “Kavram, size ne ifade ediyor?” sorusuna tüm öğretmen adayları görüş bildirmiştir. Daha önce çevre etiği kavramını duymayan öğretmen adayları ise çevre ve etik kavramlarından yola çıkarak açıklama yapmışlardır. Öğretmen adaylarının vermiş olduğu yanıtlar Tablo 19’da yer almaktadır.

Tablo 19

Öğretmen adaylarının çevre etiğini tanımlama biçimleri

Çevre etiği tanımları	Katılımcılar	N
Çevreye karşı nasıl davranılması gerektiğini sorgular	ÖAK1, ÖAE3, ÖAE4, ÖAK7, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE14, ÖAE28	8
Çevreye karşı bilinçli ve duyarlı olunması	ÖAK6, ÖAE9, ÖAE18, ÖAE21, ÖAK23, ÖAE24, ÖAE29	7
Çevreye karşı uyulması gereken kurallar	ÖAK5, ÖAE15, ÖAK16, ÖAK27	4
Çevreye karşı saygı duyulması	ÖAK8, ÖAE9, ÖAK19, ÖAK26	4
Çevrenin korunması	ÖAK2, ÖAE18, ÖAK19, ÖAE20	4
Çevreye karşı ahlaksal tutum	ÖAE13, ÖAE17, ÖAK23	3
Çevreye karşı sorumluluk	ÖAK7, ÖAE17	2
Çevreyi uygun kullanma	ÖAE12, ÖAK22	2

Öğretmen adaylarının çevre etiğini tanımlamaları incelendiğinde en fazla “çevreye karşı nasıl davranılması gerektiğini sorgular” tanımı yanıt olarak verilmiştir. Bazı katılımcılar birden fazla tanımlama biçimini kullanmıştır.

Bazı katılımcıların verdiği yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ ÖAE9 “Çevresinde yaşayan canlılara karşı duyarlı, çevresini koruyan ve temiz kullanan, çevresine saygılı bireyleri kapsayan kavramdır”,
- ✓ ÖAE12 “Bireyin veya toplumun yaşadığı çevreyle uyum içinde yaşaması, yaşadığı çevreye zarar vermemesi ve gelecek kuşakların kullanabilmesi için yeteri kadar kullanılması”,
- ✓ ÖAE17 “Yapılan işlerde çevreye karşı sorumluluk ile yaklaşma, ahlaki prensibin bir parçası olarak görme”,
- ✓ ÖAK25 “Ortak yaşam ile ilgili sorunların bağdaşması”,
- ✓ ÖAK30 “Sadece bilimsel olarak değil insanların kendi düşüncelerinin yer aldığı felsefi bakış açısı”.

Birinci sorunun üçüncü kısmında “Çevre etiği gelecek kuşaklar için neden önemli olabilir?” sorusu sorulmuştur. Tüm katılımcılar soruya yönelik tahminlerde bulunarak yanıtlar vermiştir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

- ✓ ÖAE4 “Biz çevremizle var olan bir şeyiz, bizi yücelten de bizi düşüren de çevremiz olduğu için onunla iç içe olmamız lazım. Etik açıdan belirli kurallar ve normlar olmalı ki bunu sürdürebilelim”,
- ✓ ÖAK6 “Bulunduğumuz çevreyi gelecek kuşaklara aktaracağız ve biz bu çevreyi ne kadar düzgün kullanabilirsek gelecek nesillere o kadar güzel bırakırız”,
- ✓ ÖAE14 “Çevre etiği çevreyle alakalı bir şey olduğu için gelecek kuşaklara da çevreyle ilgili bir şey aktarmamız gerekli. Doğayı bozarsak onlara ne aktarabiliriz ki! O yüzden çok önemli”,
- ✓ ÖAK16 “Şu an yaşadığımız Dünya’da birden fazla çevre sorunu var. Bu sorunlar arttıkça besin sorunu olsun, enerji kaynakları olsun sıkıntı çekmeye başlayacağız ve bu sıkıntı giderek artacak. Dünyanın balı ve kaymağını yiyip, çöpünü gelecek kuşaklara aktarmamak için çevre etiği gelecek kuşaklar için çok önemli. Onları yaşanabilir bir dünya da yaşatmak için”,
- ✓ ÖAK23 “Çünkü biz yaşadığımız çevreden besleniyoruz ve gelecek kuşakların da sağlıklı bir şekilde bu çevreden beslenmesi gerekir. Gelecek kuşakların da canlı veya cansız tüm kaynaklardan faydalanması lazım. Bizden önceki nesillerin faydalandığı gibi. Bu yüzden önemli olabilir”,
- ✓ ÖAK30 “İnsanların bir noktada kendilerinden çok geleceği düşünmesi lazım. Çünkü biz sadece bugünü yaşamıyoruz, bunun yarını da var ve insanlarda etik olmadığı için yarınlar sürekli tehlikeye giriyor. Belki çevre etiği olsaydı yarınlarımız bu kadar tehlikeye girmezdi”.

4.6.2. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği Yaklaşım ve Akımlarına Yönelik Bilgileri

Öğretmen adaylarına ikinci soruda “Çevre etiğiyle ilgili çeşitli yaklaşım ve akımlardan söz edilebilir. (Örneğin: antroposentrik yaklaşım, biyosentrik yaklaşım, ekosentrik yaklaşım, fütürist yaklaşım, ılımlı akımlar (*yeni Malthusculuk, eko-kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, biyo-çevreci, kurumsalcı, yeşil kapitalizm, eko-çıkarıcılar*), radikal akımlar (*toprak etiği, derin ekoloji, biyo-bölgeselcilik, kültürel ekoloji, politik ekoloji, eko-feminizm, eko-marksizm, eko-anarşizm, toplumsal ekoloji, eko-sosyalizm, çevreci sofuluk, Ortodoks çevrecilik, eko-dindarlık, kutsal ekoloji, eko-psikoloji, eko-faşizm, eko-eleştiri, kırsal çevre etiği, sosyo- çevreci, eko-muhafazakârlık, biyosferik etik*)). Bunlardan hangileri hakkında bilgi

sahibisiniz? Bilgi verebilir misiniz?” sorusu yöneltilerek yanıtlar toplanmıştır. Görüşmeler yapıldıktan sonra çevre yaklaşım ve akımları ile ilgili literatür çalışması devam ettiği için *toprak etiği* ve *derin ekoloji* akımları radikal akımlardan alınarak çevre merkezci (ekosentrik) yaklaşımlar içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca daha sonra yapılan araştırmalar neticesinde ılımlı akımlara *liberal ekoloji*, radikal akımlara ise *eko-terörizm* akımları eklenmiştir. Bu yüzden öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerde *liberal ekoloji* ve *eko-terörizme* yönelik bulgular yer almamaktadır. İkinci soruya yönelik verilen yanıtlarda öğretmen adaylarının daha önce duydukları çevre etiği yaklaşım ve akımlarına yönelik bulgular Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20

Öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşım ve akımlarını duyma frekansı

Çevre Etiği	Katılımcılar	N	Çevre Etiği	Katılımcılar	N
Yaklaşımı			Akımı		
Antroposentrik yaklaşım	ÖAK1, ÖAK6, ÖAK7, ÖAE9, ÖAK11, ÖAE14, ÖAE17, ÖAK19, ÖAE21, ÖAK22, ÖAE23, ÖAE24, ÖAK25, ÖAK27	14	Biyo-çevreci	ÖAK5, ÖAK11, ÖAE17, ÖAE24, ÖAK25, ÖAE28, ÖAE29	7
Ekosentrik yaklaşım	ÖAK1K, ÖAK6, ÖAK8, ÖAE9, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE17, ÖAK22, ÖAE24, ÖAK25	10	Eko-kalkınma	ÖAK11, ÖAE13, ÖAE14, ÖAE17, ÖAE20, ÖAE24	6
Fütürist yaklaşım	ÖAK1, ÖAK7, ÖAK11, ÖAE13, ÖAE17, ÖAK19, ÖAK22, ÖAE24	9	Yeşil kapitalizm	ÖAK8, ÖAK11, ÖAK16, ÖAE17, ÖAK23, ÖAK25	6
Biyosentrik yaklaşım	ÖAK1, ÖAK6, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE17, ÖAE21, ÖAK22, ÖAE24	8	Toprak etiği	ÖAK11, ÖAE13, ÖAK16, ÖAE17, ÖAE20	5
			Kültürel ekoloji	ÖAK5, ÖAE9, ÖAK11, ÖAK16, ÖAE17	5

Yeni-	ÖAE9,	ÖAK11,	4
Malthusçuluk	ÖAE17, ÖAE24		
Biyo-	ÖAE9,	ÖAK11,	4
bölgeselcilik	ÖAK16, ÖAE17		
Eko-feminizm	ÖAK11,	ÖAE14,	4
	ÖAK16, ÖAE17		
Toplumsal	ÖAK5,	ÖAK11,	4
ekoloji	ÖAE14, ÖAE17		
Derin ekoloji	ÖAK11,	ÖAK16,	3
	ÖAE17		
Eko-sosyalizm	ÖAE4,	ÖAK11,	3
	ÖAE17		
Çevreci	ÖAK11,	ÖAE13,	3
sofuluk	ÖAE17		
Eko-faşizm	ÖAK11,	ÖAE13,	3
	ÖAE17		
Ekopsikoloji	ÖAK11,	ÖAE14,	3
	ÖAE17		
Eko-eleştiri	ÖAK11,	ÖAE13,	3
	ÖAE17		
Kırsal çevre	ÖAE10,	ÖAK11,	3
etiği	ÖAE17		
Eko-	ÖAK11,	ÖAE14,	3
muhafazakârlık	ÖAE17		
Biyosferik etik	ÖAK11,	ÖAE17,	3
	ÖAK25		
Kurumsalcı	ÖAK11, ÖAE17		2
Eko-çıkarıcılar	ÖAK11, ÖAE17		2
Politik ekoloji	ÖAK11, ÖAE17		2
Eko-marksizm	ÖAK11, ÖAE17		2
Eko-anarşizm	ÖAK11, ÖAE17		2
Ortodoks	ÖAK11, ÖAE17		2
çevrecilik			
Eko-dindarlık	ÖAK11, ÖAE17		2
Kutsal ekoloji	ÖAK11, ÖAK16		2
Sosyo-çevreci	ÖAK11, ÖAE17		2

Öğretmen adaylarının çevre etiğine yönelik yaklaşım ve akımları duymalarına yönelik veriler incelendiğinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha çok yaklaşım ve akımı duydukları ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarının almış oldukları “Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim” dersinin etkili olduğu, dolayısıyla hepsinin *sürdürülebilir kalkınma* akımını duydukları tespit edilmiştir. Görüşmecilerden 27 kişi sürdürülebilir kalkınmayla ilgili bilgi verirken 3 kişi ise dersin adından dolayı hatırladıklarını çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını dile getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik öğretmen adaylarından elde edilen görüşlerin bazıları şunlardır:

- ✓ ÖAK1 “Kalkınma kavramının hem sosyal hem ekonomik hem de eğitimsel yönden olduğunu söyleyebilirim. Bunun sürdürülebilir olmasından bahsediyoruz. Sadece benim değil gelecek kuşaklara da bu dünyayı bırakacağım için hepsine karşı bir sorumluluğum var. Şu an öyle bir kalkınma gerçekleştirmeliyim ki gelecek nesillerin hakkını yemeyeyim ve onlara yaşanılabilir bir dünya bırakayım, mantığında hareket edilmesidir”,
- ✓ ÖAE15 “Doğadan bir şey elde ettiğimiz zaman bunu gelecek nesillere de aktarmamız gerektiğini anlatmaktadır”.
- ✓ ÖAE28 “Ülkeler arasında çevreyi koruma, cinsiyet ayrımı, suda yaşam gibi amaçları var olan kurallar”.

Sürdürülebilir kalkınma akımından sonra en fazla duyulan yaklaşım *antroposentrik yaklaşım*, en fazla duyulan akım ise *biyo-çevrecilik* akımı olmuştur. Biyo-çevrecilik akımına yönelik öğretmen adayları herhangi bir tanımlama yapmamışlardır, sadece kavramı hatırladıklarını belirtmişlerdir. Antroposentrik yaklaşıma yönelik bazı öğretmen adaylarının yorumları ve tahminleri ise şu şekilde olmuştur:

- ✓ ÖAK1 “Antroposentrik yaklaşım daha insan merkezci bir çevre etiği, insanın merkeze alındığı, insanın kâr ve zararlarının gözetildiği yaklaşımdır”,
- ✓ ÖAE14 “İnsanın çevresine karşı duyarlı olmasını içeren bir yaklaşım”,
- ✓ ÖAE17 “İnsan doğanın hâkimi düşüncesi, doğayı sömürmeyi hâk gören bir yaklaşım”.

Görüşme analizi sonucunda en az duyulan çevre etiği akımları *kurumsalcı yaklaşım*, *eko-çıkarıcılar*, *politik ekoloji*, *eko-marksizm*, *eko-anarşizm*, *eko-dindarlık*, *kutsal ekoloji* ve *sosyo-çevrecilik* akımı olmuştur. ÖAE17 eko-marksizm ile ilgili “Marksizm ideolojisinin içerisine çevre duyarlılığını ekleyen yaklaşımdır” şeklinde tanımlamada bulunurken diğer akımlarla ilgili katılımcılar tanımlama yapmamıştır.

Diğer yaklaşım ve akımlarla ilgili öğretmen adaylarının görüşleri şu şekildedir:

- ✓ ÖAK1 biyosentrik yaklaşım için “Canlı bazlı, canlının avantajlarını, kârlarını gözetken yaklaşımdır” şeklinde tanımlamada bulunurken, ÖAE24 “İnsan ve diğer canlıların içerisinde bulunduğu yaklaşımdır” şeklinde tanımlama yapmıştır.
- ✓ ÖAE24 ekosentrik yaklaşım için “bütün dünyayı kapsayan, canlı- cansız tüm varlıkları kapsayan yaklaşımdır” ifadelerini kullanmıştır.
- ✓ Fütürist yaklaşım için ÖAE14 “Geleceğe yönelik, çevremizi korumaya yönelik davranışlar” şeklinde tanımlama yaparken, ÖAE17 “bugünü yaşa ama yarını düşünerek yaşa” şeklinde tanımlamıştır.
- ✓ Yeni Malthusçuluk ile ilgili tanımlamalarda ÖAE9 “Optimal bir çevre, optimal insan sayısı ve çevrenin az kullanılması” şeklinde örneklendirmeler yapmıştır.
- ✓ Toprak etiği ile ilgili ÖAE20 yorum yaparak “Toprağa zarar verecek şeyleri sınırlandırmak, toprağa saygı duymak” ifadesini kullanmıştır.
- ✓ Biyo-bölgeselcilik ile ilgili ÖAE9 “Bölgesel olarak çevrenin korunması, yerel değerlerin korunması” şeklinde tanımlama yapmıştır.
- ✓ Kültürel ekoloji hakkında sadece ÖAE9 tanımlama yaparak “Kültürel değerlerin devamı” olarak ifade etmiştir.
- ✓ Eko-feminizm hakkında ÖAE14 görüş bildirmiş ve “Doğa ile kadının yakın ilişkisinin olduğunu” söylemiştir.
- ✓ Toplumsal ekoloji ile ilgili tek tanımlamayı ÖAE14 yaparak “Ülkelerde insanlar toplum olarak yaşıyor ve doğayı beraber kullanıyor. Çevreye karşı da beraber iyileştirme yapılabileceğini anlatan akım olarak nitelendirmiştir.
- ✓ Eko-psikoloji ile ilgili ÖAE13 “Doğadan uzak kalan insanlar doğaya daha çekimser ve korkuyla bakıyorlar. Bu durumda yeni yeni değişik psikolojik hastalıklar çıkarıyor. Bunu araştıran bir yaklaşım olabilir” şeklinde tahminde bulunmuştur.
- ✓ Eko-faşizm hakkında ÖAE13 “İnsanların doğayı kullanabileceği bir araç olarak görmesi, doğaya insan her şeyi yapabilir düşüncesidir” yorumlamasını yapmıştır.

4.6.3. Öğretmen Adaylarının Kendilerine Yakın Gördüğü Çevre Etiği Yaklaşımı ve Akımları

Öğretmen adaylarına üçüncü soruda “Çevre etiğiyle ilgili yaklaşım veya akımlardan hangisini kendinize yakın hissediyorsunuz? Neden?” sorusu sorularak veriler toplanmıştır. Öğretmen adaylarının hepsi bu soruya cevap vermiştir. Bazı katılımcılar sadece bir yaklaşımı veya akımı kendine yakın hissettiğini belirtirken bazı katılımcılar ise birden fazla yaklaşım ve

akımı kendilerine yakın hissettiklerini dile getirmişlerdir. Öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda elde edilen bulgular Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21

Öğretmen adaylarının kendilerine yakın gördüğü çevre etiği yaklaşımları ve akımları

Çevre Etiği Katılımcılar	N	Çevre Etiği Katılımcılar	N
Yaklaşımları		Akımları	
Fütürist yaklaşım	ÖAK5, ÖAK7, ÖAE13, 5 ÖAK19, ÖAE24	Sürdürülebilir kalkınma	ÖAK1, ÖAK2, ÖAE3, 17 ÖAE4, ÖAK6, ÖAK8, ÖAE9, ÖAE15, ÖAE20, ÖAK21, ÖAK23, ÖAK25, ÖAK26, ÖAK27, ÖAE28, ÖAE29, ÖAK30
Ekosentrik yaklaşım	ÖAK2, ÖAK5, ÖAE10, 4 ÖAK22	İlımlı akımlar	ÖAK16, ÖAE24 2
Biyosentrik yaklaşım	ÖAK2, ÖAK5, ÖAK11 3	Radikal akımlar	ÖAE12 1
		Eko-marksizm	ÖAE17 1
		Eko-sosyalizm	ÖAE18 1
		Eko-psikoloji	ÖAE14 1

Veriler incelendiğinde öğretmen adayları tarafından kendilerine en yakın görülen yaklaşımın veya akımın *sürdürülebilir kalkınma* olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları sürdürülebilir kalkınmayı aldıkları dersten dolayı veya sürdürülebilir yaklaşımının amaçlarını kendilerine daha yakın gördükleri için seçtiklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların sürdürülebilir kalkınmayı seçme nedenini şu şekilde açıklamıştır:

- ✓ ÖAE4 “Sadece ekonomik değil, kapitalizm boyunduruğu altında değil, her türlü alanda kalkınmaya destek verdiği için sürdürülebilir kalkınma daha yakın geldi. Sürdürülebilir kalkınmanın on yedi projesi var, o projeler bizi geleceğe daha iyi götüreceği için daha yakın görüyorum”,
- ✓ ÖAK8 “Bu soruyu yanıtlamak çok zor. Çünkü hepsi hakkında fikir sahibi değilim, belki diğerlerini öğrensem fikrim değişebilir. Ama sürdürülebilir kalkınma daha yakın

geliyor. Bir şeylerin tükenmesini, bitmesini veya yok olmasını istemem. Gelecek kuşaklara kaynakları aktarmak, onları mahrum bırakmamanın gerekliliği olarak bir şeylerin sürdürülebilirliğinin olması gerektiğine inanıyorum”,

- ✓ ÖAE28 “Amaçları evrensel, herkes tarafından kabul edilebilen amaçları var. Yoksulluğa son vermek, açlığa son vermek herkesin isteyebileceği bir şey. Yine nitelikli eğitim, barışı sağlama, adaleti koruma gibi hedefleri olduğu için kendime daha yakın görüyorum”.

Sürdürülebilir kalkınma akımından sonra ikinci olarak en çok tercih edilen yaklaşım fütürist yaklaşım olmuştur. Fütürist yaklaşımı kendilerine yakın gören öğretmen adaylarının bu yaklaşımı seçme nedenleri ise şu şekildedir:

- ✓ ÖAK7 “Geleceği daha fazla düşündüğü için, onlara da yaşanabilir bir çevre bırakabilmeyi sağladığı için olabilir”,
- ✓ ÖAE24 “Geleceği düşünen yaklaşım olduğu için daha çok geleceğe yatırım yapılıyor. Benlik duygusu yok, ‘ben’ demiyor da ‘biz’ diyor. Gelecekteki insanlardan haberi olmadan da onları düşünüyor. Yatırımlarını ona göre ayarlıyor”.

Ekosentrik yaklaşımı dört kişi tercih ederek canlı ve cansız tüm varlıkları kapsayan bir çevre etiği olduğu için kendilerine yakın gördüklerini belirtmişlerdir. Biyosentrik yaklaşım, ekosentrik yaklaşımdan sonra öğretmen adaylarının kendilerini en yakın gördüğü dördüncü yaklaşımdır. Biyosentrik yaklaşımı seçen adaylar canlılara önem verilmesi hakkında etik kuralları içerdiği için biyosentrik yaklaşımı kendilerine yakın gördüklerini açıklamışlardır. ÖAK11 biyosentrik yaklaşımla ilgili; “Dünyada sadece insanoğlu yok, bir bakterinin veya bir virüsün bile günümüzde ne kadar önemli olabileceğini gördük. O yüzden biyosentrik yaklaşımı kendime daha yakın görüyorum” şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Yapılan görüşmelerde üç öğretmen adayı spesifik bir yaklaşım veya akım belirtmeyerek iki kişi *ılımlı akımlar*, bir kişi ise *radikal akımları* kendilerine yakın gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu akımları kendilerine yakın gören öğretmen adaylarının açıklamaları ise şu şekildedir:

- ✓ ÖAK16 “İlımlı akımlar daha insani, daha yavaş ilerleyen fakat daha iyi verim alabileceğimiz akımlar. Radikal akımlardan verim alınamazmış gibi geliyor çünkü, konularına birçok alandan bakıyorlar ve çoğunlukla baktıkları pencere dar bir pencere oluyor. Bütüne uygun, bütüne yönelik tasarlanmış akımlar olduklarını düşünmüyorum. İlımlı akımlar pek çok açıdan çözüm sunabilir, bu yüzden ılımlı akımları kendime yakın hissediyorum”,

- ✓ ÖAE24 “İlımlı akımların içerisinde yer alan sürdürülebilir kalkınma, yeni-malthusçuluk, eko-kalkınma ve yeşil kapitalizmden dolayı ılımlı akımlar daha yakın geliyor”,
- ✓ ÖAE12 “Radikal akımları kendime daha yakın hissettim çünkü, radikal bir tutum sergilenecekse bu sadece çevreyle ilgili olabilir. Her daim öncelik vermemiz gereken bir şey varsa bu kesinlikle yaşadığımız çevre olmalıdır. Günümüzde radikal tutumlar her alanda olumsuzdur ama olabildiğince radikal bir tutumla yarar görebileceğimiz tek alan çevre olabilir”.

Eko-marksizm, eko-sosyalizm ve ekopsikoloji akımları birer kişi tarafından tercih edilerek öğretmen adaylarının kendilerine yakın gördükleri akımlarda son sırada yer almaktadır. Bu akımları kendilerine yakın gören öğretmen adaylarının verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ ÖAE14 “Ekopsikolojiyi kendime yakın görüyorum çünkü insanların psikolojileri iyi olsa, doğaya zarar vermeyeceklerini düşünüyorum”,
- ✓ ÖAE17 “Kapitalizm içerisinde ne kadar çevreci akımlarla uzlaştırmaya çalışırsan çalış, sınırsız büyüme arzusuyla çevreyi tahrip etme olayı var. Kapitalizmin büyüme arzusuyla çevreci yaklaşımları uzlaştıramazsın, bu yüzden Marksist yaklaşımın radikalliğine ihtiyaç duyulduğunu hissediyorum”,
- ✓ ÖAE18 “Eko-sosyalizmi kendime yakın hissettim. Akımın genel amacını bilmiyorum ama sosyalizm kelimesinden yola çıkarak bunu tercih ediyorum”.

4.6.4. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiği ve Eğitim Arasındaki İlişkiyi Değerlendirme Biçimleri

Öğretmen adaylarına dördüncü olarak “Size göre çevre etiği ile eğitim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Bu ilişkiyi, yukarıdaki yaklaşım veya akımlar bakımından değerlendirebilir misiniz?” sorusu yöneltilerek çevre etiğini ve eğitimi beraber değerlendirmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarının hepsi çevre etiği ve eğitim arasında yadsınamaz bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Sorunun ikinci kısmında yer alan çevre etiği ve eğitim ilişkisini çevre etiği yaklaşım ve akımları bakımından değerlendirilmesi hakkında 17 katılımcı yorum yapmış, 13 katılımcı ise bu kısmı yaklaşım ve akımlarla ilgili bir fikri olmadığı için yanıtlamamıştır. Sorunun ikinci kısmını yanıtlamayan katılımcıların 6’sı kadın katılımcı iken 5’i ise erkek katılımcıdır. Çevre etiği ve eğitim arasındaki ilişkiyi öğretmen adayları şu şekilde açıklamıştır:

- ✓ ÖAE3 “Çevre etiği ve eğitim arasında büyük bir bağ var. Biz başta olmak üzere çocuklara küçük yaşlarda bunu öğretirsek, daha yaşanılabilir bir ortam ve gelecek

nesillere yaşanılabilir bir çevre bırakmış oluruz. Şu an ki gibi devam edersek bize yaklaşık 3 dünya gerekiyor ve gelecek nesiller dünyadan yeteri kadar faydalanamayacak. O yüzden eğitimle büyük bir ilişkisi var ve biz küçük yaşlardan itibaren bu bilinci kazandırmalıyız”,

- ✓ ÖAK5 “Eğitimde daha fazla çevre etiği ya da çevrenin korunmasıyla alakalı, doğanın korunması ya da canlıların korunmasıyla alakalı konulara daha fazla önem verilmeli. Eğitimdeki yerinin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Daha küçük yaşlardayken doğayı korumanın, canlılara zarar vermemenin, Dünya’da yaşayanların sadece biz olmadığımızı belirterek eğitim vermeliyiz”,
- ✓ ÖAE10 “Bildiğim kadarıyla liseye kadar çevre etiğiyle ilgili bir ders yok. Lisede de sadece Biyoloji dersinde geçiyor diye hatırlıyorum. Bence böyle bir ders konmalı. Çünkü baktığımızda artık ülkeler birbirine çöp ithal ediyor, artık çöp atacak yer kalmadı. Bunun gibi olaylar için ek bir ders konulması ve eğitiminin alınması gerekiyor. Toplum bilinçlendirmek lazım”,
- ✓ ÖAK16 “Çevre etiği ile eğitim arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Günümüzde çocuk daha çocukluğunu tamamlamadan okula gitmeye başlıyor ve 16 yıl okula gidiyor. İnsanın karakteri oluşurken ilkokul, ortaokul eğitimi çok önem arz ediyor. Bu konuların özellikle ilkokul ve ortaokul zamanlarında kazandırılabilceğini düşünüyorum. Eğer ki bir bireye çevre bilinci kazandırmak istiyorsak bunu ancak eğitimle yapabiliriz”,
- ✓ ÖAE20 “Ben eğitimi her şeyin çözümü olarak görüyorum. Günümüzde bir ekonomik sorun varsa, ahlak sorunu varsa, çevre sorunu varsa bunları temelde uzun vadeli eğitimle çözebileceğimizi düşünüyorum. Bu kapsamda çevre etiği gerek derslerde gerek ders dışı, programlarda olmasa bile öğrencilere aktardığımızda, bir bilinç oluşturduğumuzda temelde bu sorun var olmadan çözülebilir”,
- ✓ ÖAK26 “Eğitim küçük yaşlarda başlıyor. Orada çevre etiği kavramını çocuğa verebilirsek öğrencilerin bunu benimsemeleri, yaşam biçimi haline getirmeleri çok kolay oluyor. O yüzden eğitimle bunu sağlayabileceğimizi düşünüyorum”,
- ✓ ÖAK30 “Bir insanın herhangi bir konuda etik görüşü olabilmesi için hem ailede gördüğü hem de okulda gördüğü eğitim etki etmektedir. Bizim görmüş olduğumuz ders sayesinde benim de bir çevre etiği oluştu ve o bilgilerden olabildiğince yararlandım. Ama dersi görmeseydim birçok şey hakkında bilgi sahibi olamayacaktım. Bence eğitim bu noktada devreye giriyor”.

Dördüncü sorunun ikinci kısmında yer alan çevre etiği ve eğitim arasındaki ilişkinin çevre etiği ve akımlarına göre değerlendirilmesi bölümünü öğretmen adaylarının bir kısmı yanıtlamıştır. Öğretmen adayları antroposentrik yaklaşım biyosentrik yaklaşım, ekosentrik yaklaşım, fütürist yaklaşım ve sürdürülebilir kalkınma gibi genel olarak hatırladıkları yaklaşım ve akımların eğitime bakış açılarını değerlendirmiştir. Yaklaşım ve akımların eğitime bakış açılarını öğretmen adayları şu şekilde açıklamıştır:

- ✓ ÖAK6 “Ekosentrik yaklaşım geneli kapsadığı için eğitim için daha mantıklı, fütürist yaklaşım da yine geleceğe aktarılması konusunda çok önemli”,
- ✓ ÖAE14 “Antroposentrik yaklaşım insana yönelik olduğu için eğitime katkısı çok büyük olur diye düşünüyorum. Çünkü çocuklara eğitim verirken çevreyi sevdirmemiz gerektiğini düşünen bir yaklaşım”,
- ✓ ÖAE14 “Biyosentrik yaklaşım, çocukların küçük yaşlardan itibaren canlılarla birlikte olmasını sağlayabilir ve böyle olursa çocuklar çok mutlu olur. Canlıların korunmasına yönelik bir eğitim verebilir”,
- ✓ ÖAE24 “Biyosentrik ve ekosentrik yaklaşım çevreye daha geniş kapsamlı bir şekilde bakar. Bütüne bakmaya çalışır. Çevreyle ilgili eğitimi bütüncül şekilde verir. Sadece insanları değil ya da sadece bitki ve hayvan değil de bir bütün olarak hepsini ele alıp değerlendirir diye düşünüyorum”,
- ✓ ÖAK27 “Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillere daha iyi bir çevrenin bırakılması, çevrenin korunması, olabilecek felaketlere karşı önlem alınması, refahın sağlanması tarzını benimsemiş bir eğitim olabilir”.

4.6.5. Öğretmen Adaylarının Çevre Etiğinin Eğitimdeki Yerini Gelecek Kuşaklar Açısından Değerlendirmesi

Öğretmen adaylarına beşinci olarak “Gelecek kuşaklar açısından eğitim sisteminde çevre etiğinin yeri/önemi nasıl olmalıdır?” sorusu sorularak veriler toplanmıştır. Öğretmen adayları bir önceki soruyla bağlantılı olarak bu soruyu yanıtlamışlardır. Öğretmen adaylarının vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda çevre etiğinin gelecek kuşaklar için eğitimdeki yeri Tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22

Öğretmen adaylarına göre gelecek kuşaklar açısından çevre etiğinin eğitimdeki yeri

Çevre Etiğinin Eğitimdeki Yeri	Katılımcılar	N
Küçük yaşlardan itibaren okullarda verilmeli	ÖAE3, ÖAE4, ÖAK5, ÖAK7, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE12, ÖAE13, ÖAE14, ÖAK19, ÖAE20, ÖAE22, ÖAK26, ÖAK27, ÖAE29, ÖAK30	16
Diğer derslerin içerisinde yer verilmeli	ÖAK1, ÖAK2, ÖAK7, ÖAE15, ÖAK26	5
Ayrı bir ders olarak verilmeli	ÖAE4, ÖAK16, ÖAK27	3
Gezi veya etkinliklerle öğretilmeli	ÖAE13, ÖAK7, ÖAE20	3
Kitaplara eklenmeli	ÖAE17	1

Öğretmen adaylarının vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde çevre etiğinin eğitimde daha küçük yaşlarda verilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Eğitim sistemi içerisinde çevre etiğinin ayrı bir ders olarak okutulması, diğer derslerin içerisinde konu olarak yer verilmesi, gezi veya etkinlikler aracılığıyla öğretilmesi ve kitaplara eklenmesi öğretmen adayları tarafından dile getirilen diğer açıklamalardır. Bazı öğretmen adaylarına ait görüşlere aşağıda yer verilmiştir:

- ✓ ÖAK1 “Sadece bir dersle yeri sınırlandırılmamalıdır. Eğitim sisteminde bir yer değil de bence eğitim, onda küçük bir kümeyi temsil etmelidir. Komple eğitim sistemi ve politikaları çevre etiğiyle çevrelenmeli. Yani matematik dersinde bile biz çevrenin etkilerini görmeliyiz ya da fizik dersinde de etkisini görmeliyiz. Birçok ders ve ders dışı öğelerle beraber çevre etiğini vermeliyiz. Gelecek kuşaklar içinde bizim içinde çok önemli”,
- ✓ ÖAK2 “Eğitimde çevre etiğiyle ilgili büyük bir pay verilmeli. Müfredatlarda yer almalı ve böylelikle daha bilinçli bir gelecek nesil yetişir. Çevreye duyarlı bir toplum yetişir. Sürdürülebilir kalkınmanın da devamı sağlanabilir”,
- ✓ ÖAK7 “Gelecek kuşakların çevre etiğinin ve amacının ne olduğunun anlaşılabilmesi için eğitim sisteminde yeri olması lazım. Dersler kapsamında olabilir, etkinlikler kapsamında olabilir. Daha küçük yaşlardan itibaren aktarılması daha iyi olabilir”,
- ✓ ÖAE14 “Küçük yaşlardan itibaren çevre etiği eğitimi verilirse gelecek kuşakları da etkiler ve başarılı olur. Yaklaşımlar ve akımlar açısından değerlendirecek olursam mesela ekopsikolojinin gelecek nesiller için olumlu olacağını düşünüyorum. Çünkü her davranışın altında yatan bir neden vardır ve bu psikolojik oluyor çoğu zaman. Bunun psikolojide bir yeri olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden de ekopsikoloji çevre

etiğini açıklarken insanın çevreye nasıl davrandığını güzelce açıklayabilir ve insanları daha iyiye yönlendirebilir”,

- ✓ ÖAE15 “Çevre etiğinin belli bir ders olarak okutulması zor geliyor bana. Okutulabilmesi için bazı derslerden kısmak gerekebilir. Belli derslerin içerisine bir konu olarak eklenebilir”,
- ✓ ÖAK23 “Çok fazla önem verilmeli. Çevremize baktığımızda çok fazla binalaşma ve yapılaşma mevcut. Çevremize karşı ‘dur’ dememiz gerekiyor bu binalaşmaya. Çünkü oksijen alacak alanımız kalmadı. Bu yüzden gelecek kuşaklar için de eğitim sisteminde çevre etiğinin önemi çok fazla olmalıdır”,
- ✓ ÖAK26 “En önemli derslerin içerisine konması gerek ve sürekli olarak var olması gereken bir şey. Öğrenci bunu bir ders olarak görüp bir puanlamaya tabi tutulmamalıdır. Yaşam biçimi haline getirmesi için uygulamalar yapılabilir. Okul öncesi dönemden başlayarak ve doğayla iç içe bir eğitim vererek gelecek kuşaklar için yeri ve önemini arttırabiliriz”,
- ✓ ÖAE29 “Çevre etiği çok önemlidir ama belli bir yeri olduğunu düşünmüyorum, her yerde çevre etiği öğrencilere aktarılmalıdır. Yaşanılabilir bir dünya için çevreye karşı etik olmak önemli diye düşünüyorum. Bunu da ne kadar küçük yaştan itibaren verirsek o kadar iyi empoze etmiş oluruz öğrencilere ve bu bize daha olumlu yansır”.

4.6.6 Öğretmen Adaylarının Kalkınma ve Çevre Etiği İlişkilerini Değerlendirmesi

Öğretmen adaylarına altıncı soruda “Size göre çevre etiği ile kalkınma arasında nasıl ilişki olabilir? Yukarıdaki teorilerin kalkınmaya bakışını değerlendirebilir misiniz?” sorusu sorularak veriler toplanmıştır. Sorunun birinci kısmını tüm katılımcılar cevaplamıştır ve elde edilen sonuçlar Tablo 23’te verilmiştir.

Tablo 23

Öğretmen adaylarına göre çevre etiği ve kalkınma ilişkisi

Çevre Etiği ve Kalkınma İlişkisi	Katılımcılar	N
Olumlu ilişki vardır	ÖAK2, ÖAE4, ÖAK5, ÖAK6, ÖAK7, ÖAK8, ÖAE9, ÖAE10, ÖAK11, ÖAE12, ÖAE13, ÖAE14, ÖAE15, ÖAK16, ÖAE17, ÖAE18, ÖAK19, ÖAE20, ÖAE21, ÖAK22, ÖAE24, ÖAK25, ÖAK26, ÖAK27, ÖAE28, ÖAE29, ÖAK30	27
Bilmiyorum	ÖAK1, ÖAE3	2
Ters orantılı bir ilişki vardır	ÖAK23	1

Öğretmen adaylarının %90'ına göre çevre etiği ile kalkınma arasında olumlu yönde bir ilişki bulunmaktadır. Öğretmen adaylarından 2 kişi çevre etiği ve kalkınma arasındaki ilişkiyi tam bilmediklerini söyleyerek bu soru hakkında açıklama yapmamıştır. Fakat ÖAK1 çevre etiğinin kalkınmaya genel bakışını bilmediğini söylemesine karşın ikinci kısımda sorulan teorilerin kalkınmaya bakışını antroposentrik, biyosentrik ve fütürist yaklaşıma göre değerlendirmiştir. ÖAK23 ise çevre etiği ve kalkınmanın birbiriyle ters orantılı olabileceğini düşünerek şu şekilde bu durumu açıklamıştır: “Çevre etiğiyle kalkınma belki ters orantılı olabilir. Kalkınma için bazen farklı tanımlamalar yapılıyor. Bu ekonomik kalkınma da olabilir ve ekonomik kalkınma çevreye zarar verecek şekilde oluyor”.

Çevre etiği ve kalkınma arasında olumlu ilişki olduğunu belirten öğretmen adayları şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur:

- ✓ ÖAK7 “Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için çevre etiğine sahip olunması lazım. Kalkınma dediğimiz sadece ekonomik anlamda değil, sosyal, kültürel anlamda da olduğu için çevre etiğinin neyi ifade ettiğinin bilinmesi çok önemli”,
- ✓ ÖAE20 “Kalkınabilmemiz için üretmemiz lazım. Temel ürünleri de çevremizden elde ediyoruz. Çevre yok olduğu zaman onlardan da yoksun kalırız. Kalkınmayı gerçekleştirirken, çevreyi de koruyarak daha etkili bir biçimde kalkınabiliriz”,
- ✓ ÖAE29 “Çevre etiğine yönelik eğitimler verilirse, öğrencinin bir yerde aklına takılabilir ve gelecekte bu kalkınmanın gelişmesini sağlayabilir”,
- ✓ ÖAK30 “Herkesin çevreye karşı farklı etik bakış açısı var. Örneğin ben suyun boş yere israf edilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Herkes benim gibi bu düşünceye sahip olsa bir şeylerin tasarrufu daha fazla olacak. Ya da kıyafetler geri dönüştürülebiliyor veya plastikler geri dönüştürülebiliyor. Bu tarz geri dönüşümü sağladığımız zaman ürünlerin maliyeti de düşüyor ve yeni atık malzeme oluşturmaktansa mevcut atık malzemeleri dönüştürerek hem çevreyi daha fazla kirletmemiş oluyorsun hem de daha fazla kaynak tüketmemiş oluyorsun. Bu etik oluştuktan sonra da bu arada yapılan kâr ile de kalkınabileceğimizi düşünüyorum”.

Altıncı sorunun ikinci kısmında yer alan “Yukarıdaki teorilerin kalkınmaya bakışını değerlendirebilir misiniz?” sorusunu yalnızca 13 katılımcı cevaplandırmıştır. Soruyu cevaplayan 13 katılımcının 8'i kadın katılımcılar iken 5'i erkek katılımcılardır. Katılımcılar tarafından kalkınma çerçevesinde değerlendirilen çevre etiği yaklaşım ve akımları Tablo 24'te sunulmuştur.

Tablo 24

Öğretmen adaylarının kalkınma çerçevesinde değerlendirdikleri çevre etiği yaklaşım ve akımları

Çevre etiği yaklaşım ve Katılımcılar	N
Sürdürülebilir kalkınma	ÖAE20, ÖAK25, ÖAK26, ÖAK27, ÖAE29, ÖAK30
Antroposentrik yaklaşım	ÖAK1, ÖAK5, ÖAE14, ÖAE17
Biyosentrik yaklaşım	ÖAK1, ÖAK5, ÖAK11
Fütürist yaklaşım	ÖAK1, ÖAK6
Ekosentrik yaklaşım	ÖAK5
Yeni-Malthusçuluk	ÖAE17
Eko-faşizm	ÖAE13
Toprak etiği	ÖAE20

Anroposentrik yaklaşımla ilgili 3 öğretmen adayı kalkınmayı olumsuz yönde etkiler şeklinde yorumda bulunurken ÖAE14 “Antroposentrik yaklaşımın temelinde insan var ve bu çevre etiğini verdiğimizde kalkınma başarılı olur” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

ÖAK1 biyosentrik yaklaşımın kalkınmaya bakışını “Canlıları da içine alarak hem insanın hem de canlıların kalkınabilmesini önemser” şeklinde açıklamıştır. Fütürist yaklaşımla ilgili ise “Gelecekte neler olabilir, dünyanın başına neler gelebilir, bunlara karşılık bir önlem alınması açısından kalkınmaya bakıyor olabilir” açıklamasını yapmıştır.

ÖAE13 eko-faşizmle ilgili “Ekofaşizm doğayı tahrip ediyor, doğayı düşürüyor diye düşünüyorum” düşüncesini sunmuştur.

ÖAE17 “Antroposentrik yaklaşım ve Yeni-Malthusçuluk bildiğimiz geleneksel tavırda kalkınmayı benimser” şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

ÖAE20 “Toprak etiğinin toprağı korumaya yönelik bir akım olduğunu düşünüyorum. Bu çerçevede de var olan toprağı koruyamazsak ve yok edersek, topraklarımız azalacak ve dolaylı olarak üretim azalacak. Ne kadar gelişmiş tarım aletleri kullansak bile tarım alanları küçüldükçe ister istemez ürün de azalacak. Bu açıdan baktığımız zaman bunlarla birlikte kalkınmayı amaçlamamız gerekiyor” ifadelerini kullanmıştır.

ÖAK26 Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili “Sürdürülebilir kalkınma birçok alanda sürdürülebilir olarak kalkınmayı sağlamaya çalışıyor. Eğitim, endüstriyel alanlar gibi. Bakışı da çevreci bir şekilde kalkınmaya” şeklinde açıklama yapmıştır.

4.6.7. Öğretmen Adaylarının Kalkınma-Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği Kavramları Arasındaki İlişkiyi Değerlendirmesi

Öğretmen adaylarına yedinci soruda “Kalkınma-sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiğinin birbirleri arasındaki ilişkileri neler olabilir?” sorusu yöneltilerek yanıtlamaları istenmiştir. Öğretmen adaylarının vermiş olduğu yanıtlar Tablo 25’te verilmiştir.

Tablo 25

Öğretmen adaylarına göre kalkınma-sürdürülebilir kalkınma-çevre etiği arasındaki ilişki

Kavramlar arası ilişki	Katılımcılar	N
Çevre etiği, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınmayı birbirine bağlar	ÖAE4, ÖAE14, ÖAK16, ÖAE18, ÖAE20, ÖAK22, ÖAK26	7
Hepsi birbirini etkiler	ÖAK1, ÖAK2, ÖAK8, ÖAE9, ÖAE10, ÖAK11	6
Doğayı korurlar	ÖAK5, ÖAK6, ÖAE13, ÖAK23, ÖAK25	5
Eğitimde birleşirler	ÖAE21, ÖAE28, ÖAK30	3
Hepsi birbirini tamamlar	ÖAE17, ÖAK19	2
Çevre etiği, sürdürülebilir kalkınmayı sağlar	ÖAE3	1
Kalkınma ve sürdürülebilir kalkınmanın olmasını çevre etiği sağlar	ÖAE12	1
Amaçları aynıdır	ÖAE24	1
Gelişmeyi sağlarlar	ÖAE29	1
Doğanın sürekliliğini sağlarlar	ÖAE15	1
Kaynakların doğru kullanımını sağlarlar	ÖAK7	1
İnsan ile doğa arasında bağlantı kurarlar	ÖAK27	1

Öğretmen adaylarının vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde *çevre etiği, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınmayı birbirine bağlar* ifadesi en fazla dile getirilen düşüncedir. Bu düşünce ile ilgili ÖAE20 “Kalkınma çevreyi kullanarak gerçekleşebilir ve çevre ile kalkınırken çevre etiğine sahip olmamız lazım, doğaya zarar vermememiz lazım. Sürdürülebilir kalkınma da bunu sağlıyor. Çevre etiği aracılığıyla hem kalkınmayı sağlarken hem de çevreyi koruyarak gelecek nesillere aktarıyor” şeklinde açıklama yapmıştır.

Öğretmen adaylarının yedinci soru ile ilgili vermiş olduğu yanıtların bazıları şu şekildedir:

- ✓ ÖAK2 “Üçünün de ortak bir paydası var. Verdikleri fikir açısından hepsi birbiriyle örtüşüyor, birbirini etkiliyor. Çevre etiği kalkınmayı, kalkınma da sürdürülebilir

kalkınmanın devamını sağlıyor. Sürdürülebilir kalkınmanın olduğu yerde çevre etiği de vardır”,

- ✓ ÖAK22 “Kalkınmanın sürdürülebilir bir hale gelebilmesi için çevre etiğinin yaşam biçimi olarak benimsenmesi lazım”,
- ✓ ÖAE29 “Kalkınma ile eğitim doğru orantılı. Sürdürülebilir kalkınmanın içinde de nitelikli eğitim vardı, amaçlarından biri. Çevre etiği de eğitime bağlı, eğitim varsa daha önemli hale geliyor. Bu üçü eğitimde birleşiyor”.

4.6.8. Öğretmen Adaylarının Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiyi Değerlendirmesi

Öğretmen adaylarına sekizinci soruda “Sizce kalkınma ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?” sorusu yöneltilerek veriler toplanmıştır. ÖAE13 soru hakkında görüş bildirmemiştir. Fakat diğer öğretmen adayları soru ile ilgili farklı görüşler bildirmişlerdir. Öğretmen adaylarının 8. soruya vermiş oldukları yanıtlar doğrultusunda elde edilen veriler Tablo 26’da sunulmuştur.

Tablo 26

Öğretmen adaylarına göre kalkınma ve eğitim ilişkisi

Kalkınma ve eğitim ilişkisi	Katılımcılar	N
Eğitim kalkınmanın ilerlemesini sağlar	ÖAK8, ÖAE10, ÖAE12, ÖAE15, ÖAK6, ÖAE21, ÖAK25, ÖAE29	8
Eğitim kalkınmanın gerçekleşmesini sağlar	ÖAK7, ÖAE9, ÖAK11, ÖAE18, ÖAK19, ÖAK27, ÖAK30	7
Eğitim kalkınma için nitelikli birey yetiştirir	ÖAK1, ÖAE3, ÖAK28	3
Eğitim kalkınmanın temel taşıdır	ÖAE4, ÖAE17, ÖAE20	3
Eğitim kalkınmayı destekler	ÖAK2, ÖAK6	2
Eğitimde kalkınmaya verilen yer yetersizdir	ÖAK5, ÖAK26	2
Eğitimde kalkınmanın her alanı verilmelidir	ÖAE14, ÖAK23	2
Kalkınma için eğitim önemlidir	ÖAK22	1
Eğitim kalkınmanın sürekliliğini sağlar	ÖAE24	1

Öğretmen adaylarının vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde tüm adaylar kalkınma ve eğitim arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu belirterek bu ilişkiyi farklı açılardan yorumlamışlardır. En çok belirtilen görüş, *eğitimin kalkınmanın ilerlemesini sağlaması* şeklinde olmuştur. Bu görüşü *eğitim kalkınmanın gerçekleşmesini sağlar*, düşüncesi takip etmektedir. Öğretmen adayları içerisinde ÖAE13 dışında hepsi kalkınma ve eğitim arasında ilişki kurarken ÖAE13 bu soruya “Doğaya zarar vermeden, gelecek kuşakların hakkını

yemeden bir eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum” şeklinde açıklama yapmıştır. Öğretmen adaylarının kalkınma ve eğitim ilişkisine yönelik değerlendirmelerinden bazıları şu şekildedir:

- ✓ ÖAE3 “Eğitim ne kadar iyi verilirse ülkeyi kalkındırabilecek insanlar yetişir. Ve bu insanları da ülkemizde tutabilirsek ülkemiz kalkınmış olur”,
- ✓ ÖAE9 “Bir toplumun kalkınması, gelişmesi eğitimle olur. Sadece ekonomik olarak değil, toplumsal olarak, kültürel olarak kalkınmanın eğitimle olabileceğini düşünüyorum”,
- ✓ ÖAE21 “Bir toplumun kalkınabilmesi için, toplumun iyi bir eğitime, iyi bir ahlâka, iyi bir çevre görüşüne sahip olması gerekiyor. Kalkınma içinde eğitimi birinci şart olarak görebiliriz. Ne kadar eğitimli bir toplum olursa kalkınma da o denli güçlü ve hızlı olur”,
- ✓ ÖAK25 “Ülkeler kalkındıkça eğitim seviyeleri de artıyor. Eğitim seviyeleri arttıkça araştırma ve geliştirmeye daha fazla bütçe ayırabiliyorlar. O ayırdıkları bütçeler sayesinde de bir şeyler üretilip daha da ileri gidebiliyorlar”,
- ✓ ÖAE28 “Gelişmiş ülkeler daha fazla nitelikli insanlar yetiştiriyor, nitelikli insanlar da kalkınmanın gerçekleşmesini sağlıyor”.

4.6.9. Öğretmen Adaylarının Eğitim ve Kalkınma Çerçevesinde Çevre Etiğine Bakışları

Öğretmen adaylarına dokuzuncu soruda “Eğitim-kalkınma ilişkisi çerçevesinde çevre etiği kuramları, çevre bilincinin oluşmasında nasıl bir katkı sağlayabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi söyleyebilir misiniz?” sorusu yöneltilerek veriler toplanmıştır. Elde edilen verilere göre Tablo 27 hazırlanmıştır.

Tablo 27

Öğretmen adaylarına göre eğitim-kalkınma çerçevesinde çevre etiği kuramlarının çevre bilincine etkisi

Çevre Etiği Kuramlarının Çevre Bilincine Etkisi	Katılımcılar	N
Çevre bilincinin oluşmasında önemi büyüktür	ÖAK2, ÖAK8, ÖAE12, ÖAK26, ÖAK27	5
Üst düzey çevre bilincinin oluşmasını sağlar	ÖAK1, ÖAE4, ÖAK11	3
Gelecek nesiller, doğa ve insanlar düşünülür	ÖAE13, ÖAE14	2
Çevre bilincini geliştirir	ÖAE17, ÖAK30	2
Çevreye karşı zararlı davranışlardan vazgeçmeyi sağlar	ÖAE29	1

Hepsi değil ama bazıları çevre bilinci oluşmasını sağlar	ÖAE15	1
Çevre bilinci oluşumunu sağlamaz	ÖAK22	1
Toplam		15

Öğretmen adaylarının verdiği yanıtlar incelendiğinde bu soru hakkında değerlendirme yapan 15 katılımcı olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının %50'si bu soruya yönelik cevaplar vermemiş bazıları ise soruyu cevaplamadan geçmiştir. Kadın öğretmen adaylarının 8'i bu soruyu yanıtlarken erkek öğretmen adaylarının 7'si bu soruya yanıt vermiştir. Soruya verilen cevaplar içerisinde *“Eğitim ve kalkınma çerçevesinde çevre etiği kuramları çevre bilincinin oluşmasında önemi büyüktür”* düşüncesi öğretmen adayları tarafından en fazla dile getirilen görüş olmuştur. Dokuzuncu soruya yönelik öğretmen adaylarının düşünceleri şu şekildedir:

- ✓ ÖAK1 “Eğitim ve kalkınmayı iç içe geçireceksek, böyle bir amacımız varsa çevre etiği kuramlarını aktardığımız zaman elbet bir tanesi mantık süzgecinden geçtiğinde kişiye yakın gelecektir. Kuramların açıklanması, herkes tarafından bilinmesi bazı eksiklikleri bizim görmemizi geliştirecektir diye düşünüyorum. O yüzden bu kuramları eğitim ve kalkınma arasındaki ilişkinin bilinmesi bireyi daha üst düzey bir çevre bilinci de oluşturmada ve oluşturulan bu çevre bilincinin de davranışlarına yansımada büyük katkı sağlayacağını düşünüyorum”,
- ✓ ÖAK22 “Çevre bilincinin insanlarda oluşmasının çevre etiği kuramlarıyla olacağını çok düşünmüyorum. Önce çevrenin varlığının, doğanın varlığının, işleyişinin insan için ne kadar önemli olduğunun farkına varılması lazım. Çevre kuramları çok felsefi bir dilde. Biz Türk milleti tarafından bu dilin çok anlaşılmadığını düşünüyorum. Daha gündelik bir dilde çevre anlatılırsa daha çok çevre bilincinin oluşabileceğini düşünüyorum. Ama o gündelik dilde anlattığımız çevreyi kuramlardan alarak anlatmamız lazım”,
- ✓ ÖAE29 “Güzel bir eğitim verirken kalkınma da sağlanır. Ama bu uzun zaman sonra olur birden olacak bir şey değil. Fakat bu eğitimi verdiğimizde öğrenciye çevre etiğini de anlatmış olacağız. Çevreye karşı zararlı şeyler yaptığını anlayacak ve bunlardan vazgeçecek. Bu şekilde katkı sağlayacağını düşünüyorum”.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde kalkınma eğitim ilişkileri çerçevesinde çevre etiği yaklaşımlarının değerlendirilmesi konusunu irdeleyen diğer çalışmalarla araştırmamızın aynı veya farklı olan yönlerine değinilmiş ve devamında araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Tartışma

Araştırmanın ilk aşamasında kalkınma ve eğitim arasındaki ilişki incelenerek eğitimin kalkınma üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Eğitim, beşerî sermayenin oluşturulmasında en önemli etken olması sebebiyle kalkınmayı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Beşerî sermaye bir toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açılardan gelişmesini sağlamaktadır. Özdemir (2007) yapmış olduğu çalışmada modern ve gelişmiş ekonomilerin, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı gerçekleştirmede insan sermayesinin yeteneklerinin geliştirilmesi ve iyi bir eğitimle sağlıklı nüfustan faydalanılması gerektiğini tespit etmiştir. Çakmak (2008)'a göre günümüzde bazı ülkeler jeopolitik veya jeostratejik konumları açısından önemli bölgelere ve petrol gibi enerji kaynaklarına sahip olsalar bile nitelikli ve yetişmiş insan gücüne sahip olmamaları nedeniyle bu kaynaklardan yararlanamamaktadır. Fakat Almanya ve Japonya gibi iyi yetişmiş beşerî sermayeye sahip olan ülkeler kısıtlı kaynaklara rağmen bunlardan en iyi şekilde yararlanarak ülkelerinin kalkınmaları açısından büyük ilerleme kaydetmişlerdir. Çetin (2014)'in hazırlamış olduğu çalışmaya göre gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında farklılıkların olmasının yanı sıra aynı ülke içerisinde bazı bölgelerde de kalkınmışlık farkı bulunmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bu farklılık daha da göze çarpmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler kalkınmışlık düzeyi daha geride olan bölgelere yatırımlar yaparak orayı geliştirmeye çalışmaktadırlar. Örneğin ülkemizde Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi (YHGP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Zonguldak Bartın Karabük Projesi (ZBK), Konya Ovası Projesi (KOP) kalkınma hızı düşük olan bölgelerde yapılmış olan projelerdir. Gelişmiş ülkeler hem ekonomik hem de sosyal yönlerden vatandaşlarına daha çok imkân sağlarken, bireylerin kendilerini yetiştirebilmeleri için de olanak sağlamaktadır. Bu durum da gelişmiş ülkelerdeki eğitim olgusunun daha ileri düzeyde olduğunu göstermektedir.

Kalkınma faaliyetleri ülkenin gelişmesine katkı sağlasa da doğa ile uyumlu olmayan bir kalkınma anlayışı insanı doğayı sömürmekten, kaynaklarını tüketmekten daha da ileriye götüremeyecek ve bu eylemler sonucunda tüm güzelliklerini kaybetmiş, kaynakları tükenmiş bir doğa ile mücadele söz konusu olacaktır. Bu nedenlerden ötürü insan doğa ile uyumlu kalkınma modeli oluşturarak gelişimini bu yönde ilerletmelidir. 1970’li yıllarda ortaya çıkan çevre farkındalığı ile insanların doğaya zarar verici faaliyetleri azaltılmaya çalışılmaktadır. 1987 Brundtland Raporu’yla birlikte hayatımıza giren sürdürülebilir kalkınma düşüncesi kaynakları tüketmeden doğanın sürdürülebilirliğini düşünmesi, aynı zamanda sosyal ve ekonomik alanlarda da ilerlemeyi hedeflediği için ülkelerin geleneksel kalkınma modelleri yerine sürdürülebilir kalkınma modeliyle ilerlemeleri gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın hayatımıza tam olarak empoze olabilmesi için en etkili yöntem yine eğitimidir. Dawe, Jucker ve Martin (2005)’e göre eğitim sürdürülebilir kalkınmanın ön koşuludur. Eğitim bireyleri, toplumları, kurumları ve ülkeleri sürdürülebilir kalkınma lehine değerlendirmeler ve tercihler yapma kapasitelerini arttırarak onları geliştirir. İnsanların bakış açısını değiştirerek dünyamızın daha güvenli, daha sağlıklı ve refah düzeyi yüksek bir hale gelmesini sağlayarak yaşam kalitesini arttırır.

Çevre sorunlarına çözüm yolu bulabilmek için çevrenin nasıl bir değere sahip olduğunu bilmemiz gerekir. İnsanlığın ilk zamanlarında doğa insanların korktuğu ve küçük yerleşim alanlarına sığındığı bir tema iken zamanla doğayı işleyen, doğadan korkmayan ve doğanın kaynaklarını kullanıp ona zarar veren bir konuma gelmiştir. İnsanlığın çevreye karşı bakış açısı da çevre etiği yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kayaer (2013), yaptığı çalışmada çevreye karşı etik yaklaşımları dörde ayırmıştır. Bunlar insan merkezci yaklaşım, canlı merkezci yaklaşım, çevre merkezci yaklaşım ve fütürist yaklaşımdır. Bu yaklaşımların genel özelliklerini açıklarken çeşitlerine yer vermemiştir. Çevre etiği yaklaşımları içerisinde canlı merkezci ve çevre merkezci yaklaşımın daha “etik” görüş içerdiği, insan merkezci yaklaşımın etik olmadığını savunmuştur. Ayrıca fütürist yaklaşımın da çevrenin korunması adına gelecek için bir sorumluluk ve umut ışığı olduğunu belirtmiştir. Gökdayı (2003), çevreciliğe farklı yaklaşımları araştırarak, radikal çevrecilik, Ortodoks çevrecilik, çevreci sofuluk, canlı merkezcilik, çevre merkezcilik, eko-çıkarıcılar, eko-feminizm, eko-dindarlık, sığ ekoloji, derin ekoloji ve toplumsal ekoloji hakkında bilgiler sunmuştur. Bu yaklaşım ve akımlar herhangi bir sınıflandırma yapmadan genel özellikleriyle beraber okuyucuya aktarılmıştır. Sığ ekoloji ve derin ekolojinin birbirlerine benzerlikleri ve birbirlerinden ayrıldıkları noktaları ayrıntısıyla ele almıştır. Derin ekolojinin henüz rüştünü ispatlayamayan bir kavramdan öteye gidemediğini belirterek derin ekolojinin kendini

sorgulayarak günümüz gerçekliğine oturtulmasının çevre için daha yararlı olacağını savunmaktadır. Kartal ve Kartal (2020) yapmış oldukları çalışmada 20. yy'ın başlangıcından 1970'li yılların sonuna kadar ortaya çıkan çevre hareketlerini incelemişler ve bu çevreci hareketlerin özelliklerini açıklamışlardır. 1960'lı yıllardan sonra ise ekolojik hareketlenmelerin daha da hızlandığı görülmüştür. Bunun nedeni ise, çevreye verilen zararın teknik olarak ölçülebilir olması, küresel ısınma ve ozon tabakasının seyrelmesi gibi görünmeyen zararların bile ölçülebilir ve kamuoyuyla paylaşılıyor olması çevrenin somut bir şekilde gündemde kalmasına sebep olmuştur. Bookchin (2013), "Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm" adlı kitabında piyasanın toprakları kuruttuğu, verimli arazileri beton yığınlarıyla kapladığı, hava ve suyu zehirllediği, küresel çaplı iklim krizine ve hava değişikliklerine yol açtığını ifade etmiştir. Sömürücü hiyerarşik sınıflı toplumun dünya üzerindeki bu etkileri görmezden gelinemez. İnsanın doğayı hakimiyet altına almaya çalışması ve ekolojik sömürü hareketlerinin sonlandırılması gerekmektedir. İnsanların bütün tahakküm sistemlerine meydan okuyarak hiyerarşik ve sınıf temelli değer yargısı sistemlerinin kaldırılması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.

İnsan ve doğa ayrılmaz bir bütündür ve insan doğanın içerisinde yer alan bir sistemdir. İnsanlığın yaptığı her faaliyet doğayı etkilemektedir. İnsanların yaptıkları eylemleri etik süzgecinden süzerek daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yönlenmesi gerekmektedir. Çevreye karşı oluşturulan etik yaklaşımlar ve akımlar bireylere farklı ahlaki sorumluluk yüklemekte ve farklı yönlerden durumları ele almaktadırlar. Doğaya egemen insan merkezci görüşlerin doğayı koruyan doğa merkezci görüşlere dönüşmesi lazımdır. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için çevresel sorunlara tek bir perspektiften bakmak yanlış olur. Bu yüzden bütüncül olarak tüm sorunlar ele alınıp, bu sorunlara sebep olan faktörlerin belirlenip bunlara karşı önlem alınması, çözüm yollarının saptanması gerekmektedir. Çevreye karşı farkındalığın oluşması ve bu farkındalığın davranış biçimi haline dönüşmesinde en büyük etken ise eğitimidir. Yücel ve Morgil (1999), çevre bilincinin ilk oluştuğu yerin aile olduğunu belirterek çevreye karşı duyarlı bireylerin yetiştirilmesi için iki ana faktör olduğunu vurgulamışlardır. Bu faktörler ise öğretmen ve velidir. Birey doğumundan okula başlayacağı süreç zarfında ailesi ile zaman geçirmektedir ve onun ilk çevresini ailesi oluşturmaktadır. Ebeveynlerin çevreye karşı bilinçli ve duyarlı olmaları çevre okuryazarlığı yüksek gelecek nesillerin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bireyin anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite öğretimlerinde çevre duyarlılığının ve bilincinin aşılması ile onda olumlu davranış değişikliği yaşatacağını belirtmişlerdir. Davis (1998), sürdürülebilir bir yaşamın olabilmesi için her toplumun, çevrenin korunmasına yönelik değerler, tutumlar, bilgi ve becerilerle

çocukları donatması gerektiğini belirtmiştir. Çevre eğitimi hayati önem arz etmektedir. Çevre eğitimi etik eylemlerle de ilişkilidir, çünkü çevre sadece öğrenilmesi gereken bir konu değil aynı zamanda düşünülmesi gereken felsefi bir düşünce biçimi ve davranıştır.

Bu araştırma kapsamında gelecek nesilleri yetiştirecek öğretmen adayları ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak onların çevre etiği hakkında farkındalıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. 30 öğretmen adayı ile yapılan görüşmede çevre etiğinin onlara ne ifade ettiği sorularak kavram hakkındaki düşünceleri alınmıştır. Öğretmen adayları çevre etiği için, çevreye karşı nasıl davranılması gerektiğini sorgulama, çevrenin korunması, çevreye karşı bilinçli ve duyarlı olunması, çevreye karşı ahlaksal tutum, çevreye karşı sorumluluk, çevreye karşı uyulması gereken kurallar, çevreye karşı saygı duyulması, çevreyi uygun kullanma şeklinde tanımlamalarda bulunmuşlardır. Des Jardins (2006) çevre etiğini, “insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi ayrımlara tabi tutularak incelenmesi” şeklinde açıklamaktadır. Öğretmen adaylarının çevre etiği tanımına yönelik tahminleri Des Jardins ile örtüşmektedir.

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmede gelecek kuşaklar açısından çevre etiği neden önemlidir sorusuna öğretmen adayları genellikle gelecek kuşakların da şu anki koşullarda ve şu anki kaynakları kullanarak yaşama haklarının olduğunu söyledikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının bu görüşleri fütürist yaklaşım ve sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla örtüşmektedir. Fakat ÖAK23 “Biz yaşadığımız çevreden besleniyoruz ve gelecek kuşakların da sağlıklı bir şekilde bu çevreden beslenmesi gerekir. Gelecek kuşakların da canlı veya cansız tüm kaynaklardan faydalanması lazım...” ifadesiyle ne kadar gelecek kuşakları düşünüyor olsa da, asıl olarak insanlığa ait gelecek kuşakları merkeze aldığı görülmektedir. O yüzden ÖAK23’ün yaklaşımının fütürist ya da sürdürülebilir kalkınma anlayışına uymayıp insan merkezci yaklaşımlara daha yakın olduğu görülmektedir.

Öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşım ve akımlarını duyma durumları incelendiğinde aldıkları ders dolayısıyla hepsinin sürdürülebilir kalkınma akımını duydukları görülmektedir. Ayrıca antroposentrik yaklaşım, biyosentrik yaklaşım, ekosentrik yaklaşım ve fütürist yaklaşım en çok duyulan çevre etiği yaklaşımlarıdır. Öğretmen adaylarına duydukları yaklaşım ve akımlarla ilgili bilgileri sorulduğunda ÖAE14 antroposentrik yaklaşım ile ilgili “İnsanın çevresine karşı duyarlı olmasını içeren bir yaklaşım” ifadesini kullanmıştır. ÖAE14’ün antroposentrik yaklaşımın diğer adının insan merkezci olmasından yola çıkarak bu yaklaşımın insanın çevresine karşı duyarlı olacağı bir içeriği yansıttığını düşünerek kavram yanılgısına düştüğü görülmektedir. Aksine antroposentrik yaklaşım en fazla doğaya zarar

veren ve insanın doğaya egemen olduğunu savunan bir çevre etiği yaklaşımıdır. ÖAE13 eko-faşizm hakkında “İnsanların doğayı kullanabileceği bir araç olarak görmesi, doğaya insan her şeyi yapabilir düşüncesidir” ifadesini kullanmıştır. Oysaki eko-faşizm insanın doğa ile aynı değere sahip olduğunu ve doğanın sürdürülebilirliği için var olan sistemin değişmesine sebep olanların ve doğanın dengesini bozanların sonucunu ödemesi gerektiğini savunan bir yaklaşımdır (Özer, 2018). ÖAE9 kültürel ekoloji için “Kültürel değerlerin devamı” ifadesini kullanmıştır. Fakat kültürel ekoloji, kültür ile doğal çevreler arasındaki etkileşimi incelemektedir. Kültürlerin ekolojik ortamı ve sürdürülebilirliği nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.

Öğretmen adaylarının çevre etiği ve eğitim arasındaki görüşleri alındığında tüm öğretmen adaylarının çevre etiği ve eğitim arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtmeleri ortak yargıları olmuştur. Yıldız (2019) yaptığı araştırmada iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımlarını yapmaya çalışırken eylemlerin niteliklerini üç boyutlu olarak algılayan bir bireyin, zamanın ve ortamın o süreçteki en doğru yaklaşımını ortaya koyacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle çevre etiği temel kuramları hayattan kesitlerle öğretilecek olursa, bireyin karar verme süreci daha doğru şekilde gerçekleşecektir. Eğitimde çevre etiği temelleri oluşturularak insanların bazı durumlar karşısında doğaya olan görev ve sorumluluk ayrımını çok doğru yapacağı ve duyarlılığının artacağı yönünde tespitleri bulunmaktadır. Gelecek kuşaklar açısından da çevre etiğinin eğitimdeki yeri önemlidir. Çevreye karşı nasıl değer atfedeceğini, doğruyu ve iyiyi bilen bireyin çevreyi sömürmesi ve çevresel sorunlara neden olabilecek faaliyetleri sürekli tekrarlama pek mümkün görülmemektedir. Bu sebeple çevre etiği eğitimi gelecek insan kuşaklarının daha bilinçli ve ekolojik toplum olma ihtimallerini arttırmaktadır. Ekolojik toplumlar, ekolojik bilgelik, sosyal sorumluluk, doğrudan demokrasi, şiddete karşı olma, insan merkezilik ve ataerkilliğin reddi gibi nitelikleri taşımaktadır (Sprenak, 1994).

Öğretmen adaylarının çevre etiği ve kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklamalarına yönelik veriler incelendiğinde büyük bir çoğunluğun çevre etiği ve kalkınma arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirttikleri görülmektedir. Çevre etiği insanın çevreye attığı değer doğrultusunda ortaya çıkan felsefi düşüncedir. İnsanların kalkınma faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye attıkları konum çevre etiği ile kalkınma arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Örneğin insan merkezci çevre etiği yaklaşımları insanı doğadan üstün ve doğanın egemeni gördükleri için kalkınmaya bakış açıları da tamamen insan refahı üzerine olacaktır. İnsanın çıkarlarının gözetildiği her türlü kalkınma anlayışı bu çevre etiği yaklaşımları için mübahtır. İnsan merkezci yaklaşımlar kalkınmanın gerçekleşmesini sağlasa

da bir zamandan sonra artan çevre sorunları insanların kalkınma faaliyetlerini desteklemeyecektir. Bu yüzden öğretmen adaylarının söylemiş olduğu kalkınma ve çevre etiği arasında olumlu bir ilişki vardır ifadesi insan merkezci yaklaşımları içerisine almamaktadır.

Öğretmen adayları kalkınma ve eğitim arasında önemli bir bağın olduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmen adaylarına göre eğitim, kalkınmanın gerçekleşmesini, ilerlemesini, sürekliliğini, desteklenmesini sağlayan, nitelikli bireyleri yetiştiren sistemdir yani eğitim kalkınmanın temel taşıdır. Günkör (2017)'e göre, eğitim insani gelişmeyi sağladığı için kalkınmayı da büyük ölçüde etkilemektedir.

Kalkınma ve eğitim ilişkileri çerçevesinde çevre etiği yaklaşımlarının çevre bilinci oluşturmada hususunda öğretmen adaylarının %50'si görüş bildirmiştir. Soruyu cevaplayan öğretmen adaylarının çoğunluğu çevre bilinci oluşturacağı fikrini sunmuşlardır. ÖAK22 çevre etiği bilinci oluşturmaz diyen tek öğretmen adaydır. ÖAK22 bu durumu "Çevre bilincinin insanlarda oluşmasının çevre etiği kuramlarıyla olacağını çok düşünmüyorum. Önce çevrenin varlığının, doğanın varlığının, işleyişinin insan için ne kadar önemli olduğunun farkına varılması lazım" şeklinde düşüncesini açıklamıştır. Kayaer (2013) çevreci etik temellerin tüketiciler, firmalar toplumlar üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşarak çevre bilincinin gelişmesine katkı sağladığı ve çevreye zarar veren firmaların ve yönetimlerin katılımlı eylem, protesto ve pasif direniş gibi eylemlerle çevreci bir anlayışa yönlendirilmeye çalışıldığını vurgulamaktadır. ÖAE15 bütün çevre etiği yaklaşım ve akımlarının değil ama bazılarının çevre bilincine katkı sağlayacağını belirtmiştir. Çevre etiği yaklaşımları içerisinde insan merkezci yaklaşımlar çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlamamaktadır. Fakat canlı merkezci, çevre merkezci ve fütürist yaklaşımlar insan dışı başka varlıkları önemsedikleri için çevreye karşı duyarlılığı arttırmakta ve kendi konuları çerçevesinde çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Çevre etiği akımları çevre bilinci açısından incelenecek olursa bu akımların ortaya çıkış sebebi doğanın dengesinin bozulması sonucunda ortaya çıkan sorunların temel kaynağını bulabilmektir. Bu sorunların tespit edilmesi ve çözüm yollarının aranması toplumlarda çevre bilincinin arttırılmasına katkı sağlayacaktır.

5.2. Sonuç

Kalkınma ve eğitim ilişkileri çerçevesinde çevre etiği yaklaşımlarının değerlendirilmesine yönelik bu araştırmada alt problemlere uygun olarak elde edilen sonuçlar dört başlık altında incelenmiştir.

5.2.1. Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Sonuçlar

Kalkınma ekonomik, sosyal, politik ve kültürel olmak üzere farklı bileşenleri içerisinde barındırmaktadır. Bir toplumun kalkınabilmesi için beşerî sermaye denilen üretim faktörlerini daha iyi kullanılması adına yeterli bilgi, beceri ve donanımına sahip değerlerin artırılması gerekmektedir. Beşerî sermaye küreselleşen dünyaya daha hızlı ayak uydurulması ve gelişen teknolojiye daha kolay adapte olunmasını sağlamaktadır. Beşerî sermayenin oluşmasında en önemli etken ise eğitimidir. Eğitim, ekonomik büyümenin sağlanmasını, gelir düzeyinin yükselmesini, istihdamın artmasını, teknolojik gelişmelerin hızlanmasını, yaşam kalitesinin artmasını, sağlık sistemlerinin gelişmesini ve refah düzeyinin artmasını olumlu şekilde desteklemektedir. İGE (İnsani Gelişmişlik Endeksi) endeksine göre gelişmişlik düzeyleri en yüksek olan ülkelerin kişi başına düşen gelir, istihdamın sağlanması, refah düzeyi, teknolojik gelişmeler ve sağlık alanında başarılı bir grafik çizdiklerini söylemek mümkündür. İGE verilerine göre gelişmişlik düzeyi en yüksek olan 10 ülkenin ortalama eğitim yıllarının 14,1 ile 11,6 arasında değiştiği görülmektedir. Dünya ortalaması ise 8,6 olarak kaydedilmiştir. Bu da eğitilmiş toplumların gelişmişlik düzeylerinin yüksek olacağı sonucunu bizlere vermektedir. Yine İGE verilerine göre en az gelişmiş 10 ülkenin ortalama eğitim yılları 5,7 ile 2,1 arasında değişiklik göstermektedir. Ülkelerde eğitime ayrılan süre kısaldıkça yetiştirilen nitelikli birey sayısı da azalmakta ve bu durum ülkenin kalkınmasını olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak eğitimin kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayan en önemli yatırım araçlarından birisi olduğunu söylemek mümkündür.

5.2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Eğitiminin Önemi

Giderek artan çevre sorunları ve kaynakların sınırlılığı insanlara doğayı hor kullandığını ve kaynakların sınırlı olduğunu hatırlatmıştır. 1970'li yıllarda başlayan küresel çaplı konferanslarda dünyanın sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için alınması gereken önlemler sıkça dile getirilmiştir. 1987 yılında resmi olarak ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma akımı, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan bugünün ihtiyaçlarını karşılama düşüncesine sahiptir. Sürdürülebilir kalkınmanın doğaya karşı korumacı yaklaşması aynı zamanda ekonomik ve sosyal alanlarda da kalkınmayı hedeflemesi ülkelere bir umut ışığı olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma, açlığa ve yoksulluğa son vermek, sağlıklı ve kaliteli yaşamı sağlamak, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi ve yenilikçi altyapı, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, suda ve karada yaşam, barışı sağlama ve amaçlar için ortaklıklar gibi pek çok hedefi kapsamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın bu çok boyutlu yapısının her yaştaki bireylere aktarılabilmesi için örgün, yaygın ve informal eğitim sistemleri aracılığıyla verilerek teşvik edilmesi gerekmektedir. Bireyler sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile farkındalık düzeylerini arttırıp çevreye karşı tutum ve davranışlarını da değiştirecektir. Bireylerin değişmesi toplumu da etkileyecek ve toplumun sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamasına ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine sebep olacaktır.

5.2.3. Çevre Etiği Yaklaşımları

İnsan ve doğa arasındaki ilişkinin boyutları felsefi açıdan düşünüldüğünde çevre etiği kavramı ortaya çıkmıştır. İnsanların çevreye karşı attığı değer ise çevre etiği yaklaşımlarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Çevre etiği yaklaşımları insan merkezci (antroposentrik), canlı merkezci (biyosentrik), çevre merkezci (ekosentrik) ve fütürist (gelecekçi) yaklaşım olmak üzere dörde ayrılmaktadır. İnsan merkezci yaklaşımlar doğaya karşı tahakküm kurma isteğinde bulunan ve tek değerli varlığın insan olduğunu savunan yaklaşımdır. Kendi içerisinde sıkı insan merkezcilik, zayıf insan merkezcilik, kahyalık etiği, aydınlanmış insan merkezcilik, reformist insan merkezcilik, modern insan merkezcilik, serbest pazarcı yaklaşım, metaekolojik yaklaşım, teknoloji merkezci yaklaşım ve sığ ekoloji gibi çeşitleri bulunmaktadır. Canlı merkezci yaklaşım insan merkezci görüşlere karşı çıkarak doğada sadece insanların değil yaşayan diğer canlıların da ahlaki değere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım da kendi içerisinde yaşama saygı etiği, doğaya saygı etiği, gaia yaklaşımı ve hayvan hakları yaklaşımı olmak üzere beş farklı yaklaşımı içermektedir. Çevre merkezci yaklaşım canlı merkezci yaklaşımın sadece biyotik faktörlere değer vermesi abiyotik faktörleri önemsememesi sonucunda ortaya çıkarak ve tüm doğal varlıkların ahlaki değere sahip olduğunu belirtmektedir. Çevre merkezci yaklaşımların da kendi içerisinde yeryüzü etiği ve derin ekoloji olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Son olarak ortaya çıkan fütürist yaklaşım çevre merkezci yaklaşım gibi çevreyi bütün olarak ele alır ve değerli görür, fakat bu yaklaşımın ötesinde şu an var olan çevresel unsurların gelecekte de var olması gerekliliğini eklemektedir (Kayaer, 2013).

5.2.4. Çevre Etiği (Ekolojik Düşünce) Akımları

Çevreye yönelik yaklaşımlar dışında çevre etiği ile ilgili akımlarda ortaya çıkmıştır. Çevre etiği akımları ılımlı akımlar ve radikal akımlar olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. İlimli akımlar çevresel sorunların yasalarla, politikalarla ve uluslararası iş birlikleriyle çözülebileceğini düşünen akımlardır. İlimli akımlar içerisinde yeni-malthusçuluk, ekokalkınma, sürdürülebilir kalkınma, liberal ekoloji, kurumsalcı yaklaşım, biyo-çevreci

yaklaşım, yeşil kapitalizm ve eko-çıkarcılar yer almaktadır. Radikal akımlar birtakım ideolojilerden etkilenecek çevre sorunlarına farklı çözüm yolları sunmaktadır. Radikal akımlarda çevresel krizlerin çözümlenebilmesi için mevcut ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel yapıların kısmen veya bütününe değiştirilmesi gerekmektedir. Radikal akımlar içerisinde biyo-bölgeselcilik, kültürel ekoloji, ekomarksizm, ekoanarşizm, toplumsal ekoloji, ekofeminizm, politik ekoloji, ekomuhafazakârlık, ekososyalizm, çevreci sofuluk, Ortodoks çevrecilik, ekodindarlık, kutsal ekoloji, ekopsikoloji, ekofaşizm, ekoeleştirici, kırsal çevre etiği, sosyo çevreci yaklaşım, biyosferik etik, ekoterörizm yer almaktadır.

5.2.5. Çevre Etiği Yaklaşımları Çerçevesinde Kalkınma ve Eğitim İlişkisinin Değerlendirilmesi

Çevre etiği yaklaşım ve akımlarının çevreye karşı bakış açıları birbirleriyle farklılık göstermektedir. Kalkınma ve eğitim ilişkisini çevre etiği çerçevesinde değerlendirecek olursak her bir yaklaşım ve akımın farklı bir düşünce biçimiyle kalkınma ve eğitime bakış açısı sunduğu ortaya çıkmaktadır. İnsan merkezci yaklaşımların kalkınma anlayışı incelendiğinde ne kadar içerisinde farklı çeşitleri bulunsun da insan çıkarları doğrultusunda sınırsız ekonomik kalkınmayı benimsedikleri görülmektedir. İnsan merkezci yaklaşımlar içerisinde yer alan zayıf insan merkezcilik, kâhyalık etiği, reformist insan merkezcilik ve sığ ekoloji kalkınma faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreyi az da olsa önemsemektedir. Fakat bu çevreyle uyumlu kalkınma anlayışının temelinde insan çıkarları yer aldığı görülmektedir. İnsan merkezci yaklaşımların eğitim anlayışı da yine insanı geliştirmeye ve ona fayda sağlayacak şekilde doğayı kullanmayı öğretmeye dayanmaktadır. Kalkınma ve eğitim çerçevesinde incelendiği zaman insan merkezci yaklaşımların doğaya en fazla zarar veren çevre etiği yaklaşımı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu yaklaşımda insan kendi refahını sağlayabilmek adına doğayı her şekilde kullanabilme hakkını insanlara sunmaktadır, bu durum da doğadaki varlıkların geleceğini tehdit etmekte ve ekosistemlerin işleyişinin bozulmasına sebebiyet vermektedir.

Canlı merkezci yaklaşımlar canlılara zarar gelmesini önleyen ve canlıların geleceğini tehdit etmeyecek bir kalkınma anlayışına sahiptir. Fakat cansız olan doğal varlıklara karşı sınırsız kullanım hakkı yer almaktadır. Buna karşın canlı merkezci yaklaşımlarda insan dışı diğer varlıkların da ahlaki değere sahip olduğunu aktaran ve onlara karşı merhamet, sevgi ve şefkat gibi duyguları canlandıracak eğitim anlayışı mevcuttur. Canlı merkezci yaklaşımlar gerek kalkınma gerek ise eğitime karşı bakış açısı olsun doğada sürdürülebilirliği sağlayacak bir yaklaşım değildir. Biyotik faktörlerin önemi kadar abiyotik faktörlerde doğa için çok

önemlidir. Suyun, toprağın, minerallerin, normal hava sıcaklığının, iklimin vb. abiyotik faktörlerin devamlılığının olmadığı bir doğada yaşam da bir süre sonra olmayacaktır.

Çevre merkezci yaklaşımların kalkınma anlayışına göre canlı varlıklar yanında cansız varlıklar da önemli olduğu için sınırsız bir ekonomik kalkınma anlayışına karşı çıkar. Çünkü doğanın bir sınırı olduğunu düşündüğü için sınırsız ekonomik kalkınmanın mümkün olamayacağının farkındadır. Doğanın sınırlılığından dolayı derin ekoloji anlayışı nüfus politikaları düzenleyerek nüfus artışının da önüne geçmek ister. Çevre kirlilikleri konusunu da kalkınma düzeyinde ele alan bu yaklaşım gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere çevre kirliliklerinde yardımcı olmasını istemektedir. Çevre merkezci yaklaşımların eğitim ile ilişkisi incelendiğinde ekolojik yurttaşlar yetiştirmeyi hedefledikleri görülmektedir. Çevre merkezci yaklaşımların kalkınma ve eğitime bakış açısı incelendiğinde ise insan merkezci ve canlı merkezci yaklaşımlara göre doğanın sürdürülebilirliğine daha fazla imkân sağladığı görülmektedir. Fakat çevre merkezci yaklaşım ülkelerin sosyal, kültürel ve politik sorunlarını görmezden geldiği için doğanın refahının tam olarak sağlanabileceği bir yaklaşım değildir.

Fütürist yaklaşımın kalkınma anlayışına göre doğal varlıkların yok edilmeden gelecek kuşaklara aktarımı söz konusudur. Eğitim anlayışını da bu çerçevede geliştirerek çevresel unsurların geleceğe nasıl aktarılacağı ve günümüzde nasıl idareli kullanılacağı bireylere aktarılmasını önemsemektedir. Fütürist yaklaşım da aynı çevre merkezci yaklaşımda olduğu gibi sosyal, kültürel ve politik sorunlara odaklanmadığı için doğanın sürdürülebilirliğini sağlayacak nitelikte olsa da bu sorunlar ortadan kaldırılmadan doğanın tam olarak refahından söz edilemez.

İlimli akımların kalkınmaya bakış açısı incelendiğinde her akımın kendi belirlediği stratejiye göre doğayı koruyarak kalkınmanın gerçekleştirilmesini hedefledikleri görülmektedir. Yeni-Malthusçuluk ve biyo-çevreci yaklaşımlarında nüfus politikalarının hakimiyeti karşımıza çıkarken sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre hem ekonomik hem sosyal hem de ekolojik kalkınma söz konusudur. İlimli akımların eğitimle olan ilişkisi incelendiğinde ise doğal varlıkların sürdürülebilirliğini sağlayacak, kuşaklar arası eşitlik ilkelerini aktaracak, aile planlamalarının önemine değinecek ve tüketim anlayışlarının değiştirilmesi gerektiğini açıklayacak bir eğitim anlayışı mevcuttur. İlimli yaklaşımların kalkınma ve eğitime karşı bakış açıları incelendiğinde çevreye karşı daha bütüncül yaklaşılarak her açıdan kalkınmayı hedefledikleri ve bu kalkınmayı gerçekleştirirken de sahip oldukları eğitim sistemlerinin yetiştirdiği bireyler sayesinde doğayla barışık bir kalkınmanın gerçekleşeceği görülmektedir. Fakat ilimli akımlar genel olarak ele alındığında doğayla barışık

bir kalkınmanın varlığından söz edilebilir, hepsinin ayrı ayrı benimseyeceği kalkınma ve eğitim biçimi yine doğanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında eksiklikler oluşturacaktır.

Radikal akımların hepsinin doğayla uyumlu bir kalkınmayı hedeflediği ve çevre sorunlarına sebep olarak gösterdikleri sorunları kalkınma anlayışından uzak tuttukları görülmektedir. Radikal akımların eğitim anlayışlarında ise doğal kaynakların korunması, doğanın taşıma kapasitesini aşmaması, bireyler arasında adalet ve eşitliğin sağlanması, hiyerarşik sistemlerin getireceği olumsuzlukların benimsenmesi, doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunması, dini ve kutsal değerlere yer verilmesi gibi öğeler ön plana çıkmaktadır. Radikal akımlar ayrı ayrı farklı sorunlara odaklandığı için ılımlı akımlarda olduğu gibi bütüncül olarak bu sorunlar düşünülmeden doğanın refahı sağlanamayacaktır. Her akımın bizlere gösterdiği bir yol bulunmaktadır, fakat sorunları bölerek tek bir akıma odaklanmak doğru değildir. Bu durum diğer sorunları görmezden gelmemize ve doğanın yok edilmesine sebebiyet verecektir.

5.2.6. Öğretmen Adaylarının Öğrencilerinin Kalkınma Eğitimi ve Çevre Etiğiyle İlgili Görüşleri

Görüşme yapılan öğretmen adaylarının çevre etiğine yönelik bulguları incelendiğinde çalışmaya katılan adaylardan %63,33'ünün çevre etiği kavramını duyduğu ortaya çıkmıştır. Çevre etiği kavramını duyan öğretmen adaylarının %77,78'i Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim dersinde bu kavramı duyduklarını açıklamıştır. Kadın katılımcıların çevre etiğini duyma yüzdesi erkek katılımcılara göre daha yüksektir. Çevre etiğini duymadığını belirten öğretmen adayları bunun sebebini derse yeterince katılım gösterememelerinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarına yöneltilen 2. ve 3. sorudan hareketle öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşım ve akımlarına yönelik bilgileri tespit edilmiş ve en fazla sürdürülebilir kalkınma akımı hakkında bilgi sahibi oldukları ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma dışında diğer çevre etiği akımlarını duyan öğretmen adayı az sayıda iken, çevre etiği yaklaşımlarını duyan öğretmen adayı sayısı çevre etiği akımlarına göre daha fazla orandadır. Çevre etiği yaklaşım ve akımlarını kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre daha fazla duyduğu görülmektedir. Çevre etiği akımlarının çok çeşitli olması ve tek bir kaynaktan toplanmaması, öğretmen adaylarının bu kavramları daha az duymasına sebep olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşım ve akımlarını tanımlama biçimleri incelendiğinde bazı öğretmen adaylarında antroposentrik yaklaşım, kültürel ekoloji, biyoçevreci yaklaşım ve ekofaşizme yönelik kavram yanılgıları olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının çevre etiği ve eğitim arasındaki ilişkiye yönelik verdikleri yanıtlar incelendiğinde tüm öğretmen adaylarının çevre etiği ve eğitim arasında yadsınamaz bir ilişki olduğunu belirttikleri görülmektedir. Doğanın korunması adına çevre etiğinin eğitim yoluyla aşılması ve bu eğitimin çocuklarda küçük yaşlardan başlayarak verilmesi gerektiği öğretmen adaylarınca dile getirilmiştir. Fakat öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşım ve akımlarının eğitim ile ilgili görüşleri sorulduğunda öğretmen adaylarının sadece çevre etiği yaklaşımları bakımından ve sürdürülebilir kalkınma akımı bakımından eğitimi değerlendirdikleri görülmektedir. Çevre etiği akımlarına yönelik bilgi eksikliği bu soruda da göze çarpmaktadır.

Öğretmen adaylarının gelecek kuşaklar açısından çevre etiğinin eğitimdeki yerinin nasıl olacağı hakkında vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde eğitimde çevre etiğine daha fazla yer verilmesi gerektiğine yönelik bulgular ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları çevre etiğine yönelik; küçük yaşlardan itibaren eğitimle öğretilmeli, diğer derslerin içerisine eklenmeli, ayrı bir ders olarak okutulmalı, gezi ve etkinliklerle öğretilmeli ve kitaplara eklenmeli şeklinde önerilerde bulunmuşlardır. Çevre etiği bir bireyin çevresine karşı ahlaki tutumunu belirlediği için öğretmen adaylarının dile getirdiği şekilde gelecek kuşaklarda çevre etiği eğitimin içerisinde daha fazla yer almalıdır.

Öğretmen adaylarının kalkınma, sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiğinin birbirleriyle olan ilişkisini açıklamalarına yönelik bulgular incelendiğinde öğretmen adaylarının ortak bir kümede çok fazla buluşmadıkları görülmektedir. Öğretmen adayları içerisinde 7 kişi “çevre etiği, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınmayı birbirine bağlar” şeklinde açıklama yaparak en fazla oranda ortak olan düşüncenin bu olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmen adaylarından 5 kişi, kalkınma, sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiğinin doğaya korumacı yaklaştıkları yönünde görüş belirtmişlerdir. Fakat kalkınma faaliyetlerinin hangi amaçla yapılacağı burada büyük önem arz etmektedir. Birçok toplum ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına doğayı kaynak olarak kullanmakta ve çevresel krizlere sebebiyet vermektedir. Özellikle kapitalist sistemi benimsemiş toplumlar sadece ekonomik kalkınmayı düşünmekte ve doğa umurlarında olmamaktadır. Kapitalist sistemin hüküm sürdüğü bir toplumun ekonomik kalkınması ne kadar yüksek olursa doğaya verdiği zarar da o kadar yüksek olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus doğaya zarar vermeden, kalkınmanın tüm boyutlarıyla gerçekleştirilmesini sağlamaktır.

Öğretmen adaylarının kalkınma ve eğitim ilişkisine yönelik verdikleri yanıtlar incelendiğinde kalkınma ve eğitim arasında güçlü bağlar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Öğretmen adayları kalkınmanın gerçekleştirilmesinde eğitimin önemini vurgulayarak nitelikli bireylerin yetişmesinde, kalkınmanın desteklenmesi ve ilerlemesinde eğitimin büyük bir payının olduğunu belirtmişlerdir. Bazı öğretmen adaylarına göre ülkemizdeki mevcut öğretim programlarında kalkınmaya ayrılan alan yetersiz kalmaktadır.

Son olarak eğitim ve kalkınma çerçevesinde çevre etiği kuramlarının çevre bilincine etkisinin araştırıldığı soruda öğretmen adaylarının sadece %50'si bu soruyu yanıtladığı görülmektedir. Yanıt veren öğretmen adaylarına göre bu kuramlar çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Fakat çevre etiği yaklaşım ve akımlarının hepsi çevre korumacı bir düşünceye sahip değildir. Örneğin antroposentrik yaklaşımın kalkınma anlayışını inceleyecek olursak sınırsız büyümeyi hedefleyen ve insan çıkarlarının ön planda tutulduğu bir kalkınma anlayışının hâkim olduğunu görmekteyiz. Antroposentrik yaklaşımın eğitime bakış açısı incelendiğinde ise amacının ekonomik büyümeye teşvik edecek, doğal varlıkları işlemeyi öğretecek uzmanlar yetiştirmek olduğu görülmektedir. Antroposentrik yaklaşımın ne kalkınmaya ne de eğitime bakış açısı bireylerde çevre bilinci oluşumuna katkı sağlayacak yönde değildir. Bu soruya yanıt veren öğretmen adayları soruyu çevre etiği kuramları çerçevesinde değil de çevre etiği kavramı üzerinden açıklamaya çalıştıklarını söylemek mümkündür.

5.3. Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar doğrultusunda bazı öneriler aşağıda yer almaktadır.

- Eğitime, beşerî sermayenin güçlenmesini sağlayacak şekilde yatırımlar yapılmalıdır. Bireyler eğitimin kalkınmaya etkileri göz önünde bulundurularak yetiştirilmelidir.
- Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerindeki eksiklikleri giderecek şekilde politikalar geliştirmelidir.
- Zararlı kalkınma faaliyetlerinin çevreye verdiği zarar üzerine uluslararası konferanslar artırılarak doğa ile uyumlu kalkınma anlayışının tüm ülkeler tarafından benimseneceği uluslararası iş birlikleri yapılmalıdır.
- Toplumun çevre sorunlarına karşı farkındalığını arttırabilmek için kitle iletişim araçlarına başvurulmalı, sosyal medya üzerinden duyurular yapılmalı, çevre konularını ele alan halka açık seminerler yapılmalıdır.
- Çevre eğitimine anaokulu döneminden başlayarak doğal, sosyal, kültürel, ekonomik, politik, teknolojik, ahlaki, tarihi, psikolojik vb. birçok öğeyi kapsayacak şekilde

müfredatlarda yer verilmelidir. Bu ders programı hazırlanırken Finlandiya, İrlanda gibi çevre eğitimi konusunda başarılı olmuş ülkelerin öğretim programları dikkate alınmalıdır (Gülersoy ve diğerleri 2020; Tanrıverdi ve Kablan, 2008; Tanrıverdi, 2009).

- Anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve lisans dönemlerinde çevre eğitimi ayrı bir ders olarak okutulmalı ve ortaokul döneminden itibaren içerisine çevre etiği yaklaşım ve akımlarının katıldığı bir programa sahip olmalıdır.
- Gelecek nesilleri yetiştirecek olan öğretmen adaylarına zorunlu olarak çevre eğitimi dersi eklenmeli ve çevre etiği ilkeleri öğretmen adaylarına benimsetilmelidir.
- Öğretmen adayları gelecekteki öğrencilerine mevcut çevre sorunlarının kökenlerinin sosyal, ekonomik, kültürel sistemlere dayandığını anlatarak, tüm sistemlerin dengeli ilerleyebilmesi için alışlagelmiş sosyal, ekonomik ve kültürel öğelerin değiştirilmesi gerektiğini belirtmeli ve yaşamlarını bu doğrultuda şekillendirmelidirler.

KAYNAKÇA

Agenda 21. (1992). United Nations Conference on environment & development Rio de Janeiro, Brazil. Erişim adresi: <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21/>

Akalın, M. (2019). *Çevre etiği: Çevreye felsefi yönelimler*. Ankara: İksad Yayınevi.

Akar, S. (2014). Türkiye'de iyi yaşam indeksi: OECD ülkeleri ile karşılaştırma. *Journal of Life Economics*, 1(1), 1-12.

Akarsu, B. (1997). *Bilimsel özgürlük ve çevre etiği*. İnsan çevre toplum (s.23-40) içinde. Ankara: İmge Kitabevi.

Akdeniz Eylem Planı Sekreteryası. (2021, 27 Şubat). Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/10345641-Akdeniz-eylem-planı-sekretaryası-aep.html>

Akkoyunlu Ertan, K. (1998). Çevre etiği. *Amme İdaresi Dergisi*, 31, 125-139.

Akkoyunlu Ertan, K. (2015). Leopoldcü düşünce ve yeryüzü (toprak) etiği. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 10(23), 1-20.

Aksu, C. (2011). *Sürdürülebilir kalkınma ve çevre*. Güney Ege Kalkınma Ajansı. Erişim adresi: www.geka.org.tr/yukleme/dosya/f6574f6e6b0a8d70a27bfbde52c53a47.pdf.

Algan, N. (2008). İklim etiği. *Mülkiye*, 32, 191-204.

Alkan, C. (1974). Eğitim teknolojisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1).

Altıkat, A. (2020). *Çevrenin uluslararası boyutu ve çevre etiği*. F. Ekmekyapar Torun (Ed.), Çevre politikaları (s. 255- 270) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Anarşizm. (2021, 11 Ocak). *Vikipedi* içinde. Erişim adresi (15 Ocak 2021): <https://tr.wikipedia.org/wiki/Anarşizm>

Arı, Y. (2003). Manyas Gölü'nün kültürel ekolojisi: tarihi süreçte adaptasyon ve değişim. *Türk Coğrafya Dergisi*, (40), 75-97.

Appleton, S. (2001). Education, incomes and poverty in uganda in the 1990s, CREDIT Research Paper No. 01/22.

Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya'da ve Türkiye'de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34.

Arslan, S. (2019). *1980 sonrası Türkiye’de eğitim ve kalkınma arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

Aslan, S. (2011). Doğa ve insan arasındaki dengenin anahtarı ekoterapi. *Naturallife*, 10, 50-53.

Ateş, S. (2011). Julian Steward ve Karl Wittfogel ilişkisi: antropolojik bir inceleme. *Folklor/Edebiyat*, 17(61), 127-140.

Ayaz, H. (2014). Çevreci eleştiri üstüne genel bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 278-292.

Barker, D. & Mander, J. (1999). “Invisible Government-The World Trade Organization: Global Government for the New Millennium?” *A Primer Prepared for The International Forum on Globalization*, SanFrancisco.

Balık, M. (2013). Çevreci eleştiri ışığında Latife Tekin’in romanları. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5(1), 1- 16.

Barry, J. (1999). *Environment and Social Theory*. New York: Routledge Publication.

Baykul, S. (2008). *Küreselleşen Dünya’da kalkınma sürecinde AB’deki ve Türkiye’deki eğitim finansmanının karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü, İstanbul.

Beauchamp, T.L. ve Frey, R.G. (Ed.). (2011). *The Oxford handbook of animal ethics*. Oxford, England: Oxford University.

Bell, D. V. J. (2016). Twenty-first century education: transformative education for sustainability and responsible citizenship. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, (18) 48-56.

Berg, S. V. (2008). Poverty and education. *Education Policy Series, UNESCO*.

Berkes, F. (2012). *Sacred ecology*. New York: Routledge.

Birden, B. (2016). Çevre etiğinde bireyin ahlaki sorumluluğuna kısa bir bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 3(1), 4-14.

Birdişli, F. (2013). Metaekoloji ve metaekolojik güvenlik. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6(1), 139-143.

Birdişli, F. (2014). Çevreye metaekolojik yaklaşım ve doğada karşılıklı dayanışma ilkesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(1), 25-46.

Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi: hiyerarşinin ortaya çıkışı ve çözülüşü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme: Vatandaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (B. Özyalçın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (2013). Toplumsal ekoloji ve komünalizm, (F.D. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Breitmeier, H. (1997). International organizations and the creation of environmental regimes. *Global governance: Drawing insights from the environmental experience*, 87-114.

Budak Balı, S. (2020). *Biyoloji öğretmenlerinin çevre etiği yaklaşımlarının ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bulut, D. (2005). *Çevre ve edebiyat: Yeni bir yazın kuramı olarak ekoeleştiri*. Erişim adresi: http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/dilek.htm

Butzer, K. W. (1989). *Cultural ecology*, In *Geography in America*. Gaile, G. L. and Willmott, C. J. (Ed.). Columbus, Ohio: Merrill.

Butzer, K. W. (1994). *Toward a cultural curriculum for the future: a first approximation, Re-Reading Cultural Geography*. Kenneth E. Foot, et al. (Ed.). Austin: The University of Texas Press.

Can, B. (2008). *İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğası ile ilgili anlayışlarını etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Chawla, L. (1992). Research priorities in environmental education. *Children's Environment*, 68- 71.

Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education. (6th Edition)*. New York: Routledge.

Çakır, M., Gümüşçü, O. ve B. Taş (2020). Politik Ekoloji. *Coğrafya Dergisi*, (41), 241-254.

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 33-41.

Çelik, M.A, Gülersoy, A.E., İdem, Ş. ve Dedeoğlu, Ç. (2017). Yerelden küresele evrilen ekolojik krizin psiko-sosyal ve politik ekolojik açılardan irdelenmesi. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (23), 105-121.

Çelik M. A. & Gülersoy, A. E. (2016). Kaos ortamında (çağında) mekân-insan etkileşimine bütüncül bir bakış: Ekolojik toplum paradigması. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 22, 163-183.

Çelik, M.A. (2018). *Geleneksel çevre etiği anlayışlarının eleştirisi ve bütüncül bir etik inşası: Biyosferik etik* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çetin, B. (2014). Eğitim ve kalkınma ilişkisi: Türkiye örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Çetin, O. B. (2019). *Çevre merkezli etik yaklaşım*. S.G. Yalman ve S.Aydın (Ed.), Çevre etiği: temel ilkeleri ve eğitimi (s. 79-106) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çimen, O. (2019). *İnsan merkezli çevre etiği yaklaşımı*. S.G. Yalman ve S.Aydın (Ed.), Çevre etiği: temel ilkeleri ve eğitimi (s. 57-77) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çoban, A. (2012). Ekolojik tartışmalar bakımından Marx'ın düşüncesinin değeri. *Kurtuluş*, 2, 93-104.

Çoban, A.N. (1991). *Ekoloji ve politika: yeşil hareket* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve uygulamalı tıp etiği*. Ankara: Eflatun Yayınları.

Çolak, M. (2010). Eğitim ve beşerî sermayenin kalkınma üzerine etkisi. *Kamu-İş*, 11(3), 109-125.

Dartma, B. (2005). *Kur'an ve ekoloji*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Davidson-H, I. J. ve Berkes, F. (2003). Nature and society through the lens of resilience: toward a human-in-ecosystem perspective. In Berkes, F, J. Colding and C.Folke. Navigating Social-Ecological Systems. Building Resilience for Complexity and Change (53-82). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Dawe, G., Jucker, R. ve Martin, S. (2005). Sustainable development in higher education: Current practice and future developments a report for the higher education academy. Heslington: Higher Education Academy.

Davis, J. (1998). Young children, environmental education, and the future. *Early Childhood Education Journal*, 26(2), 117-123.

Des Jardins, J.R. (2006). *Çevre etiği: Çevre felsefesine giriş*, (R.Keleş, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Dobson, A. (2016). *Ekolojizm* (C. Yücel, Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Dölek, M. (2020). *Ekonomik büyüme ve çevre ilişkisi: çevresel kuznets yaklaşımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dubos, R. (1973). *Western man and environmental ethics*. Boston: Addison-Wesley Publishing Company.

Duru, B. (2001). Viyana'dan Kyoto'ya iklim değışikliği serüveni. *Mülkiye Dergisi*, 25(230), 301-333.

Engin, H. (2010). *Coğrafya eğitiminde sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilirlik eğitimi ve çevre eğitimi konularının kazandırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Er, F., Canatan, C., Barut B. ve Kara Y. (2020). Sosyal hizmet uygulamalarında ekopsikolojiyi düşünmek. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 73-82.

Ercan, F. (2012). *Modernizm, kapitalizm ve azgelişmişlik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ergün, T. ve Çobanoğlu N. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 97-123. doi: 10.1501/sbeder_0000000041

Erol, A. M. (2017). Ekolojik bir toplum yaratma: ekolojiyi anarşizmle düşünmek. *İdealkent*, 8(21), 259-291.

Ertan, B. (2004). 2000'li yıllarda çevre etiği yaklaşımları ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 1-17.

Ertoý, M. (2007). *Yabancılaşma kader mi? tercih mi?* Ankara: Lotus Yayınları.

Ertuğral, S. M. (2018). *Toplanma ekonomileri kapsamında kuruluş yeri seçimi, şehir ve çevre sorunlarının değeriendirilmesi*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Eşkinat, R. (2016). Binyıl kalkınma hedeflerinden sürdürülebilir kalkınma hedeflerine. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi*, (3), 267-282.

Fırat, E., Aydın, A., ve Ürün, E. (2015). Kalkınma ve eğitim ilişkisi: İnsani gelişme endeksine göre Türkiye'nin eğitim düzeyinin değeriendirilmesi. *International Conference on Eurasian Economies*. 876-883.

Foster, J. B. (2002). *Ecology Against Capitalism*. New York: Monthly Review Press.

Garrard, G. (2017). *Ekoeleştiri: Ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar*. (E. Genç, Çev.). (2. bs.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Gaia hipotezi. (2021, 24 Mart). *Vikipedi* içinde. Erişim adresi (15 Mayıs 2021): https://tr.wikipedia.org/wiki/Gaia_hipotezi

Gökdayı, İ. (2003). Çevreciliğe farklı yaklaşımlar ve derin ekoloji yaklaşımına Bookchin'in eleştirisi. *Türk İdare Dergisi*, (439), 221-241.

Gökmen, A., Solak, K. ve Ekici G. (2019). *Eğitim ve sürdürülebilirlik*. N. Özgen ve M. Kahyaoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir kalkınma* (s.71-91) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Görümlü, T. (2003). Liselerde çevreye karşı duyarlılığın oluşturulmasında çevre eğitiminin önemi. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara (No: 140108).

Güçlü, A. (2007). *Sürdürülebilir kalkınma ve Türkiye'nin çevre politikaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.

Gül, F. (2013). İnsan-doğa ilişkisi bağlamında çevre sorunları ve felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 17-21.

Güler, Ç. (2008). *Çevre mühendisliği ve halk sağlığı*, Özgür Doruk Güler Çevre Dizisi:24. Ankara: Yazıt Yayıncılık.

Gülersoy, A. E. (2019). *İnsan-doğa ilişkiseliliğinde sürdürülebilirliğin yeniden düşünülmesi*. N. Özgen ve M. Kahyaoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir kalkınma* (s.301-336) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Gülersoy, A. E., Dülger, İ., Dursun, E., Ay, D. ve Duyal, D. (2020). Nasıl Bir Çevre Eğitimi? Çağdaş Yaklaşımlar Çerçevesinde Bazı Öneriler. *Turkish Studies*, 15(5), 2357-2398.

Gülersoy, A. E. ve Belivermiş, H. (2021). *Ekolojik Psikoloji*. N. Özgen ve E.M. Ertürk (Ed.), *Psikocoğrafya* (s. 33-63) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gümüş, N. (2019). *Göç, yoksulluk ve eşitsizlik*. N. Özgen ve M. Kahyaoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir kalkınma* (s.114-139) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Gündüz, Ş. (2008). *İslam dışı dinlerde doğal çevre: Kâinattan sorumluyuz*. İstanbul: İstanbul Müftülüğü Kültür Yayınları, Çevre Sayısı.

Günkör, C. (2017). Eğitim ve kalkınma ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3(1), 14-32.

Günsoy, G. (2005). İnsani gelişme kavramı ve sağlıklı yaşam hakkı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2), 35-52.

Günsoy, B. (2013). *Sürdürülebilir kalkınma*. G. Günsoy ve M. T. Aktaş (Ed.), *Doğal kaynaklar ve çevre ekonomisi* (s. 144-172) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Harper, C.L. (1996). *Environment and society: Human perspectives on environmental issues*. New Jersey: Printice Hill.

Hayırsever Topçu, F. (2012). Biyolojik çeşitlilik sözleşmesi: müzakereden uygulamaya. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 57-98.

Huffman, J.L. (1992). Protecting the environment from orthodox environmentalism. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 15(2), 349-360.

International Monetary Found (IMF). (2011). World economic and financial surveys. Erişim adresi: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/pdf/text.pdf>

İlhan, D. (2013). *Türkiye’de benimsenen çevre etiği yaklaşımları: gönüllü çevre kuruluşları örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Kabadayı, R. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim. *Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran’a Armağan*, 165-179.

Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kayaer, M. (2013). Çevre ve etik yaklaşımlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD)*, 1(2), 63-76.

Kayıkçı, M. (2012). *Çevre ve kalkınma söylemi*. Ankara: Orion Kitabevi.

Kaplan, A. (1999). *Küresel çevre sorunları ve politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Kartal, H. B. ve Kartal, A. N. (2020). İnsan ve doğa ilişkisi üzerine bir deneme: 1960 ve 1970’lerde çevrecilik yaklaşımları. *Kent Akademisi*, 13(4), 761-770.

Kartal, M. (2021). Umutsuzluk çağında yeni bir mücadele: Ekososyalizm ve ekososyalist devrim. *Akademik Hassasiyetler*, 8(16), 503-535.

Kaya, H. E. (2020). Kyoto’dan Paris’e küresel iklim politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.

Kayaer, M. (2013). Çevre ve etik yaklaşımlar. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD)*, 1(2), 63-76.

Kayhan, M. (2002). Kur’an’da Çevre Kavramı ve Çevre İnsan İlişkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1998). *Çevrebilim* (3. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R. Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2009). *Çevre politikası* (6. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Kılıç, S. (2008). Çevre etiği: ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları. Ankara: Orion Kitabevi.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (2019). *Çevre ve ekoloji* (17. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kroll, C. (2011). *Measuring progress and well-being: achievements and challenges of a new global movement...* Friedrich-Ebert-Stiftung, Internat. Policy Analysis.

Kortenkamp, K. V. & Moore, C. F. (2001). Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 261-272.

Kökalan Çımrın, F. (2014). Sosyoloji ve çevre. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 1007,1020.

Lefebvre, H. (2007). *Sosyalist dünya görüşü Marksizm* (G.D. Görsev, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Levy, D.& Newell, P. (2002). Business strategy and international environmental governance: Toward a neo-gramscian synthesis. *Global Environmental Politics* 2(4), 84-101.

Love, N. S. (1998). *Understanding dogmas and dreams*. New Jersey: Clatham House Publishers.

Macit, Y. (1997). *Hız. Peygamberin sünnetinde çevre* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Macit, Y. (2000). *Hız. Peygamberin sünnetinde çevre* (2. bs.). Trabzon: İslami Perspektifte Çevrecilik.

Maltaş, A. (2015). Ekoloji ekseninde insan-doğa ilişkisi ve özne sorunu. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17 (29), 1-8.

Marks, K. (2000). 1844 El Yazmaları (M. Belge, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.

Mazı, F. ve Ercins, G. (2009). Küreselleşme ve çevreye ilişkin farklı yaklaşımlar. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10 (1), 57-69.

Meine, C. (1988). Aldo Leopold: his life and work. Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Mellos, K. (1998). *Perspectives on ecology*. London: Macmillan Press.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis. (2nd Edition)*. California: Sage Publications.

Murdy, W. H. (1975). Anthropocentrism: A modern version. *Science*, 187(4182), 1168-1172.

Neale, J. (2009). *Küresel ısınmayı durduralım, dünyayı değiştirelim* (P. Sıral ve M. Başekim, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Okumuş, İ. (2013). *Yeşil ekonomi göstergeleri açısından Türkiye' nin sürdürülebilir kalkınma performansı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Omca Çobanoğlu, E. (2019). *Canlı merkezli (biyosentrik) etik yaklaşım*. S.G. Yalman ve S.Aydın (Ed.), Çevre etiği: temel ilkeleri ve eğitimi (s. 107-131) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Onions, C.T.(Ed.). (1964). *The Shorter Oxford English Dictionary*, Oxford: Clarendon Press.

Oppermann, S. (2009). *Ekoeleştirir*. Erişim adresi: <http://www.pen.org.tr/files/GreenPEN%20Ekoeleştirir%20Prof.%20Dr.%20Serpil%20Oppermann.pdf>

Oruç, Z. (2017). *Çevre ve ekoloji kavramları kapsamında ideolojik yaklaşımlar ve sanat* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özdemir, H. ve Aydemir, D. (2019). Ekolojik yaklaşımlı feminizm/ekofeminizm üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, (2) 261-278. doi: 10.33708.ktc.608639

Özdemir, S. (2007). Küreselleşme sürecinde refah devleti (2.bs.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Önder, T. (2003). *Ekoloji toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayınları.

Özer, M. (2018). “Niçin doğayı korumalıyım?” sorusuna iki olası yanıt. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, (25), 519-534.

Özdağ, U. (2005). *Edebiyat ve toprak etiği, Amerikan doğa yazınında Leopoldcü düşünce*. Ankara: Ürün Yayınları.

Özdağ, U. (2014). *Doğa, kültür ve edebiyat*. Ankara: Ürün Yayınları.

Özdağ, U. ve Alpaslan, G. (2010). Türkiyat araştırmalarında yeni bir alan: Çevreci eleştirisi. 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2, 641-651.

Özdemir, O. (2007). Yeni bir çevre eğitimi perspektifi: “sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim”. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 32(145), 23-39.

Özkan, K.E. (2017). *Sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre sorunlarının önemi: Türkiye ve AB karşılaştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876.

Özmen, M. T. (2009). Sera gazı-küresel ısınma ve Kyoto Protokolü. *Türkiye Mühendislik Haberleri- TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası*, (453), 42-47.

Özüpekçe, S. (2019). *Ekoloji-küresel çevre sorunları ve sürdürülebilirlik*. N. Özgen ve M. Kahyaoğlu (Ed.), *Sürdürülebilir kalkınma* (s.170-196) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Öztürk, S. ve Suluk, S. (2019). *Türkiye'nin ve G7 ülkelerinin eğitim politikalarının karşılaştırılması: Kalkınma sürecinde eğitim politikalarının rolü*. Ankara: Gece Akademi.

Pallemaerts, M. (1992). International environmental law from Stockholm to Rio: back to the future?, *Review of European Community & International Environmental Law*, 1(3), 254-266.

Paris İklim Anlaşması nedir ve ABD'nin anlaşmaya dönmesi neden önemli?. (2021, 19 Şubat). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56124983>

Parlak, Z.G. (2007). *Yaşamın suyla Dansı: Barajlar ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Passmore, J. (1974). *Man's Responsibility for Nature: Ecological Problems and Western Traditions*. New York: Charles Scribners.

Paterson, M. (1996). *Global warming and global politics*. London: Routledge.

Pavlova, M. (2011). Environmental education and/or education for sustainable development: What role for technology education. *Perspectives on Learning in Design & Technology Education*, 25(8), 333-339.

Peşkircioğlu, N. (2016). 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri: küresel verimlilik hareketine doğru. *Anahtar Dergisi*, (33), 4-9.

Pınarcıoğlu, N.Ş. (2018). İklim değişikliği müzakerelerinde geline nokta: Paris Anlaşması ve sonrası. *Turkish Studies*, 13(23), 211-224. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14226>

Plant, J. (1991). Searching for common ground: ecofeminism and bioregionalism. I. Diamond, & G. F. Orenstein (Eds.), *Reweaving the World* (s. 155-161) içinde. San Francisco: Sierra Book Club.

Porter, G. (1991). *Global environmental politics*. Oxford: Westview Press.

Robbins, P. (2004). *Political ecology*. Oxford: Blackwell.

Ronald, A. (2000). *The New West of Edward Abbey*. Reno: University of Nevada Press.

Rothenberg, D. (1992). Introduction: ecosophy T-from intuition to system. (Yazar) Arne Naess, *Ecology, Community and lifestyle* içinde, New York: Cambridge University Press.

Roussopoulos, D. (2017). *Politik ekoloji: iklim krizi ve yeni toplumsal gündem* (F.D. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Sale, K. (1991). Bioregionalism. A. Dobson (Ed.), *The Green Reader* (s.73-81) içinde. London: Andre Deutsch.

Saner, M. A. (1999). *Environmental ethics and bionotechnology: A test of Norton's convergence hypothesis*. Master's Thesis, Department of Philosophy Carleton University, Ottawa, Ontario.

Sarıtaş, Ş. E. (2020). Hiyerarşi olgusu ekseninde toplumsal ekoloji. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 715-729.

Satır Reyhan, A. (2014). Sürdürülebilir üretim-tüketim politikaları çerçevesinde “yeşil ekonomi” üzerine bir değerlendirme. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 9(22), 327-347.

Schweitzer, A. (1996a). *The Teaching of Reverence for Life*. New York: Hat, Rine Hart and Winston.

Schweitzer, A. (1996b). *Eie Erfahrt vor dem Leben, Grundtexte aus fünf Jahrzehnten*. München: CH Beck.

Sencar, P. (2007). *Türkiye’de çevre koruma ve ekonomik büyüme ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Singer, P. (2005). *Hayvan Özgürleşmesi* (H. Doğan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sipahi, E.B. ve Örselli, E. (2015). *Çevre etiği yaklaşımları ve çevre-insan ilişkisinde yeni değerlere duyulan gereksinim*. H.H. Bircan ve B. Dilmaç (Ed.), Değerler bilançosu: felsefe, sosyoloji, kamu, eğitim (s.165-190) içinde. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Soleimanpour Omran, M. (2014). The effect of educating environmental ethics on behavior and attitude to environment protection. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 3(3), 141-150.

Sosyal Fayda Zirvesi. (2019). Sürdürülebilir kalkınma için küresel hedefler. Erişim adresi: <http://www.sgsistanbul.org/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>

Spretnak, C. (1994). Yeşil Politikanın Vaatleri. *Derin Ekoloji*, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yayınları.

Sözbilir, M., Kutu, H. ve Yasar, M. D. (2012). Science education research in Turkey: A content analysis of selected features of published papers. *In Science Education Research and Practice in Europe*. 341-374. Brill Sense.

Stavis, D.& Assetto, V. (Ed.). (2001). *The international political economy of the environment: Critical perspectives*. Boulder. London: Lynne Reinner Publishers.

Şahin, Ü. (2017). *Başlangıcından bugüne uluslararası iklim değişikliği rejimi*. Bursa: Dora Yayınları.

Şakacı, B.K. (2011). *İnsanmerkezcilik ve çevremerkezcilik ekseninde derin ekoloji yaklaşımının çözümlenmesi ve eleştirisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şanal, Ş. ve Giray, F.H. (2020). Kırsal kalkınmada kültürel ekoloji yaklaşımı: Isparta İli Eğirdir İlçesi Gökteş Mahallesi uygulaması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1480-1507. doi: 10.26466/opus.749822

Tamkoç, G. (1996). Ekofeminizm Amaçları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (4).

Tamkoç, G. (2010). <http://ecotopianetwork.wordpress.com/2010/01/27/doga-korumaci-kadinlar-ekofeminizm-gunseli>

Tanrıverdi, B. & Kablan, Z. (2008). Sustainable environmental education in primary school curriculum: perspectives from finland, ireland and Turkey. WCCI 13th World Conference in Education on “Creating a Global Culture of Peace: Strategies for Curriculum Development and Implementation”. 2-7 September. Antalya, Turkey. Vol. II. pp.623-644 (Eds. Mirici, İ. H., Aksu Ataç, B., Arslan, M.M., Kovalcikova, I.).

Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34 (151), 89-103.

Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008). Türkiye’de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü ve eğitim yatırımlarının geri dönüş oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155-186.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021a). Viyana Sözleşmesi. Erişim adresi: <https://iklim.csb.gov.tr/viyana-sozlesmesi-i-4399>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021b). Montreal Protokolü. Erişim adresi: <https://iklim.csb.gov.tr/montreal-protokolu-i-4364>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021c). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. Erişim adresi: <https://iklim.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-4362>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021d). Paris Anlaşması. Erişim adresi: <https://iklim.csb.gov.tr/paris-anlasmasi-i-98587>

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021). Kyoto Protokolü. Erişim adresi: <http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa>

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). En az gelişmiş ülkeler. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/en-az-gelismis-ulkeler.tr.mfa>

Temel, F., Sevensan, E. & Vaizoglu, S.A. (2008). *Sağlıkta büyük uyanış: Edwin Chadwick*, Özgür Doruk Güler Çevre Dizisi:19. Ankara: Yazıt Yayıncılık.

Teksöz, G. (2014). Geçmişten ders almak: sürdürülebilir kalkınma için eğitim. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 31(2), 73-97.

Tezcan, M. (1985). *Eğitimin sosyolojik temelleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını.

Tezel, T. (2010). *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmayı Etkileyen Faktörler ve Eğitimin Kalkınma Üzerine Etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) (2021a). *Unemployment rate*. Erişim adresi: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) (2021b). *Health spending*. Erişim adresi: <https://data.oecd.org/healthres/health-spending.htm#indicator-chart>

The Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD). (2022). *OECD better life index*. Erişim adresi: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/>

Tok, E. (2010). *Türkiye yaklaşımı ile birlikte kalkınma kavramı ve alt bileşenleri*, Mesleki Sunum, İl Planlama Uzmanlığı Derneği, Ankara.

Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar. *Turkish Journal of Forestry*, 7(2), 116-127.

Tombul, F. (2006). *Türkiye’de çevre için eğitime verilen önem* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Torunoğlu, E. (2018). *Çevre, ekosistem ve temel kavramlar*. Ü. Bakır Ögütveren (Ed.), Çevre sorunları ve politikaları (s. 2-25) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Tıraş, H.H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.

Tuna, M. (2012). *Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı ve çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel evrimi*. M. Tuna (Ed.), Çevre sosyolojisi (s. 2-24) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Turan, F. (2002). Eko-anarşizm: yeşil alternatif. *Düşünen Siyaset*, 11, 213-224.

Turan, Ş. (2014). *Küreselleşen dünyada sürdürülebilir kalkınmanın önemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Türk Dil Kurumu (2022). Teknolojinin tanımı. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57346895057225.41442941 Erişim tarihi: 04.11.2022

Türkay, M. (1995). “*Gelişme: Kavramsal köken ve yorumlar*”, *Gelişme iktisadı*. T. İşgüden (Ed.). İstanbul: Beta Yayınları.

Türkeri, M. (2009). *Etik kuramları*. İstanbul: Lotus Yayınevi.

United Nations (2012). Conference on sustainable development (Rio+20) Outcome of the Conference. Erişim adresi: https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment_energy/the_future_we_want_june_2012.html

United Nations (2015). Adoption of the Paris agreement. Erişim adresi: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>

United Nations General Assembly (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. UN.

Nations Development Programme (UNDP). (2021). Human Development Reports. Erişim adresi: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

United Nations Economic Commission (UNECE). (2003). Sürdürülebilir kalkınma için eğitim stratejisi vizyonu. Erişim adresi: <https://unece.org/DAM/env/esd/strategytext/strategyTurkish.pdf>

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (1978). The Tbilisi declaration: final report intergovernmental conference on environmental education. Organized by UNESCO in corporation with UNEP. Erişim adresi: http://www.gdrc.org/uem/ee/EE-Tbilisi_1977.pdf

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2009). Learning for a sustainable world: Review of contexts and structures for education for sustainable development. Paris: UNESCO Education Sector.

Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. doi: 10.21733/ibad.871703

Ünal, V. (2010). *Çevre sorunları ve dindarlık ilişkisi “Kayseri örneği”* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi*. Ankara: Doruk Yayıncılık.

Ünver, H. A. (2017). Paris İklim Anlaşmasına teorik yaklaşım: neo-neo tartışması, eko-marksizm ve yeşil kapitalizm. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(54), 3-19.

Wall, D. (2010). *The Rise of the Green Left Inside the Worldwide Ecosocialist Movement*, London: Pluto Press.

Wilson, M. (2003). Corporate Sustainability; What is it and where does it come from? *Ivey Business Journal*, March/April, 1-5.

Wongchantra, P.& Nuangchalem, P. (2011). Effects of environmental ethics infusion instruction on knowledge and ethics of undergraduate students. *Research Journal of Environmental Sciences*, 5(1), 77-81.

World Bank (1992). *World Development Report 1992*. New York: Oxford University Press.

World Bank (2020). Life expectancy at birth, total (years). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>

World Bank (2022). Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above). Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS>

World Health Organization (WHO). (2016). Ambient air pollution: a global assessment of exposure and burden of disease. Erişim adresi: <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/250141/1/9789241511353-eng.pdf?ua=1>

World Inequality Database (2022). Average national income. Erişim adresi: https://wid.world/world/#anninc_p0p100_z/US;FR;DE;CN;ZA;GB;WO/2021/eu/k/p/yearly/a/false/0/75000/curve/false/country

Worster, D. (1994). *Nature's Economy*. UK: Cambridge University Press.

Yalçın, C. (2019). *Sürdürülebilir kalkınma bağlamında Türkiye’de çevre politikaları* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/916160E5-1CA6-7E44-B56F-DBD7A1FD273A/CANSU YALÇIN.pdf>

Yamasaki, Y. ve Foskett, G. (2009). The aims of education and individual life; some reflections (1) on education by T. Percy Nunn, Mukogawa Women’s University. *Humanities and Social Science*, 57, 1-8.

Yaylı, H. (2012). Çevre etiği bağlamında kalkınma. Çevre ve Nüfus. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 151-169.

Yazgan, Ç. Ü. (2010). Tarihi süreçte toplum-çevre ilişkileri ve çevre sorunlarının ortaya çıkışı. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(1), 227-244.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. E. ve Çobanoğlu, N. (2009). Biyoetik bir miras: Geleneksel yerleşim biçimlerinde biyoetik değerler. *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 97-126.

Yıldırım, C. (2017). Ekoloji düşüncesinde insan ve toplum anlayışı. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(1), 289-308.

Yıldız, S.G.M. (2017). Ekolojik Ütopyalar. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-15.

Yılmaz, A. (2014). Yerel yönetimlerde çevre etiği üzerine araştırmalar. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 7(1), 26-36.

Yurcu, G. (2016). Rekreasyon faaliyetlerine katılan bireylerin kişilik özelliklerinin ekopsikoloji algılarına etkisi. *Journal Of Recreation And Tourism Research*, Yurcu/Jrtr, 3(2), 23-35.

Yücel, A. S. ve Morgil, F. İ. (1999). Çevre eğitiminin geliştirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 76-89.

Yücel, N. (2000). Ekoloji-anarşi ekseninde Bookchin. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 75-86.

Zafir, C. Z. (2014). *Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı*. A. F. Aysan ve D. Dumludağ (Ed.), *Kalkınmada yeni yaklaşımlar* (s. 243-277) içinde. Ankara: İmge Yayınları.

10 soruda Paris İklim Anlaşması. (2021, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://bianet.org/bianet/iklim-krizi/242710-10-soruda-paris-iklim-anlasmasi>

EKLER

EK 1. Akademik Özgeçmiş

ADI SOYADI	ELİF DURSUN
EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATI	2001-2004: Artvin/Şavşat Savaş Köyü İlköğretim Okulu 2004-2009: Artvin/Şavşat Köprüyaka Yatılı İlköğretim Okulu 2009-2013: Bursa/Yıldırım Ertuğrul Gazi Lisesi 2014-2018: Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Lisans Programı 2019-2023: Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çevre Eğitimi Yüksek Lisans Programı
YAYINLAR	Gülersoy, A. E., Dülger, İ., Dursun, E., Ay, D., & Duyal, D. (2020). Nasıl Bir Çevre Eğitimi? Çağdaş Yaklaşımlar Çerçevesinde Bazı Öneriler. <i>Turkish Studies (Elektronik)</i>, 15(5), 2357-2398.

EK 2. Etik Kurul İzni

Çok İvedi



T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : E-87347630-640.99-36411

30/03/2021

Konu : Etik Kurul İzni Hk.

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 05.02.2021 tarih ve E-67493393-302.08.01-13314 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 15.03.2021 tarihli toplantısında alınan 31 sayılı karar ile Enstitünüz Çevre Eğitimi Anabilim Dalı Çevre Eğitimi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Elif DURSUN'un "Kalkınma/Eğitim İlişkileri Çerçevesinde Çevre Etiği Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi" adlı tez çalışmasında uygulayacağı anketin etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Nükhet HOTAR
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrakınızı <http://dogrulama.deu.edu.tr> linkinden E4E6C112XB kodu ile doğrulayabilirsiniz.

Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
Adres: Cumhuriyet Bulvarı No:144 35210 Alsancak / İZMİR
Ağ: www.deu.edu.tr
E-posta: dokuzeyuluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için İrtibat:
Merve ÇORUK
Dahili:

izmir
Dokuz Eylül Üniversitesi



E-Posta:

EK 3. Uygulama İzni



T.C.
BUCA EĞİTİM FAKÜLTESİ
Buca Eğitim Fakültesi Dekanlığı



Sayı : E-85316909-640.99-61148
Konu : Tez Uygulaması hakkında.

30/05/2021

HUKUK MÜŞAVİRLİĞİNE

İlgi : 30.03.2021 tarih ve 87347630-640.99-36412 sayılı yazınız.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çevre Eğitimi Anabilim Dalı Çevre Eğitimi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Elif DURSUN'un "Kalkınma/Eğitim İlişkileri Çerçevesinde Çevre Etiği Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi" adlı tez çalışmasında uygulayacağı anketi Fakültemizde uygulama isteği çalışmayı kendisinin takip etmesi koşuluyla uygun görülmüştür.
Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Esra BUKOVA GÜZEL
Dekan

Bu belge güvenli elektronik imza ile onaylanmıştır.
Evrakınızı <http://dogrulama.deu.edu.tr> linkinden 147142041Xfi kodu ile doğrulayabilirsiniz.

Dokuz Eylül Üniversitesi – Buca Eğitim Fakültesi
Adres: Uğur Mumcu Cad. 135. Sk. No:5 35150 Buca-İZMİR
Tel: Ağ: <http://bef.deu.edu.tr>
Kep Adresi: dokuzeyuluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi İçin İrtibat:
Sevgi TİFTİK
Dahili:

E-Posta: 7

izmir



EK 4. Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

Sevgili öğrenciler çevre etiği yaklaşımları ve kalkınma eğitimi hakkında görüşlerinizi belirlemek için bir araştırma yapıyorum.

Görüşmenin yaklaşık 20 dakika süreceğini tahmin ediyorum. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilecektir. Bu görüşmede ifade edeceğiniz görüşlerin tümü gizli tutulacaktır. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Elif DURSUN

Çevre Eğitimi YL Öğrencisi

Görüşmeci Adı Soyadı:	
Görüşme Başlama Saati:	
Görüşme Bitiş Saati:	
Görüşme Tarihi:	
Görüşme Yapılan Yer:	
Görüşme Konusu:	
Görüşme Sonuçları:	

Görüşme Esnasında Sorulacak Sorular

1. Çevre etiği kavramını daha önce duydunuz mu? Kavram, size ne ifade ediyor? Çevre etiği gelecek kuşaklar için neden önemli olabilir?
2. Çevre etiğiyle ilgili çeşitli yaklaşım ve akımlardan söz edilebilir. (Örneğin: Antroposentrik Yaklaşım, Biyosentrik Yaklaşım, Ekosentrik Yaklaşım, Fütürist Yaklaşım, İlimli Akımlar (*Yeni Malthusculuk, Eko-kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Biyo-çevreci, Kurumsalcı, Yeşil Kapitalizm, Eko-çıkarıcılar*), Radikal Akımlar (*Toprak Etiği, Derin Ekoloji, Biyo-bölgeselcilik, Kültürel Ekoloji, Politik Ekoloji, Eko-feminizm, Eko-marksizm, Eko-anarşizm, Toplumsal Ekoloji, Eko-sosyalizm, Çevreci Sofuluk, Ortodoks Çevrecilik, Eko-dindarlık, Kutsal Ekoloji, Eko-psikoloji, Eko-faşizm, Eko-eleştiri, Kırsal Çevre Etiği, Sosyo- çevreci, Eko-muhafazakârlık, Biyosferik etik*). Bunlardan hangileri hakkında bilgi sahibisiniz? Bilgi verebilir misiniz?
3. Çevre etiğiyle ilgili yaklaşım veya akımlardan hangisini kendinize yakın hissediyorsunuz? Neden?
4. Size göre çevre etiği ile eğitim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Bu ilişkiyi, yukarıdaki yaklaşım veya akımlar bakımından değerlendirebilir misiniz?
5. Gelecek kuşaklar açısından eğitim sisteminde çevre etiğinin yeri/önemi nasıl olmalıdır?
6. Size göre çevre etiği ile kalkınma arasında nasıl ilişki olabilir? Yukarıdaki teorilerin kalkınmaya bakışını değerlendirebilir misiniz?
7. Kalkınma-sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiğinin birbirleri arasındaki ilişkileri neler olabilir?
8. Sizce kalkınma ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?
9. Eğitim-kalkınma ilişkisi çerçevesinde çevre etiği kuramları, çevre bilincinin oluşmasında nasıl bir katkı sağlayabilir? Bu konudaki düşüncelerinizi söyleyebilir misiniz?

